

69.4.100
14.89

A-PDF Merger DEMO : Purchase from www.A-PDF.com to remove

АДАМ
ИЩКЕВИЧ

М



ЖАСЛЫҚ ШАҚТЫҢ
ТӘРИЙПИ

АДАМ
МИЦКЕВИЧ

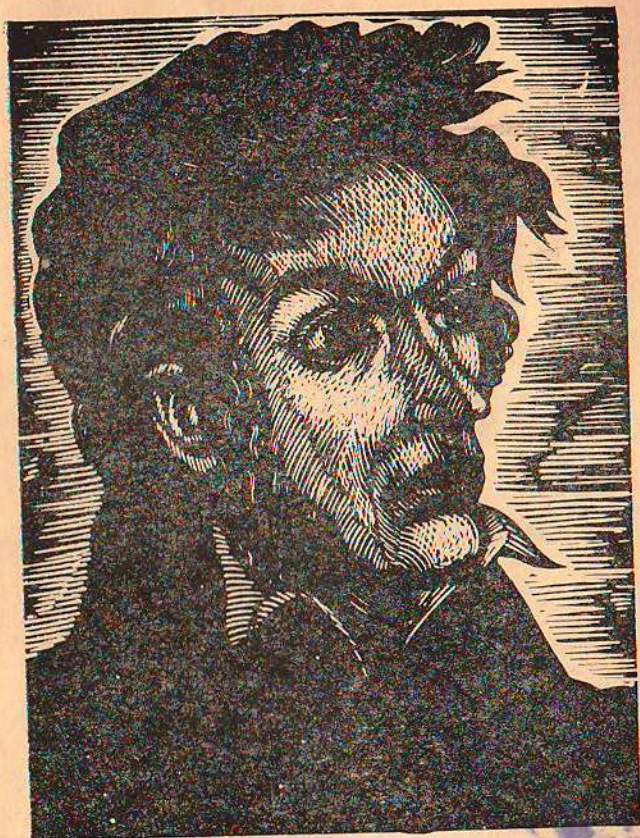


ЖАСНЫ ШАКРЫ
ТОРЫН

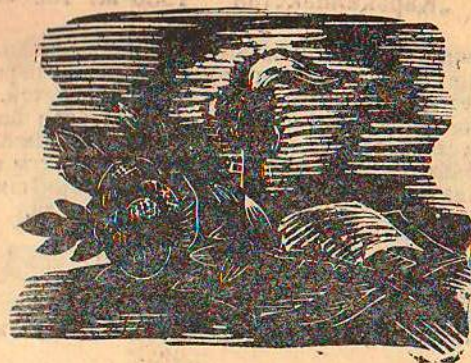
АДАМ МИЦКЕВИЧ



✓



АДАМ МИЦКЕВИЧ



ЖАСЛЫҚ ШАКТЫҢ ТӘРИЙПИ

(Қосықлар, сонетлер, балладалар.)

НӨКИС
«ҚАРАҚАЛПАҚСТАН»
1986

И (Пол)

М—89

А. Мицкевич. Косықлар, балладалар, сонеттер. Қарақалпақшаға аударма. Нөкіс, „Қарақалпақстан“ 1986-ж. 152-бет.

Дүнья жүзіне ағы мәлім шайыр, Пушкиннің заманласы хәм оның хұрметине сазыуар болған поляк халқының перзенти Адам Мицкевич өлмес косық дүрданаларын жаратып кетти. Ол поляк халқының ең дасепки руухый көсемлеринин бири болды. Оның косық хәм сонетлеринде өз Уатанына мухаббат, оның адамларына, табиятына, тарийхына деген сүйіспеншилик, халықты езиушилерге, басқыншыларға, сатқынларға деген же к көриушилик сезимлери жалынлы хәм рәнбе-рән рәуиште сүүретленеди.

„Музларды еритер тасқын-бәхәргі!
Жақты, түнек пенен салады сауаш.
Сәлем, азатлықтын тунғыш сәхәри!
Енди қутқарыушы шығады қуяш!— деп, уллы келешекке

үлкен исеним менен қарап хәм хәсирет шеккен халықтың әрманын, ишкі дүньясын, ерк ушын гүресин жырлаған Адам Мицкевичтин поэзиясын рус косық ышқыпазларына бириңшилерден болып жеткерген рус классик шайырлары А. Пушкин, М. Лермонтов, А. Фет, А. Майков хәм И. Бунинлер болды. Олар Мицкевичти сүйді хәм Мицкевич те соя рус досларына деген мухаббатын косықларында сәулегендирди.

Қарақалпақ тилине биринши рет аударылып шығып атырған Мицкевичтин бул китабы оның ең сайланды косықлары, сонетлери хәм балладаларынан ибарат.

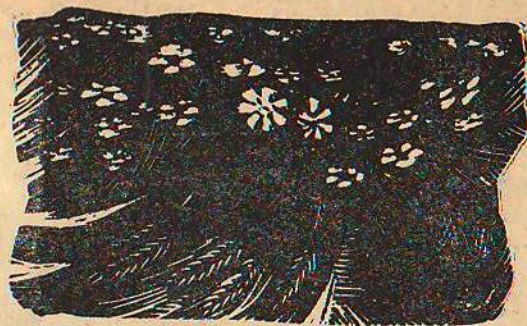
Рус тилинен аударған Марат ҚАРАБАЕВ.

М 4702480000—000 51—86
М—357 (04)—86

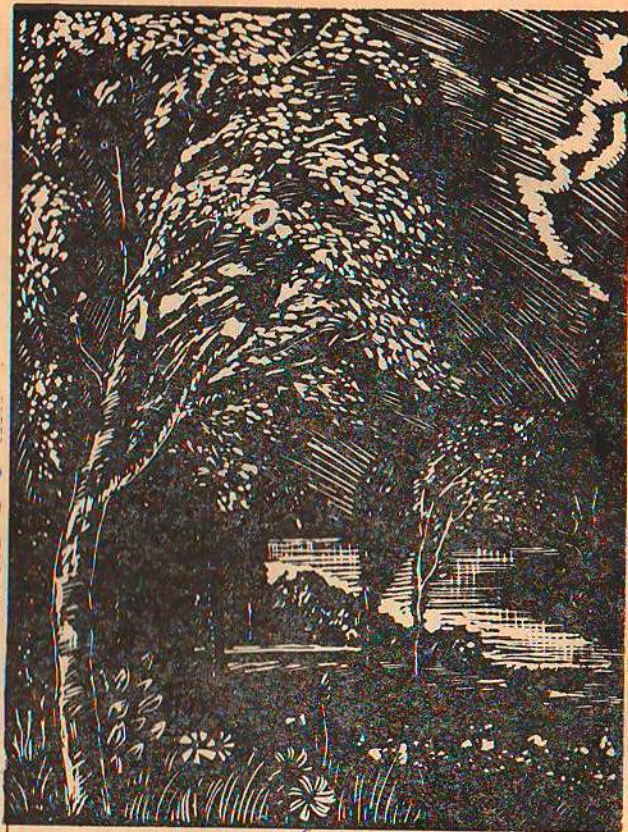
© Издательство „Художественная литература“ 1956

© Издательство „Детская литература“ 1974

©Қарақалпақшаға аудармасы „Қарақалпақстан“ баспасы 1986



Қосықлар



ЖАСЛЫҚ ШАКТЫҢ ТӘРИЙПИ

Жүрегі жок, жаны жок қуў сүйеклер!
 Маған инам етиң жаслық хәм қанат!
 Өли дүнья үстинен ушып, жети қат—
 Бейиш мәнзиллерин турман нийетлеп,
 Түсип хайранлыққа жәнландырарлық,
 Изленип дөрелиў мөканларында,
 Көринислер ашылды таңландырарлық.

Мейли жыллар жүги берип зыянын,
 Ғарры енкейип, жер турқына қарар.
 Ләкет көзи менен зордан аңғарар,
 Дәртли дүньяны.
 Жаслық, безесең дин ҳәрекетинен,
 Жакты нәзер менен егесең пәрўаз.
 Барлық адамзаттың төрт тәрепин де,
 Көресең саррас!

Төмен үнил! Түн киятыр жылыслап,
 Қәўетерли ағысы,
 Планетаны кушағында тур услап!

Төмен үнил! Тубасынан ҳарамнын,
 Қалқып шыққанына қара жыланның
 Батып-шүмип шеберлигин көрсетер,

Майда мақлуқлардың бәрін ғарқ етер.
Гә шығады, гә сүнгийди мантиқпас,
Қайнаұыттан құрғақ шығар, суұ жуқпас.

Егер бир әлжуұаз көбик жарылса,
Жутып жиберсе де оны хәбжылан,
Кеуил бермеймиз буған!

Хәй жаслык шақ! Өмирдин пал суұсыны,—
Болдын, егер басқа менен татыссан.
Саұлап куйыл, мәс ет, шад ет, артықша,
Шийриниңнен жүрекке тур усынып.

Жас досларым! Бас көтериң хәммениз!
Халық бахыты—максет, талапларымыз.
Бирликте—күш, хәзликте—ақыл жәмлеңиз,
Мәртше турың, қолда жарақларыңыз!
Кеули бәржай, ерте шықса ким жолға,
Хәм саұашта набыт болған қайсар жан—
Биреулердиң былшылына сен болған,
Жас досларым! Бас көтериң, тайсалмәң!
Дығырықта, тайғақта из түспеген,
Мәлим, күш хәм хәлсизлик хәр адымда!
Күшке дослар жууап бериң күш пенен,
Хәлсизликти жоқ ет жаслық шағында!

Ким, жаслықта буұындырса гидраны,
Үлкейген сон кентавраны жууенлер.
Хәм суұырып алып тартардың жанын.
Мәңги өлмейтуғын даңқты ийелер.

Көзиң түссе ийелеуґе бол кумар,
Ақыл жетпегенди ислеуґе урын!
Жаслык, бүркит пәрұазында талпынар,—
Қушағына алып жасынның нурын!

Дослар саұашқа! Биз құрамыз бирге,
Барлық планетаны аламыз қоршап!
Бизиң аұкамымыз мийтиндей болса,
Жансын ақыл, жүрек жалыны гүрлеп!

Қанатлы сапарға биз бенен атлан!
Қозғал орбитаңнан, тасла тасаны,
Қабықтан айрылсаң шыққан қасаңы!
Сен көп-көмбек шақты саласаң ядқа.

Бирұақ бәлеқада хәуиж алыпты,
Қараңғы түнекке бағыпты дүнья.
Куданың күдирети хаслын салыпты,
Камалатқа келген заңлы тәбият.
Қуйынлар ысқырып, суұлар ағыпты,
Көк аспанда жұлдыз болды бинаят!

Түнек серпилмеди, еле сол халат,
Урыс майданында еле адамзат.
Тирилиуи ушын таза мухаббат,
Былғаншықтан руұх болады азат—
Қыйыншылықларда шынықсын жаслық,
Жарасықлы жерде нығаяр дослық!

Музларды еритер тасқын бәхәрги,
Жақты, түнек пенен салады саұаш.
Сәлем азатлықтың туңғыш сәхәри!
Енди кутқарыушы шығады Куяш!

Де сабрь, 1920-жыл.

ФИЛАРЕТЛЕР* ҚОСЫҒЫ

Гүл өмирге бериң қызғын!
Бир келемиз дүньяға, биз
Алтынның сыйқырлы жүзин—
Көриң, бос қалмайық хәргиз.

Кууанышлы өтсин жыллар,
Жанландырың бул кеуилди.
Ал да, төңкерип куйыңлар,
Түби көринсин өмирдиң.

Кодирең гәп адастырар,
Поляк мәйин иштик йошып.
Хәммени бир досластырар,
Халык айтқан жанлы қосық.

Өткенлерден оқы, үйрен,
Жата бермей китап жайып.
Римлилердей—шауып, түйреп,
Греклердей шадланайық.

Әне отыр гилең юрист,
Алдына бокал қой, „иш“ де.
Бүгин—хуқуқ күшли, дурыс,
Ертең бар дурыслық—күште!

Шауқымпазлыққа жол берме,
Азатлыққа қайыр етпес,
Дослық, биршилик бар жерде,
Ың жоқ; жың жоқ шықпайды се !

Ким, металл балкытса онда—
Уақытты еритер бар күш.
Данкка бөлеу келер қолдан,
Бизге шарап берин, Бахус.

Алғыс алған даналардан,
Химияны билген таллап;
Мазасында түрли дәм бар,
Ишти мәйден сүйкимли ләб.

Жолын өлшеп көрген мийнет,
Жулдызларға болған таныс.

Нәренжан еди Архимед,
Бирақ болмады таяныш!

Енди қозғау ғамын жеген,
Ньютон терең ойға батты.
Илажы бар бизде деген,—
Орынлаймыз, кой талапты.

Сызылмасы көк әлемниң,
Өлиге нур болып түскен.
Бизге—күши исенимниң,
Исенимлирек зор күштен.

Жалынлайды қашан, қайда—
Тасқынлаған жүректе жан.
Өлшемеуден жоқ ғой пайда,
Ауызбирлик—артық мудам.

Гүл өмирге бериң қызғын,
Бир келемиз дүньяға, биз!
Алтын—нийетимиз изги,
Уақыт қымбат, қалма хәргиз!

Қан суйылды денемизде,
Хәм жатамыз жер дастанып.
Фели бүркең нәзеримизди—
Мине, филарет дәстаны.

Декабрь, 1820-жыл.

ТУҢҒЫШ ГҮЛ

Таңғы косық шығыудан жаңырап,
Араласа сайраудан бүлбил,
Алтын топырақтан жарқырап,
Далаңлықта шықты туңғыш гүл.

МЕН:

Ерте емес пе, сүйкімлі гүлім,
Түңги аяз еле ысқырар.
Еменлердің кепкен жоқ хөлі,
Ағараңлар тауда ақша қар.

Алтын додақларыңды жасыр,
Бүркенип тұр ана-топыраққа.
Қыраудан қорқ, кәуіпли хәзир,
Сақлан гүлім, азмаз тоқтап тұр.

ТУҢҒЫШ ГҮЛ:

Гүбелектей таң менен бирге,
Туұыламыз. Түске өлеміз.
Сәл қас қағым ұақтың бәхәрги—
Қысқа өмірден артық көреміз.

Сауға еткің келсе Құдайға,
Досыңа я сүйікли яраға,
Гүлдәстеңе мени қолайла,
Оннан артық болмайды сауға.

МЕН:

Өстің мәзи шөплердей өзге,
Көріп турман реңсиз сыйқынды.
Иленәзик, корениш көзге,
Мынау түрін, нең бар сүйкімлі?

Үмитің зор, туңғыш гүл, хақсан,
Кеуілің бәлент усы халыңа.
Не қасийетің менен қымбатсаң,
Досларыма, мениң ярыма?

ТУҢҒЫШ ГҮЛ:

Досларыңды бийлейді шадлық,
Мен—бәхәрдің туңғыш сазасы.
Жалтырақлық—дослыққа жатдур,
Зәрүр—мисли гүлдей саясы.

Боларман ба миясар буған?
Туңғыш гүлдің жаслық шағы ушын
Марыля өз көзінен тамған—
Сауға етті туңғыш көз жасын.

1820—1821-ж.

ЖҮЗИҰШИ

Әй турмыстың теңизи, қатерлісең не деген?!
Кетерімде бақладым, айна еди айдынын,
Енді түнек айналаң, дәу толқынлар гүллеген,
Ары қарай жүзіңде хәм қайтыу да қайғы-муң!
Руль ушлау не қажет диңкеси жоқ қол менен?

Қайнауытлап толқынлар, геүгим түскен мәхәлде,
Гөззаллық хәм Жақсылық дарғаң болса бахтың бар.
Көк күдиретинің бири, жүзіңіңе тәуелле—
Етип, толы гүзени ол усыңған ұақтыңда,
Гөззал көркін көрсетер екіншіси әмеллеп.

Шықсаң Жақсылық пенен Даңқ шыңына егер сен,
Жетиуіңе гүман жоқ. Ол бальзамның ширеси—
Қыздырады қаныңды, бир батырлық етерсең.
Егер күліп бақпаса Гөззалық, сен тиресіп—
Жолда болып қан-сорпа, зорға жүзіп жетерсең.

Деген менен гөззаллық көрсетсе де дийдарын,
Гейде ушып кетеди ярым жолда қырсығып.

Алып кетер сендеги татлы үмит, ой—бәрин,
Сағыныштын зардабын тартып, жалғыз туншығып,
Жетимсирер жангенең, дәрт батырар тырнағын.

Өззаллықтан айрылып, тартып оның азарын,
Дауыл менен гүресиү, батып қараңғылыққа
Хаулыққаннан тырмасып, жартасларға, жазалы—
Жандай, жатып өликтей көкирек басып музларға,
Узағына ким шыдар, көріп сонша азабын?..

Иркип, талау ап-аңсат! Дауылдан хәм түнектен—
Бир хәп, десем өзимди мәңгиликке сақларман...
Машқаланың торына түскен, жатып түбекте—
Шуұлаған толқынында ширип кетпей пәтамам—
Түкпиринен атлығып шықпау—ширкеу бул бетке!

Дейди маған адамлар; топырақ болар тири жан,
Лекин, бәлент хауазы өшпейди, мен сақлаған.
Өшпегендей жұлдызлар, оған жат тәбийғый зың,
Дунья ада болғанша көкте турар парлап хәм—
Шексиз аспан—әлемде айнала берер мудам.

Көк теңизде жүргенде шақырған ким жағысқа?
Туұйсқан хәм досларым, мени узатқан жартаста—
Сизлер еле турсыз ба, қарап толқын, ағысқа?
Серпиіп қойыу думанды, толқын менен айқасқан—
Нәзериңиз иле ме мени, сонша алыстан?!

Қайықты айдап есиріп, шексизликке атлықтым,
Түйдекленген бул болып қасарысып сен беттен—
Түнек дөңди төбемнен, қыйынлыққа жатлықтым,
Қайығымды жулқыған дүбелей ыз-ыз еткен,
Гүлдирмама бийазар өтті, өзимди мәрт туттым.

Басымнан не кешпеди! Сизлерге бул купия.
Тас төбемнен шүйилди нөсер, буршақ, жасынлар.
Буған гүәа тек қудай, болғың келсе судья—
Руұхым менен жасайсыз, турыу бийкар қасымда.
Қайтың дослар! Дауамлап жүзсем алдым—кең дунья!

17-апрель, 1821-ж.

К. М.

1823-жылғы жазылған қосық

„Көз алдымнан жоғал!..“ Бағындым мәтдал,
„Жүректен шық!..“ Бәржай егтим буйрықты.
„Ядымнан да!..“ Ал бул пәрманың қатал,
Биз көнбеймиз ала алмассаң бийликти!

Саяң алысласа соңша узаяр,
Хәм кара шеңбери кеңейе баслар.
Қанша алысласам, дәртиң улғаяр,
Бул дуньядан шадлық таппассаң хасла!

Машақаттан алдың қууана нәпес,
Мәңги өзгериссиз қайда барсақ та.
Дәслең сен менен мен айрылыспаймыз хеш—
Жүрек қалған жоқ па усы әтирапта?

Сеслер үйлесимли тапсаң арфадан,
Сымлар дызынласып шығады жаңлап.
Деп ойласаң қайғың бирден артады:
„Бул қосықты соған айттым-ау арнап“.

Шахмат ойынында ойлар шапрасқан,
Түсейин деп қалды-ау королиң торға.
Бир ўақ ойнадың хәм турдың—ядларсаң,
Мегзеп шахматтағы фигураларға.

Күтерсен скрипканың сынсыуын тағы,
Мийманханада сен отырып балда,
Бос диванды көріп пеш алдындағы,
Отырғанымызды турарсаң ядлап.

Қос жүрек қаққында—айырған тәғдир,
Жазылған беглерди оқып қарасаң,
Көзден жас сүртиуге боласаң мәжбүр,
Айралық кешесін ядқа аласаң.

Егер автор кәлеп, сүйіскен жанды,
Ушқынған жүректі аяса бірден,
Ауыр гүрсинийің өширер шамды:
Гезлеспеди-ау бизің өмірде бул, деп.

Көк аспанда өткір нурлар шапрасса,
Хәм алмұрт жапырағы турса сытырлап.
Терезең сыртынан қуслар сайрасса:
Жаны нәзік оның;—дерсең сыбырлап.

Машақаттан алдың қууана нәпес,
Мәңгі өзгеріссіз қайда барсақта.
Дәслең сен менен мен айрылыспаймыз хеш,
Жүрек қалған жоқ па усы әтирапта?

МАРИЯ ПУТКАМЕРГЕ

Оған қосықтарымның екінші томын жиберерде

Мария қарындас биз болмасақта тууысқан,
Ой, әрман хәм руұхымыз тууысқандай жууысқан.
Тәғдирдің сол язмышы хәм болмаса хұкімнің,
Бир минайым қатнасық табар едим бир күні.

Қайталанбас өтмишке қара ысық, сабырлы,
Алыстағы ағаңнан ышқы сәтирін қабыл ал!

1823-ж.

МАТРОС

„Әй бахытсыз қашқын не себеп,
Айрылысуға асықтың сонша?
Тәрк етип бул жағысты не деп—
Кетежаксаң жат журтты аңсап?

Неге бизден жасырдың бүркеп,
Нурға толы нәзеринди сен.
Жоқ баяғы жыллы жүз, күлки,
Қарсы алып, бермедің сәлем?

Басқалар жүр әсте, салпаұсып,
Зытқып жүрсең сен палубада.
Асығар ма кеуіли тасып,
Өз үлкесін таслар ма адам?

„Тынла—деди—матрос—Ұатанда—
Жасағанман бәрха, жақладым,
Лекин бахтым жанбады онда,
Қууаныштан дәрек таппадым.

Хәк адамды көрдім, дәрт шеккен,
Зәриуликтен жүргенин ғамлы.
Мәккарлықты—накас жүректен,
Хәм көзинде—көрдім сараңлық.

Мени бахыт еликтірмейди,
Татып көрдім өмірдің зарпын.
Ой-әрманым бирге жүргей, деп,
Сырлас қайғыма аудардым.

Излесем бе ләззет ғайыптан,
Инансам ба сол мухаббатқа.
Соңғы үмитти артып кайыққа,
Ушыратсам ба енди апатқа.

Салқын түнек бүркеп таслаған,
Руұхыма нур түсирип құдай.
Қурғақтан қол үзбей хасла мен,
Үй таптым хәм жағдайлы, қолай.

Арысланға жемге тасланған,
Қызлардай—шыққан қарсы Неронға.
Гириптар болған туұысқанларға,
Жубатыұшы сөзлер жоллаған.

Катал көзден қорқып, қысынбай.
Салса да жау бадабат, ғаўға,
Қорқынышлы сақшы тусынан—
Өтип, қарсы жүрер хайуанға.

Сескенбеймен қолымнан келер,
Хәй! Желқомды көтер, жел дарыт;
Сондай хаял, қызлары бар ел,
Хешуақта да болмайды набыт!“

1824-жс.

ЛЮДВИК МИЦКЕВИЧТИҢ АЛЬБОМЫНА

Меннен алыс, бийтаныс, әй нәмалим, алыс жан,
Бизге, гезиу ушыраспай жазылған ба, демек мен—
Сениң менен танысып хәм хошласыу керек, деп,
Тек еки сөз жоллады: сәлем, сизге зор икрам!

Жолаушы да адасқан алабында Альптың,
Қосық пенен безейжақ мұңлы өткен бос уақты.

Кесир қалған жүректі ким қосықтан жарытты,
Қосық айтса тек сүйген досына қосық айтты.
Хәзирше бул қосықты жеткереди жаңғырық,
Мәгар қалар жолаушы қар астында мәңгилик.

1824-жс

С. Б. НЫҢ АЛЬБОМЫНА

Өтти жаздың бахты бәлент пайыты,
Бир буұат гүл үзиу жасыл далаңнан
Оңай еди, бизди гүлге байытты,
Хәзир жүрмен жалғыз гүл де таба алмай.

Хәзир көкзарлықта алтындай дөнген,
Даўыл улып, түнек минер еңсеге,
Излеп бир жапырақ та таппадым емге,
Үзип қолыңа мен салғым келсе де.

Таптым бир жапырақ, саған асықтым,
Саған ысық болсын хәм урсын жәўлан.
Дослық алақаным тийди, ысыттым,
Саған инам еткен бул соңғы саўғам,

1824-жс.

ЕКИ СӨЗ

Отырғанда екеуимиз айрым,
Алғым келер бирнәрсе сорап:
Оқыйжақпан ойыңды жаным,
Ләбинди аңлып, көзиңе қарап.

Көзиңде нур ойнамас, мәлим,
Тутқым келер сөзиңнен мәнис.
Сыр ашпады ал-қызыл ләбин,
Як, бәри де дийдимнен алыс.

Сөзине я көзине инкар,
Болдым неге, жаналык емес:
Тек еки сөз, дерсең бе дилбар:
„Сүйемен сени!“ Болдым ғой хәәес.

Ол дүньяда жасап, даўамлап,
Турса ерким хұкимин сүрип.
Хәмме жерде мен жүрсем ядлап,
Жүз мәртебе ушыратсам, көрип.

Жаўдыраған көзиннен, хәрўақ,
Еки сөзди: „Сени сүйемен!“-
Айтсаң тек сол қосықты таңлап,
Таң атқанша тыңласам деймен.

Мийрим қанса, көкирекке енип;
„Сүйемен сени! Сени сүйемен!“
Деген жуп сөз кубылып дөнип,
Қосық болып жаңласа деймен.

1825-ж.

ҚЫЗ АЙТТЫРЫҰ

Мен айтып отырсам тәрийплеў қосық,
Анам тынлап, дайым отырды оқып.
Десем: „үйленейик, кеўилди қосып“,
Сонда үйдиң иши қойды бир толқып.

Айтты жай-жағдайды, еншимди, анам,
Табыс, жумыс, хәмел хәққында — дайым.
Шоры қызлар тартынбастан малайдан —
Сорасты теренирек истиң хал-жайын.

Ана! Дайы! — Мениң жер-мүлким — Парнас,
Бир жанға ийелик еткенмен, ал мен —
Хәмелди мәңги етип аларман саррас,
Мениң бар табысым, байлығым — қәлем!

Саўалсыз мәккарлық иске аспас хәзир,
Муҳаббат туўралы кеўил шайпаған,
Хызметкеринди сен қалдырып жалғыз,
Кешқурын маған бир келсең айтаман.

1825-ж.

ГУМАН

Сени көрмесем мен азап шекпеспен,
Қызарып, саспадым саған гезлесем,
Егер бир-бирейден турсақ жырақта,
Жеккелик қысты хәм қайғы турақлап —
Сырын шеше алмадым, қыйнап өзимди,
Муҳаббат па бул я дослық сезим бе?

Көзин, күлкін кеўилимди тербетип
Турмай, маған елеслемес келбетін,
Ядлап, күшим кетсин мейли, бийкарға,
Турақсыз ол гөззал, қасымда бәрха,
Таң атқанша шеше алмадым, езилдим,
Муҳаббат па бул я дослық сезим бе?

Көпти көрдим деген менен ашылып,
Айта алмадым күйигимди жасырып.
Мәзи жүрип, жолсыз кетип, есирип,
Қалай таптым сүйиклимнің есигін?
Не баслады мени, қуры гездим бе,
Муҳаббат па бул я дослық сезим бе?

Денсаўлығым керек пе, ал, берейин,
Сениң ушын дозаққа да көнейин,
Бос сөз емес, ис жүзинде көрсетсем,
Тынышлық хәм денсаўлықты сарып етсем,
Себеби не мәжбүр еткен төзимге?
Муҳаббат па я бул дослық сезим бе?

Қолларыңнан усларман ба урланып,
Қаларман ба татлы ойға шырмалып,
Шешімге келсем деп: қалады-ау мүдам,
Ал жүрегім тағы туұдырар гүман.
Дейди: кеңес беріуден сен безинбе,
Мұхаббат па бул я дослық сезім бе?

Қосық шығарғанның досты ўәлий руўх,
Айтып, жазылған жоқ „алтықатарлық“,
Хайранман, алдымда жатқан қағазға,
Уйқас, катарларды ким, қалай жазған?
Шайырға руўх берген жазыў гезинде,
Мұхаббат па я бул дослық сезім бе?

1825-жыл.

К. Д. Д.

Элегия

Ҳеш болмаса жасасаң жаным менен бир күн-ақ
Бир күн? . . Сонша азапқа байлаў сени бул—гүна
Дым болмаса бир саат . . . Эй бахытлы дәретпе,
Билер едің сонда сен батыў не ол ҳәсиретке!
Ойымның тартысында, даўылында сезімнің,
Гә ашыўым шатнасып, мениң жаным езилди.
Гә қапа кеўилим мениң, тасқынласып, ҳалласлар,
Гә кеўилимди думандай перделейди көз жаслар.
Қаҳарымнен қыстандың айралықта жабықпай,
Ынжықпан ба, жүрсең бе қорқып ишқысталықтан?
Мени анық билмейсең, ықласымды тусадың,
Жүрегіме не жақса, жаным бирге жасады;
Мұхаббат ғәзийнеси хәм садықлық минайым,
Топалаңшыл кеўилге рең берердей уғайым.
Лекин оны көрмейсең, мисли даўыл, үргинде,
Бизге көринбегендей океанның түбинде

Жатқан ҳасыл бақаншақ, қымбат баға маржан, дүр,
Көриў ушын оларды керек парлап жанған нур,
Гүман барын ышқында ўақ, билмесем егер мен,
Сәл ўақытқа куўалсам қорқынышты денемнен,
Ўапасызлығыңнан жан азаптарын умытсам,
Бахытлыман, сениң де кеўилиңди жылытсам!
Тап болғандай сыйқырға дуўасына табынып,
Барлық тилеклеринди ислер едим, бағынып.
Егер сениң пухараң өз ҳуқуқсызлығын билмей,
Сәл ўақ өзін санаса хожасы менен бирдей-
Күлерсең-аў жангенем! Кеўилим оған толар ма?
Саған малай болыўға көкирегим соғар ма?
Мениң менен көбирек бәнт бол деп, буйрық етермен
Мен унатқан кийимди кий деп, буйрық етермен,
Үй руўзыгершилигинде шаш қойыўың өзгерсин,
Бәрине де ўақыт тап, жақсы ислер жүз берсин,
Сол ҳаққында жазғанман, жаның сәл-пәл қыстанар,
Бир саатқа шыдап хәм еринбесең ис тамам!
Жөгисиреп бираз ўақ минуттай жүзегөйлик—
Етип, қосықтарыма дыққат қоярсаң, мейлиң.
Етсең еки жүздилик, көзин алдап адамды,
Тек жақсылық оқыдым, ялғаныңа инандым.
Тәғдирим, несийбемди сениң ушын қыярман,
Ақыл, сезім, еркимди—аяғыңа қоярман?,
Жасаў ушын бир сезім бәркулла бир өмирде,
Тилге алма өтмишги жүрер едим қәбірдей,
Бул жабайы қумарлық қалар еди-аў тынышайып,
Хәзир, тәўекел жүзген еркиндеги мен—қайық.
Кеңисликте ол толқып, салып ағыр айбарак,
Теңизинде турмыстын жүзер едик жай ғана.
Ал ығбалым қәуипли толқынласа қайтадан,
Жүзип жүріп сонда да сен деп қосық айтарман.

1825-жыл.

Д. Д.

Жыбырласа еринин бир кеуилли пайытта,
Кептер яңлы жуғырлап хәр гәпинди сен айтқан
Қабылларман жаным деп, жойтып алып өзимди,
Бир сөзи де ядымнан шықпасын деп, абайлап.
Үн қатпайман, жүрмеймен басқа ләззет қолайлап,
Тыңдай берер едим мен, жалықпастан сөзинди.

Лекин көзин жарқ етти, кристаллдан бетеррек,
Жалт етти дүр тислерин, қасыл тастан өтерлик,
Жүзлериннің қызылы жанып, гүл-гүл дөнеди,
Енди түнде көзине қарар едим мәртсинип.
Жақынлаттым аўзымды, сөзлеринди жатсынып,
Қайта-қайта поса алып, сүйе бергим келеди.

Одесса, 1825-жыл.

ЖҮЗГИШ

3. ның альбомынан

Қәхәрли толқын айдаған,
Көрсең бир жалғыз қайықты.
Жүрекке салма қайғы-ғам,
Жас төгиу көзден—айып-ты.

Жок болды кемең думанда,
Үмит хәм кетти адасып.
Сап болайын деп турғанда,
Еңиреудің бар ма пайдасы?

Жараны—түскен, қайғырып,
Теңизге карай бергенше:
Дауылдан турмай айбынып,
Хақы сен гүрес, өлгенше!

Одесса, 14-апрель 1826-жыл

УЙҚЫ

Мени тынышыма қоймасаң болмас,
Лекин бул пайытта салма азапқа
Болса опадарлық көкиректе, солмас,
Айралықты айтпа хошласар ўақта.

Таң атпастан бурын, бүгинги ақшам,
Пайызлы секундлар зымырасын дәрхал,
Егер айралықтың сааты сокса,
Өтинемен, сонда бергейсең зәхәр!

Жақынласар ләбин, кирпич қақпайман,
Мейли эзирейли алсын жанымды.
Рәхәт қушағында мәңги жатқайман,
Көрип көзинди хәм сүйип ләбинди.

Нәмәлим, жатыўым қанша бул халда,
Қашан бизди турғызады ләхәттен,
Ұйқлаған достынды ядына ал да,
Көктен түсіп келип, мени оят сен!

Қолың тийсе көп уйқыны қоярман,
Оянып, кушарман аппақ тәнинди.
Көзим илинипти-аў деп мен ойларман,
Көрип көзинди хәм сүйип ләбинди.

Одесса, 1825-ж

СААТ

Элегия

Буннан бир саат бурын, көзинди алмай сааттан,
Хәрекетин тилинің бақлап, таппай хеш тыным,
Отырғанда, шайқымның арасынан тосаттан,—

Сездин жакынласканын таныс аяк сестиниң.
 Оны тағы бир жүрек күткенлигин бийтакат,
 Ядқа алсам мени де шад етти сол бир саат!
 Маған азап—бул саат! Бенде болған жан-дүнья,
 Айналыклап жүрдим мен, туўылгалы купыям.
 Келди күткен саатым, күткендеймен әсирлер,
 Саат өтти, ядларман, мәңгиликке тәсирин.
 Хәрбир қыймыл, хәрекет тирилгендей қайтадан,
 Қалай кирдим, әнгиме қалай өтти, айтаман:
 Жуўыспады сөзлерим, қайта-қайта үзилди;
 Жәнжел туўды. Тағы да келисим шәрт дүзилди.
 Қапалансам—көзимнен излеп таптың себебин,
 Болса егер тилегим, айттырмадың, тежедиң.
 Аўызымды жасқасам—қарадың, мен ашпайман,
 Ертен деймен ... Тағы да ашыўлана баслайман.
 Мыйық тартсаң мен сорлы қуралсызбан. Сол мәхәл—
 Бас ийип мен кеширим сораи басларман дәрхал.
 Хәр сөзин, хәр нәзерин, хәр бир майда-шүйделер,
 Айтылған хәр жыллы сөз, үмитлер хәм гийнелер,
 Қалдырмастан бәрин де жүрегимде сақлайман,
 Қайта-қайта келтирип, көз алдыма, ядлайман.
 Сықмар яңлы тыйыннан ғазна жыйнап ғамлаған—
 Айланшыклап ғазнасын, қарап мийри қанбаған.
 Бул саат-шегарасы келешектиң, өткеннен,
 Сонда бахыт китабын ашып, оқып питкенмен.
 Гүңгирт тартқан өмиримнен. Былғасқан сол ҳалаттан,
 Көринеди сол саат жалтылдаған сабақтай.
 Науқан курттай қанатлы жабыстым да сабаққа,
 Орап-орап пиллени, өзим түстим қамаққа.

Бир оралып келип тур, Қуяш жасап шеңберин,
 Келди айланып сол саат, көрмей турман нәзерин.
 Нелер менен ойы бәнт? Яки түсип қурыққа?
 Әллекимниң ийнине басын сүйеп турып па?
 Қолын қысып қолына, тартып жыллы бир епкин,
 Берилди ме қәуипли дүрсилине жүректиң?

Егер босағасында жасын түссе төбеме,
 Бул екеўин сол ўаққа жупластырмай, бөле ме?

Әй жеккелик! Биймезгил, мен қайырқомлығыннан,
 Жүз бурғанман сол саат, енди қайгта қабыллаң.
 Келип турман бас ийип, алдаў менен қарамай
 Кетип қалып ғапылда, қайтып келген баладай.
 Маған кеўил бөлөгөр, бахыт алдаркатса да,
 Келмесе де инанғым, тағы алдап тартса да,
 Сөндирермен өзим-ақ, егер түссе өрт ишке,
 Мейли қыйын болса да исенемен өтмишке.

Әй үмитлер! Енди мен тынышылықты қолайлап,
 Излесем бе атыздан, толқынлардан, тоғайдан,
 Самаллаўдың пайыты, неге иркилдим енди мен?
 Сықырлады қапы ... Ким, хат тасыўшы келди ме?
 Тағы да хат ол жазған, ашаман да, жаяман,
 Гә саатты аламан қарайман да, жабаман,
 Гә жуўырдым ... Келдим де, қақшыяман есикте,
 Кешеги ўақ ... қорқыныш—сол, басланар кешикпей.

Бар тиришилиқ усылай—жерге берип ҳасылын,
 Сағыныштың зарпынан жаны жүрген ашынып,
 Қас қағымда сол адам шығарады ядынан,
 Умытылып жоғалтыў, умытылып қайғы-ғам
 Үйге кирип ... тоқтайды, излегендей алжасып,
 Айналаға бир қарап хәм селлетер көз жасын.

1825-ж.

ГҮРРИҢЛЕСИҮ

Тыңла мени гөззалым, не керек бос әнгиме,
 Биз, кәлесек, гәплеспей түсинисип хошлаймыз.
 Сонда неге тиккелей жанымызды қоспаймыз?
 Қулаққа хәм жүрекке жетпеген сөз-мәниге,

Неге үлестирмеймиз жанымызды, набада
Ернимизде сөнип хэм тоңлап қалар ҳаўада.

„Сүйдим сени, сүйемен“ деп нықладым хәр саат,
Ал сен сүйген достыңның көкирегине қанықпай
Айтпағаны ушын сен, ышқы дәртин анықлап,
Түспеуи ушын қабирге күши жетпей хәр сапар,
Өлгени ушын тирилей илаж таппай тунжырап,
Жүргенине ренжидиң, ашыўландың ынжылып.

Айтып бәлент гәплерди, жаслайыңнан қыйнадым,
Ойым: сениң ләбине бириктирсем ләбимди.
Сөйлемей-ақ жүрегим, нәпесимнен гәпимди
Жанлы поса арқалы жеткерсе деп, ойладым.
Солайынша сөйлессек, саат, күн хэм жаз бойтап,
Өлгенше хэм бул әлем жоқ болғанша даўамлап!

Одесса, 1825-жыл.

КЕТЕР КҮНГИ ОЙ ТОЛҒАНЫСЫ

1825. октябрь, Одесса.

Қайдан келди уўайым. Бул не кеўил жайнаған?
Бул тынышлық жағдайға келип турман қайтадан.
Хошласарда нағайбил батып гүңгирт қыялға
Бир жабайы көз қарас салдым ысық дийўалға,
Ол дийўал тас түнеклер хэм күндизги саатлар,
Шайыр менен тең көрди қайғы түскен халатта,
Терезеге жақынлап турып гә өз-өзимнен,
Әлле бир нәрселерге үңилемен мәзи, мен,
Зериктирип көшениң көриниси бет бурдым.
Үй ишинен гүңгирлеп жанғырық келип турды,
Қапыны бир құлпырып, тағы барып ашамаң,
Мен сестине сааттың қәдеминди қосамаң.
Еситемен тоқылдауық, тоқылдатар теректи,

Мәгар оны достына, тапқан шығар, керек деп,
Таң саз берди, таўсылды арбакештиң шыдамы.
Мейли тасың кітапты, затларды да шығарың:
Кеттик! Саяхатшыдай, сәтсизликлер жаўратқан,
Биротала кеттим мен, бар бахыттан аўлақпан.
Қалдырайын шәхәрди, мейли думан да түсер,
Келгиндиден бийғәрез шәхәрликлер күн кешер,
Көкиреклери елжиреп, қыйланбасын, хошласып,
Шынымды айтсам, хешкимнин керек емес көз жасы.
Солай етип кең, пайтақ, сақый алтын алаптан,
Мысалы бир жапырақ жел үзген хәп-заматта.
Ол жапырақ ушады, изинен жел айдаған,
Тийип кетер жол бойы роза гүлге, жайнаған,
Ол созажақ мүддетин ушырасыўдың, қәдирлеп,
Бирақ самал ысқырған, гезе бер деп, мәжбүрлер,
Бул шайқымлы көшеде мен әбеший келгинди,
Исмин алып биреўдиң шетелликтиң кейпинде,
Хеш усамай сол жердиң күйдим-жандымларына,
Мен ийелик еткенмен талай жананларына,
Атызлықтан балалар ушлап реңли гүбелек,
Ойнап болып үш, дейди, еркиңиз ғой бул демек,
Пәрлеримиз сақланды уш, деп қойдың талапты,
Ушамыз хэм антиштик талдырмаўға қанатты!

Бир ўақлары кетерде таслап ата меканды,
Хәм жасларды зәбердес, дослар менен қатарды.
Қанатлы атқа мингендей кеўилим болды әл-аспан,
Узатқанлар шаршысы жалт-жулт етти алыстан,
Мен жыладым! Жас төкти жалынлаған жаслығым,
Енди болса қартайдым, жылаў емес мәслигим.
Өлиў онай жасларға, дос, туўысқан, қалыңлық—
Жүрегінде қаламыз деп исендик, мәңгилик.
Лекин ғарры булардың ялғандығын сезинер,
Хәм жасайды көринип ширик табыт көзине.
Хәжет емес үмиттен дәме етиў бул мәхәлде,
Болды! Енди кегейин! Хош айтып жат шәхәрғе!

Яр болсын! Ким кутқарар әжел сукса тыйығын,
Жолда жүрген жолаушы салмас көздің қыйығын.
Еситкен соң қоңыраудың мунлы сестин алыстан,
Хәм үйине қайтқансоң бир тамшы жас тамызбас.

* * *

Жүз жыл өтті, тевтонның мине,
Батқанына динсиз қанына,
Кол астында көп елди услап,
Пруссак түсти сол қақпанына—
Литва да шырмалды торға,
Хәм басшысын түсирди қолға.

Жауласқанлар еки жағыстан
Ағып турды ортадан Немен,
Миварлары күнге шағылысқан,
Көринеди дийәл үстинен.
Кәсийетли руұхлар мәканы,
Айналасы шуұласқан тоғай.
Бир гәрәпи герман—нышаны—
Крест созылған бәлентке қарай.
Ол кәхәрли қушағын ашып,
Турғандай-ақ көкке таласып,
Полемона ўәлаятларын,
Заң ыызамға жат елатларын,
Айыў тери кийинген постын,
Мәлимышық тери—малақай,
Үшкір оклы, дәл тийгиш оқжай,
Алып, литва жаслары—хешким
Жиберместен арғы жағада
Топланып жүр, душпан набада.
Келеме деп, ол берги жақта,
Саўыт кийип хәм минип атқа,
Сақшы немец душпанды аңлып,
Жүр, жаздырмай көз қырын салып,
Хәм сыйынып, хәм мылтық оқлап,

Жүр, сол жерде дарғаны қорғап.
Немен—миймандослық арнасы,
Екеу ара қаслық гүәсы,
Мәңги дауам етердей бул хал,
Дослық сөздин үни өшти дәрхал.
Дәрьядан ким өтсе өкинген,
Жуда болды жан я еркинен.
Хмель шөби Литва жақтың,
Немец ақ терегин унатты.
Арасынан калың камыстың,
Дәужүреклер өтип аржаққа,
Ушырастырып дос хәм танысты,
Сағынышлы алды кушаққа.
Еменлик хәм таў бүлбиллери,
Душпанлықты билмес хешуақта,
Хәзирде хәм буннан илгери—
Бир-бирине келген қонаққа.

1828-жыл.

ҚОСЫҚ

Таза булақлардың Вилия анасы,
Алтындай кубылып жатыр, жарасып.
Оған басын ийген литва қызы,
Жүрегі туңғыйық, хәуайы көзи.

Айналасы—Ковен, әжайып алап,
Лалазар ишинен акты сарқырап,
Литва қызына бәнт болған жаслар,
Роза, қызғалдақтан кем емес хасла.

Вилия гүллерди менсинбей текте—
Неман қушағына тынбай тасланар.
Литва қызы да өзге жигитке—
Ел жигитлеринен жырылып барар.

Неман Вилияны алар кушаққа,
Далада мәйиж урып, тасларды жарып,
Салқын көкирегине қысып, узаққа—
Кетип, ғайып болар теңизге барып.

Сондай, литва қызы болып гезенде,
Ана-босағаңнан түсипсең айра,
Турмыс теңизинде мантықтың сен де,
Дәрт шектиң қайғырып, бир өзиң дара.

Қыз сүйер. Вилия мәйиж урып ағар,
Жүрек хәм ағысқа етпессең бийлик
Вилия Неманға еркелеп қарар,
Қыз минарда отыр зарығып, күйип.

ФАРИС

*Тадж—Уль—Фехра хұрметиче шығарылып,
Иван Козловқа арналған қасыйда,*

Жағысты тәрк етип куўанған қайық,
Тағы көгис толқын үстинен сырғыр.
Хәм ескек теңизге кушағын жайып,
Ушар, куўдай мойны етеди дир-дир.
Сондай, бедуин де жартастан шыға,
Шаўып шыққанына шад кең сәхраға,
Балқыған полаттай суўда шыжғырған,
Туяқтың астында кумлар ысқырған,
Атым жүзген яңлы, суўсылдар кумлар,
Дельфиндей соққылар куўрақ толқынлар.

Уйтқыған барлық тәрөпген,
Еспе кумның өркеши,
Кем-кемнен бултқа бәлентлеп,
Баратырғандай кум көшип.

Булттай қара атым шабар инталы,
Маңлайында жулдыз етеди жарқ-жарқ.
Түйекус пәриндей желкилдеп жалы,
Туяқтың астында шығады шақмақ.

Ақ аяқ атым шап жылдам,
Тоғай хәм таўлар қаш жолдан.

Пальма өз сая, мийўесин,
Усынар маған бийкарға,
Турмадым, қалды бийнесип,
Мингенсоң ушар тулпарға.

Менин пансыўыма мыскыллап сырттан,
Ойпат түпкирине жырақлар пальма.
Шөл шегарасында эне тур, барлап,
Жартас караўытар. Дойнақтан шыққан—
Сеске жуўап берип, желкеннен қатал,
Қарап, бедуинға сум хабар айтар:

„Қаяққа уштың, қайт кейин;
Қуяштың оғы әжелдур.
Барыўың сенин шәртпеди,
Ақылы кемге әжел—тур.
Шатыры оның көк аспан,
Ол жерде пальма жоқ хаслан,
Жартаслар түнеп арқайын,
Жулдызлар гезер хәрдайым“.

Ушаман кем-кем пәтленип,
Туўса да кәўип, қайтпайман.
Саламан нәзер тикленип,
Не барын зорға байқайман.
Бүркенип жатып түнекти,
Таўсылмаған сыр етти.

Шайкус мени, олжамғой деп инанып,
Изимнен шүйилди қанатын серпиіп.
Хәм үш рет тас төбемде айланып,
Басыма кийгизди әжелдің бөркін.

„Ийисин сездің өликтін —
Ғарқылдап, деди, желиктің.

Ақмақлық — қумнан жол ізлеу,
Атыңа от жоқ, қайт ізге.
Таргасаң жаза еле сен,
Қайтыу жоқ енді, өлесен.
Хұйилдеп самал изінді,
Сыпырып таслар тынбастан
Жыланлар жатар шырмасқан,
Мерт қылар ат хәм өзінді.
Түнейди бунда жансыз лап,
Тек шайкус гезіп бір тынбас“.

Туұрылады — көзиме тырнағының найзасын,
Ғарқылдады. Үш рет турдық қарап көзбе-көз.
Шайкус қорқып тайсалды, жеңе алмады шайқасып,
Ушып кетгі бәлентлеп қанат қағып тезден-тез.
Оқжайымды тарғып, көк түпкирине сер салдым:
Көк аспанда көрінді душпан зорға булдырап.
Шымшықтай, соң шыбындай болып көзді талдырып,
Кем-кем узап ақыры ғайып болды, мен қалдым.

Ақ аяқ атым шап жылдам,
Жартас хәм шайкус қаш жолдан!

Батар күннің нурынан бәлінді де сол ўаққа,
Қәпелімде изимнен ақ қанатлы булт қуўды.
Көк аспанның шегине қарап қумда зығқыдым —
Жақпадыма, қарады: қорқынышқа салмаққа.
Төменлеп хәм төбемде турып алып күш қылды,
Батар күннің нурларын лаўлатты да ысқырды,

„Тоқта сен, қайтар пәгинді,
От болып денен лаўлайды.
Үстине жанбыр жаўмайды,
Жақсылық күтпе, қайт енді.
Сайларға барсаң жантасып,
Сыңғырлап саған сес бермес.
Аңызак самал гез келмес,
Оның да кепкен аңқасы“.

Қорқытса да алға талпындым, уштым,
Харыған булт көктен зымырап барар.
Кем-кем басын ийіп төмен сырғанар,
Кейін бір жартастың үстине түсти,
Булттан бір мәнзил жол оздым хәм қарап —
Байқасам — қара булт кетіпті халдан.
Сырттан сездім, бір сыр жасырып қалған;
Қасқырдай ашыудан көзи қанталап,
Қызғаныштан түрі көгеріп өрттей,
Өликседей таўға ол қулап кетти.

Ақ аяқ атым шап жылдам,
Сәхра хәм бултлар қаш жолдан!
Көз салдым сонда әтирапқа,
Жерде ме яки аспанда.
Хешким жоқ қуўған жасқанбай,
Қәуіп жоқ маған хәм атқа.

Сылт еткен жан жоқ, тәбият, —
Қушаққа бәрін алғандай.
Кисенсиз жатқан хәйўандай —
Азатлықта бәле хәм апат.

Түссе де адам көзине,
Сескенбес, еркин сезинер.

Тек мен емес қараңлар! Қандай да бир топар бар,
Анаў кум өркешине жасырыныпты, қорқақлар.

Мәзи гезип жүрип пе, я мақсети талаў ма?
Жүзлеринде қаны жоқ, түскен яңлы қамаўға.
Даўысладым. Сес-семир. Гил жансыз лаш, өли адам,
Кәрўан набыт болған, кум үрип, басып таслаған,
Қатты соққан бир даўыл, оны ашып таслаған,
Түйелер хәм атлылар келипти ол дүньядан.

Қуўраған жақ арасынан,
Үңирейип көз уясынан,
Қум дызғырып шығып жатты,
Күнимнің питкенин айтты:
„Қайт кейиниңе сен бедуин,
Алдында дүбелей, үргин!“

Қәуиптен мен сескенбедим,
Ақ аяқ атым шап жылдам!
Дүбелей, даўыл қаш жолдан!

Африка дүбелейи—шөлистанның хожасы,
Шөлдин кум толқынында жүрген екен адасып,
Мени көрди алыстан, қарап турды таңланып,
Токтатғы да уйтқыұын, сөйледі шыр айланып:
„Бул қай қуийн қорықпастан, мениң менен
таласар?“

Инимиз бе, нәренжан курт сыяқлы, қарасам.
Маған тийис меканды жүргениң не басқылап?
Деди де ол даўрығып, киятқандай тас кулап—
Дүбеп келди, жүрекки—әжел жеткен сорлыға,
Мени аяққа таплады келип ыза-хорлығы.
Этираптағы таўлар да ләрзем берди бир ўақта.
Қара кустай ол мени мыжғылады тырнақта.

Жандырды отлы деминде,
Берилмедим мен тегинде,
Қумды көкке бурқыратты.

Гә оны жерге кулатты,
Тайсалмастан алыстым мен,
Алқымынан алып шаққан,
Денесине салып тисти,
Турған жерде шайнай жақпан.

Бул уйтқыған бәлемат кетежақ болды қашып,
Болмады ол! Бурқырап кумы, бәлент дийўалдай—
Кулап түсти ларс етип жерге, жатты қозғалмай.
Аяғымның астында оның гиддиман лашы.
Еркин нәпес алдым мен, жулдызға көз тасладым,
Пүткил жақты дүнья салды алтын нурларын.
Жерге сәлем жоллады, жерде меннен басқа дым—
Жан жоқ, сәлем тек маған арналғаны бул—мәлим.

Көкирегін тола дем алыў не деген хәзлик!
Шаңқай түски әлемнен тартсам да бар ҳаўасын,
Дем жетиспей өкпеме, етип турғандай азлық!
Этирапқа көз таслаў—ләззет қой жан даўасы,
Хайранлық нәзеримди дөгерекке қадайман,
Ал, ол жердин ең алыс мәнзиллерин қабыллап,
Ақыл жетпес жақларға ушыўды ол мақуллап,
Кетти кем-кем алыслап, жеткизбестен қалайда.

Тәбият гөззаллығын қушыў рәхәт бәрқулла,
Жазықлыққа қол созып, минайымсып қарайман.

Ойымша тап: дүньяны турысына қапсырып,
Қушағыма қысып хәм қысқандайман көкирекке.
Алып ушар ойларым шексиз жатырған көкке,
Таўлы үлкелер бойлап шарықлады жақсылық,
Иани ала жанымыз ушып, батар аспанға.
Өлгени яңлы хәрреңиң шағып, ништер шанышқанда.

Петербург, 1828-жыл.

* * *

Жыл қуслары қайтқанда көкте дизип тиркесин,
Қыс боранын ядқа алып гүрсинеди бәлентте.
Гиналама оны дос! Бәхәр болса жыл қусы—
Қайтып келер сол жолдан өзи таныс ел бетке.

Лекин муңлы қауазын тыңлаң, ядла достыңды,
Тәғдиримде үмитим жылт етер ме қайтадан?
Тағы да мен арқаға—сен тәрепке зуұылдап,
Қанатында шадлықтың түсликке тез қайтаман.

6-апрель, 1829-жыл.

ЦЕЛИНЕ Ш. АЛЬБОМЫНА

Әскерге алыұ басланды, сап тартты зор колонна,
Байрақлардай қәхәрли сайыпқыран—жас жигер.
Альбомына баратыр қулшынған гил жауынгер.
Пияда қәм атлы әскер, гусарлар қәм уланлар.

Қуда билсин, турарман кекселикте қай сапта,
Досларыма айтарман өтмишимди мақтанып:
Ләшкерине қосылып шыққан ұақта атланып.
Болдым тунғыш нөкериң турғанман оң қанатта,

С.—Петербург, 1829-жыл.

К.

1829-жыл, Сплюгене, Альп тауына барғанда.

Як, биз айра түспеймиз! Мағар гүдер үзсемде,
Бир жүресең жер басып, толқынларда жүзсем де,
Бәленттеги излериң жалт-жулт егер, таныттың,
Сестің шықты қосылып шауқымына Альптың.

Төбе шашым тик турды бир сапары, ап-анық,
Көріп сени шоршытты, хәуеслик қәм қапалық!
Әй бийреҳим! Дығырық шығып булттың үстінде,
Ғайып болдым сол булта, бир шынырауға түстим де.
Мәңги музлақ ишинде тосанлады жүрисим,
Думанларды серптим де, тунғыйықтан тырысып—
Темир қазық жулдызы—Литваны изледим,
Әй бийреҳим! Хәзир де ойын-сауық гөзледин.
Патшасысаң жаңлаған балдың, қурдың мәсликти,—
Кеуилли жанлар менен. Бәлким питне, қаслықты—
Қоздырдың ба қайтадан күлки-ойынға шатасып,
Айтылды ма мысқыллы арадағы қатнасық?
Ғәрезлиңе мақтансаң арзыр, ядқа алған сайын,
Қул еңсеси майысып, дейди саған: „қаншайым“:
Балқып жатып көз илсең оянарсаң шадлана,
Шаршатпай ма еслеулер? Бахытлы қәм мәрдана—
Болаз един қасымда жүрсең жаным жарқылдап,
Тәғдиринди ярыңа инам етсең бәрқулла.
—Ұақ, қолыңнан тутып мен шығар едим жарғасқа,
Қосық айтып берермен жол азабын тартпасқа.
Толқынласқан сууларға талпынарман бәрқама,
Төсер едим жолыңа тасларды деп: мәрхамат!
Деймен өтсең үстимнен: аяғы суу болмасын,
Сүйіп алақаныңнан ысытайын, тоңбасын!
Излер едик тынышлық тау беттеги ылашықтан,
Ылашықта отырсақ, жамылып бир плащты.
Шопанлардың отына түнде отырсаң жылынып,
Сен ийним е бас қойып, көзің кетсе илинип!

24-сентябрь, 1829-жыл.

МЕНИЦ ЧИЧЕРОНЕ

Мениц чичеронем! Мына өреге,
Биреу, келгенлигин Римге, нышанлап—

Жазыпты нәмәлим исмин шыжбайлап,
Қайда сол жолаушы? Айт чичорене!

Бәлким быжылдаған толқын көбиги,
Көпирип, тез ара көзден тасалар.
Хәм әжел жутарда өмирин заялар,
Из-түссиз қумларға кетер көмилип.

Билежақпан,—ол не көкирекке дизип,
Турған екен, жүрип ғайры елатта?
Сөз таппай жазған ба исмин итиятлап?
Өмир китабында қалсын,—дел изим.

Табытқа жазғандай қолы дирилдеп,
Мәгар, жазарында ойларға талған.
Яки көз жасындай кирпичтен тамған,
Үзик-жулық сөзди жазған биримлеп.

Чичоренем, түриң гөдекте еслеп,
Хәм ески даналық көзінде ойнар.
Мени әжайып Рим көшеси бойлап,
Периштедей ерттің азаннан-кешке.

Тас жүрегинен де нәзерин өгер,
Ишарағың менен түсерсең көзге.
Саған өтмиш... Хәтте кетерсең мезгел,
Пилигримге, билсең, маған еслетер!

Рим, 30-апрель 1830-ж.

ПОЛЯК—АНАҒА

1830-жылы жазылған қосық.

Әй поляк қызы—ана! Саған арқа сүйеген,
Жылтылдайды даналық улыңның нәзерінде.
Көзіңнен сен оқыйсаң, мақтанышқа ийе ол,

Бар поляктың мәртлиги жүрегинин төрінде.
Улың қалса еситип, таслай сала ойынын,
Жууырады атаға—бір қыссаны жырлаған.
Балаларға жат, иши-толы азап, толы мун,
Сол қыссаны жалықпай күни менен тыңлаған.
Бабалардың өмирин айтып берген қыссаны—
Тыңлап әй поляк—ана, уларыңдай алданба.
Мағам тутқан ананың кейпине сен түс дәрриу,
Қара, қанлы семсерге—көкирегине қадалған.
Саған отыр тайынлап душпан сондай семсерин,
Тынышлықтан көркейип, дүнья гурса гүл услап.
Адам, дин хәм пикирлер, болар еді тең шерик,
Улың жасар өлиўге бир бийабырай урыста.
Қайғы-мұңға мантиғып, кетсин улың бас алып,
Жутсын ызғар хәуаны, жасап түнек үнгирде,
Қыйынлыққа көнлигип, жатсын жекең дастанып,
Жасап көрсин келисип жылан менен ол бирге.
Ұсы бастан үйренсін кууаныш хәм кек сақлап,
Ақыл ойы симирер ийрим тартқан курдымдай.
Жөгиликтен пал тамып тилден, салсын дузаққа,
Жылан яңлы жылыслап хәрекет ет бир тынбай.
Ийса бала гезинде мун, хәсиреттің гиреуі—
Алып жүрген қолына—атанаклы крести.
Әй поляк қызы—ана! Улың сезип гүрести,
Алдын билсин миннетин, ұазыйпасын үйренип.
Алдын ала салып қой қолларына кисенди.
Алдын ала көнликтір кән тасыған тачкаға.
Түскен ұақта қысқыға болмауы ушын масқара,
Дар, балтадан айбынбас улыңа сен күш ендир!
Рыцарьлардай баяғы қылыш алып ол бармас—
Жайратыуға душпанды, семсер менен шыдатпай.
Үш реңли байраққа ерип жүрген солдаттай,
Апатлықтың нәлшесин қаны менен сууғармас.
Ік оған сүрен таслар жеркенишли жансызлар,
Харам пикир судья, қоздырады тасласты.
Жан бармаған түпкірде салып қырғын сауашты,

Күдиретли душпаны ҳүким айтар үстинен,
Естелик те орнайды қәбириниң басына,
Ол—илинген дар арқан тик қағылған өреге,
Хәм пайдасыз кайғырған гәпи ауылласының,
Әззи ҳаял жоклауы—данқы оның ерискен.

11-14-июль 1830-жс.

ГҮЛЛЕДИ ТАҒЫ АҒАШЛАР

Гүлледі тағы ағашлар
Жупары ийиси тарайды.
Дызылдап тынбай шекшеклер,
Сайрады бүлбил тоғайда.

Турыппан ойға қулшынып,
Мойнымды салып мен төмен.
Жүрегім дейди, гүрсинип:
Ким менен бәхәр күтемен?

Сазенде жастың саясы,
Нурындай Айдың қалтырар.
Ериксіз ақты көз жасым,
Қосығын тыңлап дәрті бар.

Сүйкімлі қосық айтылар,
Жүректе жатқан муң менен,
Шадланбай жаным, яр тыңлап,
Айтады қосық ким менен?

Не деген қалдым жәбірде,
Қайтыу жоқ үйге не шара?
Қарайман санырау қәбірге,
Сырымды уқпас хеш адам.

Қаўсырып қолды, отырмыз,
Жылтылдап жалғыз шам жанар,
Гә ядтан қосық тоқырмыз,
Гә қәлем жазып шадланар.

Ойым, сен бала, сен куссаң,
Кеўилсиз қосық неге айттың?
Жангенем мениң, сен турсаң!
Балаңды ойлап, толғаттын.

Бәхәр нәўбегі, қыс пайыты,
Келер, кетер турақламас.
Тек ғана муң жетпес қайтып,
Гезендеден жырақламас.

Бәхәр 1832-жылы.

ОРДОН РЕДУТЫ

Адъютанттың әңгімесі

Вярге болды тапсырма: атланыңлар енді, деп,
Көтерилдим лафетке, екі жүз топ—зеңбирек,
Гүрсилдеп тур. Россия тобы топқа қосылған.
Жийегіндей теңиздің алысларға созылған.
Офицери келді тез, жалт-жулт етер қылышы,
Бир полкты басқарар қанатының бир ушы.
Қуұсырылған қанаттың бир жағында пияда.
Дорға барар қозғалып, жылыслаган уймадай,
Рота изден сап тартар, найзалары шағылысқан,
Вагдар алған саўашка топылажақ шайкустай.
Шығып турған алдынан көк теңизде бир, дара,
Ақ қыямай жартастай тур Ордоно редуты,
Вари алты зеңбирек, гүмбирлетип атып тур,
Сонша топтан сес шықпай, демин ишке тартып тур.

Ушып шықса атылып зеңбиректен канша оқ,
Сол курақым өшип тур жүректегі жанған шоқ.
Граната зуылдап түсті ортаға-тақырға.
Кайнағандай қызған тас суўға түсип, пақырлап,
Партлады! Хәм аспанға ушты сапта турғанлар,
Босап қалды колонна, орны толмас қурбан бар.
Ашыў менен жер тарпып, сүзисежақ буғадай,
Ушқан бомба улыйды, қәхәр шашып, шыдамай,
Ийрек салып жыландай, зымырап өтип арадан,
Урып-сөгіп, күйдиріп хәм тис салып талаған.
Өзи көзге көринбес, соққысынан аңлайды,
Қулап түскен ыңырсып, азап шегіп, зарлайды.
Саптағылар бір шеттен қыйрап, тутса азасын,
Болар тәжжал өткендей, өзи беріп жазасын.

Патша қайда, жиберген сан мың ләшкер саўашқа,
Өзин оққа тутты ма, төзим бермей таласқан?
Як, жүзлеген шақырым буннан алыс жұртында,
Отырыпты тахтында жарты әлемге хұкимдар!
Қасын қақса—қалады мыңлаған улт панасыз,
Қол шексе—жас төгеди өлгенлердің анасы.
Көзин тиксе—патшаның ысқырады қамшысы,
Хийўа ма я Неман ба! Алдында тур қан қусып,
Құдиретлисен, көргенде түрктің жаны қалмайды.
Франция елшиси табаныңды жалайды.
Тек Варшава тайсалмай қарар саған жасқанбай,
Казимирдің әулады бас иймей ел басқарған,
Василийдың баласы урлап, қанға бояған,
Басындағы тажынды, тартып алмай, қоя ма?!
Патша көрди—қараслы ләшкери тур зирилдеп,
Қорқып, сарайдағылар, қәхәринен дирилдер.
Пытырап кетти полклар. Руўхы түскен патшасы:
Соның мәслиги ушын өлемиз—дер, дагласып.
Келди алып армия Кавказ бетген генерал, *
Таяғындай жәлладтың мықлы, садық хәм қатал,
Мине олар майданға келип қалды урралап,

Қорғанларға ентелеп, төбесинен тур қарап,
Пахса үстінде ербеңлеп, аўыз салды бақшаға.
Редут еле туыпты от буршақтай жапса да,
Қызыл дөңди қараға. Қамап алған қумырса—
Гүбелектей урынар, қутылыўға тырысқан,
Тамам болар гүбелек. Үнсиз қалды Редут та
Үни өшкен ең соңғы зеңбирек пе оқ тутқан?
Үни өшкен ең соңғы атқышы ма тұрақлы?—
Қанға батқан. Руслар қорғанларды қулатты.
Машкы еткенде жыл бойы көрген аўырманлықты.
Вүгингиси артықмаш мылтық қайда, қарлыққан?
Үн қатпады, белгили. Талай сапар гезлесті,
Визинг азғана ләшкер көп жаў менен беллесті.
„Оқла“, „Ат!“ деген сеслер тынбады хеш күни-түн,
Исип кетти билеклер, туншықтырды көк түгин,
Саат сайын атқышлар атса, тыңлап буйрықты,
Инди атты өзлери, қолға алып бийликти.
Ақырында солдағлар атты, жетпей парқына,
Дигирмандай айланды алдына хәм артына.
Көзден баслап аяққа шекем жеткен мылтығы,
Минекей ол оқ салып, айтыўға тур ынтығып.
Лекин бос тур оқ қалта, солдат кетти куўарып,
Не ислеиди, мылтықты жүрген менен куры алып?
Мылтық қолын күйдирер. Пайдасы жоқ бул турыс,
Мылтық түсти, қулады. Өзи-ақ болар тым-тырыс,
Салайынша ойладым. Лекин душпан қаплады,
Күрттай болып жылыслап, өликлерди таплады.
Өшти көзимнің нуры. Сыпырдым көз жасымды,
Самбырланды генерал маған, туып қасымда.
Дүрмийн қойып ийниме, көз таслады тум-тусқа,
Редут бетке—болажақ бир ғажжа-ғаж урысқа.
Ақырында үн қатты:—Болды! —тутқан дүрмийннен—
Жаслар тамды—Достым,—деп, сөзин айтты түйинген.
Жастың көзи қырағы, қара, көзин илеме,
Турған Ордон емес пе? Билесең ғой?...—Билемен.

Арасында топлардың тур буйырып, қадаған,
Жасырса да түтинлер, жоқ жеринен табаман.
Буұдақ-буұдақ түтиннен көріп қалдым, тез-тезден—
Қолын силтеп турғанын, қорқынышты да сезбей.
Булт ишинен найзағай турғандай-ақ жарқылдап,
Қол силтесе пилтедей оғ шығады жалтылдап,
—Ұақ, түсти ме қолға? Яқ, түсти окопка шегінбес,
—Яша!—деди генерал,—ол тирилей берилмес!

Кәпелимде жарқ етти. Тым-тырыс... Хәм гүмбирлөп—
Кетти, болды бир партлау. Шаң бурқылдап, жер гүнирөп,
Зеңбиреклер секирди, бәри бирден атқандай,
Тәсиринен соққының, әтирапты шаң жапқандай,
Топ қозғалып, орнына пилте түспей, баплады,
Түтин шықты бурқылдап, бизлерди де қаплады,
Көринбейди хеш нәрсе. Тек партлауға карады,
Топырақ жауды жауындай. Түтин әсте тарады.
Мен редутқа қарарым: зеңбиреклер, пақсалар—
Солдатлар хәм душпанның әскерлери, бақшалар—
Ғайып болған, бәри де, Айланды зор көмикке,
Туұысқанлар мазары болды үйилген өликлер!
Қорғағанлар, топылған жаулар менен бирликте.
Дүзди мәңгі шәртнама, етти солай ерликти.
Москваның пагшасы: тур!—десе де мәжбүрлөп,
Рус руұхлары тыңламай, жата берер қәбирде,
Жатыр қанша ели лаш, күшли болған партлаудан,
Руұхы қайда? Тек Ордон жууап берер сорауға,
Ол-окопта хәк адам! Бул батырлық қыйратуу,
Дөретиудей сауап ис! Нышанаға дәл атыу,
Куда десе: „Жасасын!“, Куда дейди: „Қурысын!“
Тәрк етер бул дүньяны ерк, исеним, дурыслық,
Жауызлық хәм хәкимлик жерди басса шүйелип,
Ордон редутындай бәрин, ғарк етеди, ийелөп.
Сыйынса да жалынып, жеңгенлерди гүм етер,
Кудай Ордон Редуттай жерди жарып, күл етер!

23-июнь, 1832-жыл.

УЛЛЫ ПЕТРГЕ ЕСТЕЛИК

Петроградтың үстин геүгим жауыпты,
Еки жас бул кешке кеуили ауып тур.
Бир плащ жамылған, олардың бири—
Поляк,—жанын езген патша жәбири.
Хәм: белли хәммеге ысық түр-түси,
Шайыр рус халқының уллы жыршысы.

Еки жас жақында ғана танысқан,
Лекин болып қалды дос хәм туұысқан,
Азатлықты аңсап, жанлары төзбес,
Қос шыңындай Альп тауының, өзге,
Бөлеклеп турғандай суұлар тасқыны,
Зордан еситиледи сесті асқынған.
Петр қасында тур, қоладан қуйылған,
Деди, рус досты қасында турған:
„Бул туңғыш патшаға исленген хұрмет,
Жана патша—айым орнатты арнап,
Өсти қатал болып болған соң күдирет,
Буцефалға¹ ол ер салыпты зорлап.
Әжайып шабандоз алға талпынар,
Оған өз топырағы етип тур азлық.
Көң ұатанын бақлап көриуге қумар—
Хәмирге муұапық, қашаулап жазып,—
Фин жағалауына даңқы турақлап,
Калыу үшін қажет гранит, мәрмар,
Монархия алдында етбетген кулап—
Хәм теңиз арқалы келтирди дәрхал!
Даңқ минбери тайын. Шығып түнектен,
Камшылы мыс адам тулпарда ушар.
Жартастың шетине тақап, дүрликкен—
Ат жалы тикейип, үркіп пысқырар.

* Буцефал—Александр Македонский минген ат.

Ески Римдеги халыққа жақын—
Марк Аврелийде бундай жок саўлат.
Даңққа бөлеп кетти Цезарь өз атын,
Себеп жансызлары қалыпты жаўрап,
Ол, тонаўшылардың берди жазасын.
Рейн, Пактолени ийелеп алған,
Басқыншы жаўлардың бузып ордасын,
Капитолийға соң қайтты қахарман.
Жарқын нур бар келбет, көз қарасында,
Ойына алғандай халық ығбалын.
Рехмин аўдарғандай пухарасына,
Колын көтеріп тур еркин, салдамлы,
Екинши қолында аттың жүўени,
Пэтин-қайтарып тур жулқынған аттың.
Шығып турғандай деп, халық сүрени:
„Цезарь тынышлықты орнатып қайтты!“
Пүткил аламанға ысық көз таслап,
Бирге, асықтастан келер жол баслап,
Ат ойқаслап, жалын қояды силкип,
Шабандоз уллы адам екенин сезер.
Хәм алға тасланып шулғыса, иркип—
Кең пешаналы ийеси тежер.
Халық этирапында қурыпты базар,
Мың-мыңлап перзентлик қолларын созар,
Аты оның мәңги даңққа жеткерер,
Жылаўын жаздырып арғымақ аттың,
Петр өз Ұатанын айналып шапты.
Жартасқа келди де, салыўға ирге,
Қутырынған атты тоқтатты бирден,
Ат суўлығын шайнар, минип жартасқа,
Хәм тасқа айналып, мәңги орнасқан.
Таўдан омырылған тас яңлы еле—
Турар әсирлерге бул лабыр дене!
Оны мийтин еткен музлы дүбелей!
Төбесинде ерк қуяшы шығар ма,

Бул—гәўмис тасына зулымшылықтың,
Енди куйынлатып даўыл соғар ма?

РУС ДОСЛАРЫМА

Бул қосықты автор рус досларына арнайды

Өлтирилген, айдалған уйтқыған қар сахраға,
Ядыңызда барман ба? Перзентлери жат елдің?
Сиз кәдирдан досларым, ойларымда хәр қалай,
Азаматлық ҳуқықты өз қолымнан әпердим.

Әвиз мойнын патшаңыз кыйған, салып дузаққа,
Рылеевтин руўхы сөнди, дослар кайдасыз?
Туўысқанлық сезимнен алдым талай кушакка,
Жәлләдына мың нәлет, халыққа алғыс айтарсыз!

Жаўынгер хәм шайыр дос Бестужев бул өмирде—
Услай алмас я қылыш, яки қәлем ол анык.
Поляк пенен қосақлап, кисенленген сүргинде,
Бирге қосқан арбаға алып қолдан қуралын.

Араныздан бир сатқын алды катал жазаны
Алтын яки хәмелден мәгар көзи камасқан,
Патша я төрелердің тилин алып, мазалы,
Ақыл, намыс, хұжданын сатып, аяққа басқан.

Жырлар азғын қәлеми жаўызлықты оң санап,
Арсызлықта досларын дохмет сөзге сатқан жан.
Басып алған дүньяға я алданып Польшада,
Зорлық етип жан кыйып, қан төккенге мақтанған.

Майдың йошлы жыршысы—тырналардай даўыслап,
Апатлық хәм бәхәрдің сүрениндей бир келген.
Мениң айтқан қосығым жаңлап шығып алыстан,
Ушып барсын музлап хәм зулмет басқан үлкеге.

Сонда мениң сазамды тыңлайсызлар хэммеңиз,
Жылыладым жыландай жаўыз аяғы астында.
Лекин мениң жүрегим толы уят, ғам деңиз,
Ақ кептердей инандым сизге, кушақ аштым да.

Енди, барлық күйикти, жан, ойыма қоз басқан,
Төктим келер дүньяға матам толы кесемди.
Мейли мениң қосығым зәхәр төксин көз жастан,
Жемирип хэм өртесин қоллардағы кисенди.

Араңыздан биреулер маған айтса ғарғысын,
Деймен: шарбақтағы ийт, үрер солай хәрдайым,
Ол жулқылар мойнында турған темир қарғысын,
Жулып таслайжақ қолды тислеп алыўға тайын.

ШАЛҚАР АЙДЫН ҮСТИНЕН...

Шалқар айдын үстинен қарап,
Жартаслар тур дизилип қатар,
Сәўлеси оның түскен жалтырап,
Тынық суўда көселип жатар.

Шалқар айдын үстинен қарап,
Ушып өтти бултлар тодасы.
Суўға түскен сәўлеси тарап,
Хүрей янлы жүрди адасып.

Шалқар айдын үстинен қарап,
Булт ишинен өтеди шақмақ,
Суў бетине түсер жарқырап,
Сөнип қалар бир-еки шатнап.

Күн ырайы тағы ып-ыссы,
Айдында суў жатар тып-тыныш.

Сондай жаным қайғыға батқан,
Сондай, түбир кристалдай сап.
Жартаслардан мен де аўлақпан,
Шағылыстыраман отты суў усап.

Жартасқа тән мәңги турақлаў,
Тынбай жабыў—бултқа миясар.
Шақмаққа—қас қағым ўақ шатнаў,
Маған—мәңги гезиў жарасар.

Лозанна, 1838-жыл.

АЛДЫНДА ОТЫРСАМ...

Алдында отырсам өликтей, қарап,
Бәлент сөзлер айтып, етемен табыс.
Матам тутып, болды жүрегим жара,
Мениң руўхым сеннен не деген алыс!

Орманларымның бар жеке ўатаны,
Мәңги баўыр басты Ыатанға жаным,
Гөззал хэм қумарым артқан мəkаны,
Түбимиз бир—жақын хэм туўысқаным.

Жумыс, аўырманлық хэм той, мәсликтен
Қашып саясына бардым шыраның,
Жаттым хош ийисли қалың шөпликте,
Қус хэм гүбелекти қуўып, шаршадым.

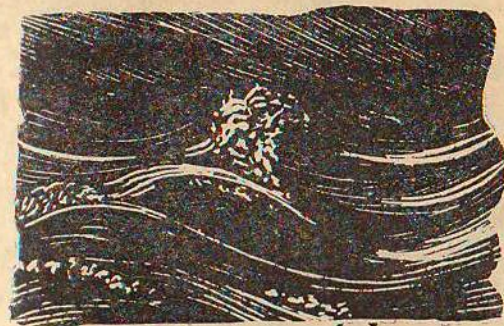
Писик масақларға батып, аралап,
Жарқыраған таңғы нурын саўға етип,
Көрдим, ақ текшеден, бизди бағдарлап,
Бағқа киятырған жаздың шәўкетин.

1836—1840-жылдар.

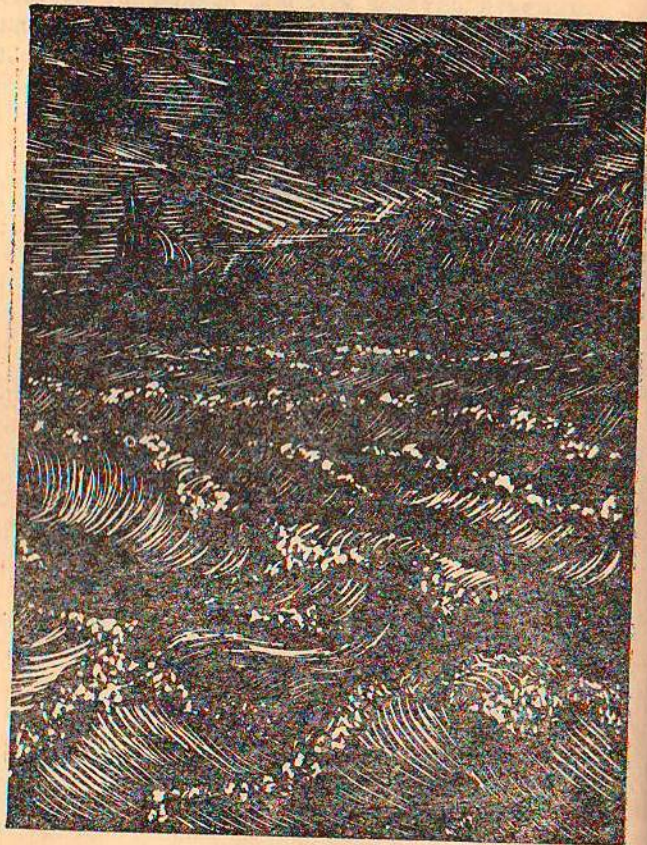
КӨЗ ЖАС ТӨКТИМ. ҚАЙТАЛАП..

Таза булақ суындай көз жас төктим қайталап,
Ядқа түсіп: пәк, гөззал балалықты жойтқаным,
Излениўге талпынған жаслық шақтан өткенім,
Бийкар қурбан етиў хәм үзликсиз ғам шеккенім—
Таза, булақ суындай көз жас төктим қайталап.

1839—1840-жыллар.



Сонетлер



ЕСКЕ АЛЫҰ

Лаура, бар ма ядында, сол бир татлы жылларың,
Үй руўыгершилигин таслап кеттик, бас алып.
Билмей күнний өткенін, биз дос болып жасадық,
Бахыт, еркін умытып зериктирген дүньяның.

Ядында ма мына бағ, жасыл гүмбез қыябан?
Тынық өзек хәм оның ләззет берген кешлери.
Ядында ма, еситилген тәбияттың сеслери—
Шөп бүркенген сол үңгир, түнде бизге үй болған?

Ай сәулеси балқытты ақ төсинди нур шашып,
Гәхи алтын шашынның жарасыклы буйрасын,
Ал сен болсаң әжайып көркің менен бәнт еттин,

Ҳайранлықтын шеги жоқ турса жаның хәз етип,
Ауыз тийсе ауызға, жүрек татар ләззетин.
Ал сен болсаң әжайып көркің менен бәнт еттин.

1818-ж.

ЛАУРАҒА

Енди адам болғаныңнан,
Өзгелигің абзальрақ.
Петрарка.

Көзге түсер-түспестен, бәнт болдым мен ышқында,
Таныс нәзер изледим, бийтаныс көз-карастан.
Жууап бермей шоршындым, түсти маған кара аспан,
Көпелимде дәсте гүл өртенежақ ушқынлап.

Қосық айтсаң қауазың бийхуш етти, тәсир етти,
Айтқан ядлы периште қосық, жасыл далада,
Бизди ұақыт сааты қутқарыуға талабан,
Хәз еттим мен ұмытып ялғаншының хәсиретин.

Қорқпа жаным, мәртлик ет, жүрегіңди маған аш,
Жүрегім бир жууап берип, етсін сый инам.
Жазылса да язмышта, болса да бар адам қас,

Құпия хәм бий үмит сүйиу маған бұйырған,
Мейли, тәғдир басқаға сени берсин қарындас,
Жанларымыз табысып, қашшан неке қыйылған.

* * *

Гүбирленип, ой тербеп, мәзи жалғыз геземен,
Көп ишинде үндемей я алжастым қапылып.
Басым ғырр-ғырр айналды, дөгерегім қапырық,
Еси бар ма?—деген журт сыпсыңына төземен.

Зымырап өгги күндизги жапа шеккен саатлар,
Түн алды өз хуқуқын, ұмытыуды ансарман.
Төсегіме тасландым, жатқан шалажансарман,
Уйқы қашты, демиктім, төсекте де азап бар.

Ғарғып турып жууырдым, уу жайлаған қанымды,
Сениң ушын тоқыған зәхәрли сөз тур ядта.
Мениң сөзім тилкимлеп таслар қатал жаныңды,

Аузымнан сөз қашты тек, сени, көрген замағта,
Турдым сабырлық сақлап, тастай қатқан халымда,
Ертең тағы түсермен жаным, музлау халатқа.

* * *

Не деген сен пәк жансаң! Көз қарас я гәпинде,
Ялғанлық жоқ. Жүректі көркің емес тербетер,

Ал, қауазың, сымбатың көргенлерди лал егер,—
Мәлийкедей боласаң шопанның келбетинде.

Өгги ұақыт—өткен күн—сазыу-сәубет, мәсликте,
Құрдасларың-хәрредей ызыңлап быж-быж етти,
Ири көкке көтеріп, екіншиси жер етти.
Сен кирдің де тым-тырыс болды бәри кешікпей.

Бал ұақтында тынбастан гүмбирлеген оркестр,
Хәм жүргенлер гүллесип, дүбеп шауқымлы залда,
Дүбелейи танцаның бирден тынды сес-семир!

Музыкалар иркилип, мийманлар үнсиз қалды,
Текте шайыр сөз қозғап, дер: „Ушты периште бир!“
Турды хәмме хұрметлеп, анық билмеген халда.

ТОҒАЙДАҒЫ УШЫРАСЫҰ

„Сен бе? Неге кеш келдің?—Түнде жолдан адастым—
Алдап тоғай соқпағы, гүңгирт Айдың нурында.
Зарығып, еследиң бе?—Сүйгеним-ау ярыңды—
Қалай сеннен басқаны ойлайды, деп алжастың?“

„Усын маған қолыңды! Аяғыңнан сыйпалат,
Қалтырап турсаң, неге?“—„Қайдем, гездім тоғайды,
Шырт етсе қус, жапырақ қорқынышлар молайды...
Шоршынып тур жүрегім, жынайтғой бул талап!“

„Қара мениң көзіме: жатқан сенде уялап—
Қорқыныш хәм мәртлигің үйлесип тур күлкиңе.
Мениң менен болғаның көрине ме жынайт?“

Отырсам да алыста, тарттың қоймай еркiме,
Болдың хұрей, периште, көкирегiмде қалдың яд.
Мениң жердегi хұрим, ләззетлендiм көрkiңнен“.

Бизди Тартюф гиналап, бизге күледі Ловлас,
Екеуіміз де жас кеуіл, ынтықтықтан зарыққан.
Тек екеуіміз отырмыз жайда, таса халықтан,
Мен қарайман төменге, ал сен көзден төктің жас.

Хәуесгөйлікті қуып отырсам, сен бәрқулла,
Талайыңа жазылған аұйрманлық шынжырын—
Көтериуің шәрт дедің, шыңғырлатып күн бурын,
Жүректе не, ойда не, жетпедик биз парқына.

Ығбалымды зор шадлық я азапқа тең десем.
Жыллы қушағынды хәм шорпылдаған посаңды,
Қалайынша жангенем азап дермен, босаңсып?

Мухаббаттың нәшесін татып турып, еңиресек,
Әжел алдында алған хәр демиміз я таңсық—
Болса, оны ләззет деп айтарман ба, өлмесем?!

АЗАН ХӘМ КЕШ

Қызғыш бултты халқа етип, көринді Күн шығыстан,
Бағыста Ай муң шегіп, ағараңлап ийбе етсе,
Мөлдір шыққа малынған жүзін бүрді бинәпше,
Роза гүлі лаплады, мисли атқан қызғыш таң.

Мен терезе алдында турман төмен ийилип,
Лаура келді сол ўақта, алтын зулпы тауланған.
„Хәм бинәпше, хәм Ай да муңлы“—деді ол маған,
Әй ашық жан ал, сениң неге түсти ийинің?“

Қайтып келдим кешқурын геўгим түспей ағарып—
Ай көринді бәлентте, гүл-гүл дөнип, тасқынлы,
Хәм жанланды бинәпше қараңғыдан нәр алып,

Әй сүйиклим, әзийзим, әйнектен нур шаштың да,
Бетер гөззал көриндің, мен нурына оранып—
Тағы үнсиз зарықтым, сениң аяқ астыңда.

НЕМАНҒА

Отмишимнің гүўасы! Жаным Неман, өзегім,
Суўың қайда, уўыслап балалықта мен ишкен?
Еркин ағысларыңды бақлап, ой тербелістен—
Төсирленген сол ессіз жас жигиттің өзі—мен.

Ұсы жерде Лауражан гөззаллығың бақалап,
Сүйер еді гүлдерден таж кийіуді басына.
Талай жеңіп ығбалым, көзден аққан жасыма—
Ұсы жерде достымның турдым жүзін дағаллап.

Ойнаған путам қайда, жаным өзегім Неман?
Қайда шырпылдақ толқын, шок балалық шақларым?
Қайда бәрі, шайырдың жандай сүйген зағлары?

Жаслық қайда гүрлеген? Жигитшилик хәсирет, ғам?
Қайда мениң Лаурам? Дослар болды жоқларым.
Ғайып болды бәрі... Неге арылмайды көзден ләм?

АҢШЫ

Ойға батты жас аңшы, турып дәрья бойында
Түрсингенин қулағым шалып қалды, дусласып:
„Уатанымнан мәнгиге кетерімде хошласып,
Өлмесе де нәзерім, бір көз бенен тойынбай,—

Жангенемді көрермен!“—.. Ким ол турған аржақта?
Дианама? Хәуә! Ол үстінде бар кең шекпен,
Атта шаўып киятыр, ағыс үстinen тикке,
Кәпелімде бурылды... Қарап тур... көз алдап па?

Қаны қашты аңшының, жабысып тур сүмбеге,
Қарап кәін көзінде мейіл алды күлмеге,
Мылтық оқлап шырайы қуғарды гә таңланды.

Тағы қойды мылтығын, екиленди үндемей,
Алыстан шаң көринди дәмеленди, ғамланды,
Жақынлады кем-кем шаң... Хешким де жоқ, алданды.

ТӘҒДИРГЕ МОЙЫНСЫНЫҰ

Өзи сүйип, сүйгилик бола алмаған—бахытсыз,
Одан бетер бахытсыз—сүймей, батқан қайғыға.
Бәринен де бахытына талпынбастан айныған,
Енди сүйиу қолынан келе алмаған—бахытсыз.

Сәл ынтықса шоқ болып, көз алдында алысар,
Шоршытады қыялын өтмиш турса ядында.
Мұхаббат хәм пәкликтиң периштеси алдында,
Жаның гүл-гүл жайнатып, бас ийе алмай ғабырысар.

Гә айыппап өзін, гә айыплайды басқаны,
Адамларды менсинбес, тартынады қудайдан.
Үмит пенен бәрхама „кеширсин“ дер жасқанып.

Мегзейди ол сарайға умытылған бос қалып,
Қанырап тур хәм жаңғырық мәңги жасар бул жайда,
Онда қудай жасамас, қорқып, турмайды адам.

К.

Көзиме сен қарайсаң, сақлан жаным сустынан,
Пәк жаныңның әжели—нәзеримде бар жылан.
Қаш тезирек, жүрме сен ғарғыс тийип, зар жылап,
Денең күйместен бурын зәхәринен—ысқырған.

Инан, мениң шадлығым—жеккелигим узақ күн,
Жаслығымнан гизнеген ҳақыйқатлық досымнан.
Тәғдириңди, мен емес тәғдириме қосып хәм—
Жүрегинди жандыраp азабында дозақтың.

Алдап саўға алыўдан өтетуғын пәслик жоқ,
Қысаңғой сен, хәзирше жанбай турған жаслық шоқ,
Мениң болса өтискен дәртли гүллеу дәуирим.

Мени қәбир күтип тур, сени күтер мәслик, той,
Әй, көк-көмбек шырмауық, жерге урсын тамырын,
Мейли, шырмап тасласын қулпытасын қәбирдиң.

* * *

Апт ишемен ең дәслеп қул болдым хәм қуғандым,
Бар ойым сен ҳаққында, хешким тарлық етпейди.
Бар жүрегим сеники, лекин азап шекпейди,
Көзим түссе көзине, қуғандым да, инандым.

Вос, биймәни ләззетти бахытым деп, алдандым,
Көз алдымда ойнаған елесине желиктим.
Еликтирип сымбатың татлы сөзин еритти,
Сол жазылған тәғдирди қайта-қайта ғарғадым.

Таң қаларлық ышқыны өткердим, жеп қысқыны,
Тынбай төктим көз жасты, зарығып хәм, жанып хәм,
Енди өтти бәри де, ядымда жоқ түс киби.

Бола алмадың бахыты сен жыршының, жабыққан,
Яратқанға даңқ! Берген, маған усы ышқыны,
Сағанда даңқ ашығым! Яратқанды танытқан!

* * *

Сүйяклим мен қапаман! Өтмишинди жат көрип,
Ядламауға мәжбүрлеп, жараса ма умытсаң?

Сонша шегип хәсиретин, қалай шыдап турыпсаң,
Қаңыратқандай жаныңды айралыққа тап болып?

Айыбың ба, нәйиләж көрискенде гез келип,
Уялшақ өз көзлерин сырыңды ашып, сатқаны.
Намысыңды исенип, маған бердин, айт жаным,
Инандың ба, турақлы ықырарына сөз берип?

Хәрүак жалғыз қалғанды қоршап алар дийәуаллар,
Мухаббатқа ынтықлық, ессиз әрман, қыяллар,
Солар менен гүрестик, жетпей қалды күшимиз.

Көз жасыма жуылды ширкеудеги алтарьлар,
Гүнамды кеш, демеймен өзиң жаратыушымыз,
Деймен: райдан қайтып сиз, алынбасын өшиңіз!

СӘТЛИ КҮН

Сәтли күн! Аш уйқыңды, руұхың екеу көринер,
Бирі, сениң кейпинде, бири-бейиш төринде.
Булт қасынан өткенде Күн де еки бөлинер,
Бири-мында, биринің көкте нуры өрилер.

Татып уйқы мазасын, жылтылдады қарашық,
Нәпес алдың—шағылысты көгис реңки аспанның,
Бетинизге шыбынлар қонып жыбырласқанда,
Сәтли күн! Нур әйнекте, қасыңдаман, қәне, шық?

Сүйгениме, сыр емес соның ушын келмедим,
Кәпелімде лал болдым көрингенде нур елес.
Айтшы, шоршытпады ма, өтип кеткен дәртли күн?

Сәтли күн! Соз қолыңды, сүймеген жан қол бермес,
Кет десең мен кетейин, жасаныуың шәрт бүгін,
Далаға шық тезирек! Еситтің бе сәтли күн!

ҚАЙЫРЛЫ ТҮН

Қайырлы түн! Уйқыла, мен кетемен, сен қалып,
Периштелер яр болып, түс көргейсең мазалы,
Қайырлы түн! Уйқыла! Умыт, кетсин азары,
Матам тутқан жүрегің, тыным тапсын, дем алып.

Мениң менен ушырасқан хәр пурсатың ядыңа—
Салсын айтқан сөзимди яки хәрекетимди.
Айнытпай дәл елеслег, турқымды, келбетимди,
Хәм түн қараңғысында мирәт еткіл алдына.

Қайырлы түн! Рухсат ет көзине бир қарайын,
Хусиние де... Болмай ма? Кел!—дейсең бе малайға?
Қайырлы түн! Төсиңнен онда сүйіп алайын.

Өттең түймен, илиули... Сәл сабыр ет, қалайда,
Сәрт егтирдің қапыны... Сыбырланып қарайман,
Қайырлы түн! кирпичің илинбегей илайым!

ҚАЙЫРЛЫ КЕШ

Қайырлы кеш, бизлерди тан қалдырдың, байыттың!
Хәтте түнгі айралық, хошласардағы пурсат,
Таң саз берип, ярына асықтырған сол бир сәт,
Елжиретпес кеулимди усы гөззал пайыгтай.

Аспандағы солғын нур сөнген уақты, бул—кештиң,—
Нышанасы, ыссыға күйген шөплер хәз етгі.
Бир ауыз сөз сөйлеспей алыудан-ақ гезекти,
Гә нәпес, гә көзлердің шоғы менен тиллестің.

Шық кәдірли жарық күн, аспан нурын инам ет,
Адамлардың өмирин жақтырыуды дауам ет,
Қайырлы кеш, тез ашық-машықларды жасыр сен!

Ләззетли бийғамлық бер, ишкенлерин бальзам ет,
Қайырлы кеш, оларға дослығыңды асыр, сен,
Ашықлардың жаўдырап турған көзин өшир, сен!

ХҰЗИРИҢИЗГЕ БАРҒАНДА

К. Д. Д.

Зорға кирип, қасыңа отырғаннан—тықылдап
Есик қағып киреди ишке лакей—ал, мине—
Мийман келди, басланар, иззет-икрам, әңгиме
Кеткеннен соң тағы да даўам етер қабыллаў.

Хұзириңе барғанға курсам ба екен какпанды,
Илдиргишлер пайдасыз, қалай болар ор казсам?!
Нәлетлерден кутылыў иләжы ҳеш болмас па?
Көз көрмеске жоғалсам, деймен жанға батқанда.

Мыж-мыж, самсам! Хәр минут маған қымбат, без
Ал ол болса еле отыр тили қышып, езбелеп, деме,
Түргележақ болды енди...жүрек кетти дүрсилдеп.

Әне турды, қолғабын кийди ақыры, қараппан,
Яша!.. Алды калпағын... кетежақ. Әй яратқан!
Бар әрманым пуш болды,—қайта отырды гүрсиге!

ҚОНАҚҚА БАРҒАНЛАРҒА

Болғың келсе қәдирли мийман, мынаў ақылым;
Журтқа мәлим: Грецияда топаланның болғанын,
Биреў зыяпат қурып, дәнди буршақ урғанын—
Айтып, басты аўыртып, ўаз оқыма, мақулы.

Бир пәкизе жыйынға келип қалсаң сез бәрин,
Күле шырай берди ме, я қабағын шытты ма?

Отырдыма қасында, я былайрақ шықты ма,
Қысынбады ма олар, пардозлап па өзлерин?

Егер, наятый гөззал пан қызына көз салсан,
Күлкили емес нәрсеге күле берер тынбастан,
Ал жигити үн қатпай, қыйсайтады езиўин.

Гә саатқа қарайды, гә тыпыршып, безигип,
Кенесиме кулақ сал: кетте қал, көп турмастан,
Бир жылдан соң, келерсең! Турсаң егер сөз уғып!

ХОШЛАСЫҰ

Кет дейсең бе? Аманба жүрек отың сөнгеннен?
Отың сирә жоқ еди-аў. Баска ерди қасына.
Турмайман ба, ешейин кеўил хошлаў, назына?
Дурыс, бирге болғанда ҳақы төлемегенмен.

Саған саўға етпедим сакый қолдан шырўанлар,
Бийбаха қәрежетке сатып алдым назынды.
Айтпадым ба, кешир сен бахытымды, ҳәзимди,
Бердим ғой мен жанымды—Бул не сокқы, жилўаң ба?

Енди бәрин түсиндим, мадригалға* кумарсаң,
Ермек етип жүректи, арды сатып унарсаң,
Як, сатылмас Муза ҳеш! Бар енди бир әрманым.

Сени парнас кудайы гул-тажына ораса,
Лекин кетти қыяға хәрбир уйкас, хәр мәни,
Исмиң менен қосығым тасқа айналды зарланып.

* Мадригал—мухаббат туўралы шағын қосық. [Аўд.]

ДАНАИДЛАР

Жаслар кептер ушырган кеуилин айтып жасырын,
Байрамға сай жасанып, жабайы өскен гүлзардан,
Гүл бергенге, бизлерге сәлем берген гөззаллар,
Сол бир өткен қайғысыз, қайда алтын әсирим?!

Енди кунсыз дәуір бул, көтерилди бақалар,
Биреуіне алтын бер—оған қосық айт шайыр,
Жүрек усын бирине—ол тек тийіуге қайыл,
Анау байлық дәме егер, керек емес мадригал.

Жанымның ғам-хәсирегін шәлистанда қаңғырған,
Дәртті жыр егип айғып, жүрегімди жандырған,
Қарны қалқып көрмеген сизге әй данаидлар!

Көзлерін хәм ләбинди мейли тағы жырларман,
Мен әлжууаз, кем кеуіл, болдым, енди сықмарман,
Жүрегімди қалдырып, бәрін бердим ылайықлап.

КЕШИРИМ СОРАҰ

Заманласлар ишинде айттым ышқы жырларын,
Биреулері мақтасып, екіншиси күлисти:
„Қашан көрсең ышқы хәм айралыққа дүгистің,
Сени шайыр ете алмас бул сандырақ, зарларың.

Толысты ғой ақылың, тоқтасыпты жасың да,
Неге сонда өргендің балалықтың отында?
Жүрегің тек өзінди жырлау ушың бир тынбай,
Айрықша бир күдиреттен йошландың ба ырасында? “

Бул ҳақыйқат айыплау! Мен изинше Урсынның—
Алып Алкей лирасын, сол қалпинде таргқанман,
Данқы асқан мәртлерди мақтап, қосық айтқанман.

Лекин, жақсы досларым шауып келди, гүрсиндим,
Ашыу менен лираны ылақтырдым Летаға,
Соннан бәрқа тыңлаушы шайырды дос атаған!

ЖЕККЕЛИККЕ

Турмыс қапырығында жасап, жеккелик—
Сууына асықтым тып-тынық, салқын.
Ләззетің кеуилимди көкке жеткерип,
Ийримиңе сүңгіп, басылды мауқым.

Хәлсиз денем сууып, күшимди сарқып,
Уйқыға кеткенше ууайым, мұнсыз.
Батып-шүмип ойым, толқында қалқып,
Теңизде жүзгендей ойнайман үнсиз.

Айрықша қубыллыссаң, мөлдір сууларың,
Жүректі музлатып, ойды думанлар.
Тағы азатлықты аңсап тууладым,

Қанатлы балықтай шапшыдым күнге,
Нурсыз—төменде хәм суусыз—бәлентте
Қалдым қурықол, еле жүрмен сүргінде.

1832-жыл.

ҚЫРЫМ СОНЕТТЕРІ

*Түсингиси келип шайырдың жанын
Зияратлап барсаң оның Уатанын.*

18те.

Қырым бойлап саяхатқа шыққанларға

Автор.

АККЕРМАН САХРАСЫ

Сахра-океанының көрдик жазық майданын,
Сууға батқан қайықтай, сиңди көк шөпке арба.
Толқынындай шөпликтің гүлзарлықты аралап,
Оттиқ қызғыш рең берген боянлықты айналып.

Геўгим түсти, көринбес я жатқан жол, я бир там,
Көкке қарап ізлеймен жол көрсеткіш жұлдызды.
Жарқылдап булт көринди, булт бир жұлдыз туўғызды.
Ол Днепр бойында турған маяк Аккерман!

Тым-тырыслық! Турыппыз. Алыс, әллеқайлардан,
Тырна сестин еситтим бәлентиректен айналған,
Ышқым кетти, шәменлер гүбелектей доланар.

Бир жерлерде ыс-ыслап жылан жылжыр боянға,
Кулақларым ербеңлер бир сес күтип Литвадан,
Шақырмады ҳеш ким де! Болдық жолға рәуана!

ТЫМЫҚ

Тарканкут бәлентлигинде

Жалаў зорға елпилдер, шаңқай түски бийхаллық,
Парсының жасларындай тербеледи толқынлар.
Ҳәсирет шеккен жанандай қыяллаўға ол қумар,
Оянып ҳәм гүрсинер, тағы кетер ол қалғып.

Сауаштан соң қойылған туўға мегзеп турысы,
Кетти уйқыға желқомлар, жаңа тур еди дүрлеп.
Кеме кисенленгендей, гүр оны толқын тербеп,
Руль услаўшы еснейди. Жолаўшылар күлисер.

Әй теңиз! Таңқаларлық түпкиринде жасаған,—
Полип уйқылар шаўқымлы көк даўылда тасада.
Лекин тынық күнлери қәуипли қолын созар.

Әй ойлар! Сенде жасар еслеўлердиң жыланы,
Азап даўылы астында уйқылар, тиймей зыяны.
Лекин, дүбелейсиз күн жүрекке берер азар.

ЖҮЗИҰ

Гүўилдейди айнала, дәў толқынлар аўнақшыр,
Буйрық, хәмме орнына! Вахташы да айтқаннан—
Баратыр тез өрмелеп, шайқатылды арқанда,
Болды торға асылған гиддиман бир өрмекши.

Дубелейден, дубелей. Дирр-дирр етер кемемиз,
Жин урғандай секирип, бирден алға жулқынды.
Көбиклерди шашыратып, қак айырып толқынды,
Турғызып көк дүбелей, суў түйгишлеп келемиз.

Ҳәрекетке қуўанып, қуғлықладым даўыслап,
Желкилдесип желқомлар қоқырайысты таўыстай,
Бахытлыман! Эрманға ерип руўхым тең ушқан.

Корабльдиң көксине куладым да аңладым:
Көкирегимди сизди де, қанат қакты, ҳағладым,
Мен шадпан! Мен күшлимен! Мен еркинмен! Мен
куспан!

ДАҰЫЛ

Жуллығында желқомның—геўгим, даўыл, ызылды,
Насос: “қыр-қыр”, маш ағаш жарық, руль омырылған.
Соңғы арқан матростың шығып кетти қолынан,
Күн кан яңлы қызарып батты, үмит үзилди.

Суў үстинде дүбелей тартты жеңис гернайын,
Астан-кестен қайнаўыт, жаўын, куйын қутырған,
Вузыўға жаў дийўалын жаўынгердей, умтылған,
Топылады кемеге, апат, әжел тур тайын.

Талып калды биреўлер, биреў қолын сындырды,
Ырзаласып дос-яран, қайыл болып, жым турды.
Ана кушып баласын, сыйынады қайғырын.

Тек бир адам кемеде қорғаламай өз басын,
Ойлар: сол—деп—бахытлы тилге алған алласын,
Я кушақлаған достын, жатқан естен айрылып.

КОЗЛОВ САҒРАСЫНАН ТАҰДЫҢ КӨРИНИСИ

Пилигрим

Кудайма ол сахрада турған,
Болып, мисли мийтин, тас қорған,
Қара көкирек периштелер ме,
Бәлким, әлип-дәўлер ме құрған,
Дийуалларын салыпты бәлент,
Мызғымайды жартастар дәпең,
Өтпесин деп шығыс жұлдызы,
Арқаға, жол етилген бе бәнт?!
Нур аспанды жақтыртты тағы,
Өрт емес пе Царяградтағы?
Яки кудай көкке илдирип,
Қойды ма екен дәў шырақ жағып?
Қәуип туып, көринген бизге
Маяк па ол теңизде жүзген?

Мырза

Әлимсақтан берман ол жерде,
Бәрха үрип турады үргин.
Бесиклерди көрдим бир дүркін,
Өлип, талай таусылған демлер.
Бүркітлерде өте алмас хәрғиз,
Мәртлик пенен мен салғанман из.
Гүлдирмама жатар буйығып,

Топ сәллемнің астында турып,
Жалғыз жұлдыз жарқылдар бәрха,
Ол Шатыртау еди...

Пилигрим

III.

БАХШАСАРАЙ

Хәзир бос тур Гирейдің салтанатлы ордасы,
Хәули, хәрем, зинасы данқлы тажы, сарайы,
Заманында тийген жер пашалардын маңлайы,
Хәзир болды жылан хәм шегірткенің хордасы.

Шырмауық гүл әйнектен кирип тур ишкериге,
Қарағанда көз тартар өрелерде тербеліп,
Тәбияттың хақы ушын адам дәретпелери,
Балтасар бармағындай ол жазып тур: “Шири!” деп.

Қаңыраған бул жерде—жақсы жыллар гүясы,
Канизеклер фонтаны—қалған нышан, болды—из.
Шириндини жоқлап ол әсте төгер көз жасын.

Әй данк! Бийлик! Мухаббат! Алдыңызлар жолды сиз!
Сизге несип әсирлер, қас қағым ұақ—жолдасым,
Лекин мениң өмирим узак, сиз сап болдыңыз!

БАХШАСАРАЙ АҚШАМЫ

Шаўқым тынды мешитте, халық тарай баслады,
Енди азан айтылмас, жер көз илип, тынығар,
Гүмис пенен пуўланған қызғыш нурға ынтыға,
Қызға асыққан жигиттей түн-шах кәдем таслады.

Жулдызларын парлатты сол ўақ аспан гүмбези,
Тек бир булт жүр өзгеше, бөленгендей ақ нурға,
Көмкергендей алтынға шети, мегзеп ақ куўға,
Айдынында аспанның қалықлайды бир өзи.

Жолға түсти қарайып, кипаристің саясы,
Жай төбеси минар ал, артында таў аскары,
Иблис дозағындағы шайтанлардай қара-сур.

Шақмақ жақгы тосаттан, көзлер қалды жасқанып,
Тезлигиндей Фаристің жылдырымның шуғласы
Қыйып өтті ийреңлеп түнегин көк аспанның.

ПОТОЦКАЯНЫҢ ҚӘБИРИ

Қазан урды усында, ана-жердің гүлі едің,
Жылт егтін де жоқ болдың, мисли алтын гүбелек.
Өмириңнің бәхәри, жаслығыңнан бар дерек—
Ядқа түссе қурт болып, жан аўырттың билмедің.

Дәуирінде арқа жақ миллион жұлдыз дөреткен,
Ким, күш пенен бир жерге бириктирер оларды?
Сен емес пе, Польшаға келетуғын жолларды
Гөр өширген көзиңнің оты менен нур еткен?

Польша қызы, мен қалай умытарман, бул жерде,
Бәлким бир нәмәлим дос дүмпегеме гезлесер,
Билип жеккелигинди излеп келсе егерде.

Сонда поляк тилинде жағымталлы сөз келер,
Келешектің шайыры арнап келген сени деп,
Қосық айтса йошланып еске алар мени де.

ГАРЕМ* ҚӘБИРИСТАНЫ

Мырза-Пилигримге

Алла қырыққан биймезгил мухаббаттың бағында,
Мийўесиниң писиўин қалдырма гөззал гүзге,
Жатыр ҳәрем гүллери суўық гөр қушағында,
Бұрынғы пайыз емес, кеўил хошын қандырған.

Перделенер ўақыттай олар ҳаққында ядлар,
Саханада сәлле тур байрағындай ләшкердин.
Мархұмлардың атлары—бети құлпытаслардың,
Жазып кеткен кәпирлер оқысын деп әўладлар.

Нәмаҳремнен қызғаныш дийўалында тасалап,
Жүзине дақ салмаған жоқ болды нур нышанлар,
Заманында бейиштиң гүлі болып жасаған.

Зыиратлап басыңа келген талай адамлар,
Оның бирин жылатты, қәбиристан, босаған,
Көз жас төккен мен едим, әпиў етін пайғамбар.

БАЙДАР ДАЛАҢЛЫҒЫ

Жин урғандай шаптым мен қутырынған бир атты,
Толқынлардай аўмасып, бирин-бири қалдырған,
Далаң, тоғай, жартастар өтип тур көз алдымнан,
Көрип тоймас сүйкимли көринислерди жаратты.

Декін атым болдырды, гүнгирт тартқан ҳаўадан,
Жерге түсе баслады сырлы думан әстелеп,
Наршаған көз алдымнан көринислер, кестелер,
Еле тынбай өтип тур: жартас, тоғай, далаң ҳәм.

* Гарем—патша ҳаяллары жасаған сарай.

Хәммә уйқлар, тек мениң уйқым келмәс, теңизге—
Жууыраман: дәу толқын келер маған әүпилдеп.
Қолларымды созаман, шегинбеймен мен изге.

Шашырайды да қайтады, көкирегиме шәўкилдеп,
Шыққан шексиз айдынға қайық киби жол излеп.
Хәм күтемен бийғамлық, ойымды сәл бөлсин, деп.

КҮНДИЗГИ АЛУШТА

Тау өркеши Күн шығып, ақ жабыұын таслады,
Таң намазын оқыуға шырпынады әтирап.
Тоғай турды силкинип, шақасынан саудырап,
Жапырақ түсти хан қалтасынан түскен дур таслардай.

Гүл бүркенген кең ойпат. Арасында шәменнин,
Бар быжнаған гүбелек, ушар жанлы гүлдердей.
Жылтылдаған шымылдық янлы толқып, түрленген,
Ал, шегиртке перделер булттай аспан әлемин!

Шексиз теңиз үстинен дөнер таудың жартасы,
Аяғына соғыудан толқын болар шил-пәрше.
Жолбарыстың көзиндей көбикленип, шатнасып.

Шегинеди ой менен, пайытын тауып бир көрсе,
Бирақ теңиз сабырлы, қанат қағар шағала,
Ағаранлап корабль, қуулар жүзер жағада.

ТҮНГИ АЛУШТА

Кешке қарай елпиди жағымталлы салқын жел,
Шашырағы әлемнин Шатыртауға түсти де,
Майдаланды нурлары қыя тастың үстінде,—
Сөнди. Үнсиз түнекке енди кем-кем барлық жер.

Тау өркеши қарайды, алап үсти мениреу түн,
Ұйқысырап, сылдырлап турған янлы булақлар,
Түн қосығы—дем алса бітпағы гүл-додақлар,
Сөссиз саздай бийледі жупар ийиси жер бетин.

Тынышлықтың қараңғы қанатында буйыққан,
Бірден метеор жарқ етті, пурсат бермей қарауға,
Алтын нурын төкті ол хәм тоғайға, хәм тауға.

Түн! Канизек-түн! Бизди ийтересен уйқыға,
Сылап-сыйпап өширдің кумар отын, бирақта
Ол ғақытша, лап етер, кумар қалар турақлап!

ШАТЫРТАУ

Тырнағына мийтиндей бас ийемен кулшына,
Ой әжайып Шатыртау, әй құдиретли Яйла хан!
Шыны Қырым тауының, минарысаң алланың,
Төбесі тийер хәр күни көк сәхраның бултына.

Жабирайылдай, бейиштің турған дәрғазасында,
Жұлдызлардың елинде жалғыз өзің турасаң,
Жасыл тоғай—шапаның, булт сәллең ғой, орасан,
Нағыс салар сәллеңе жаркылдаған жасынлар.

Күн қыздырып бизлерди, түн баса ма түтиндей,
Көпір'ауыл өртейме, уша ма жау шегиртке,
Сәлт етпейсен саңыраудай, хабарың жоқ пүткиллей.

Бір бийпәр'уа құдиретсең, сен, тәбият дөреткен,
Дуңьяны сал табанға, тегисле хәм пүтинле,
Жаратыушының алдында тартынасаң сен текте.

ШИЛІГРИМ

Көз алдымда тұрыпты наятый бір гөззал ел,
Аспаны ашық бул жердің, көрикли жүз көп бунда,

Сонда неге ойланып, алыс үлке ҳаққында,
Талпынаман, эрманым болды мениң эзелги?

Байдар бүлбилинен ҳәм хош ҳаўаз қыз үнинен,
Жағымлы қосық айтар Литва, көк жапырағың.
Кеўилимди көтерди, гезсем ҳатте батпағың,
Қуўанбадым бул жердиң көкзарлық я гүлинен.

Жат жер мени көркине қызықтырып, тартады,
Неге ески достымды еске алыўды шәрг санап—
Гүрсинемен сағынып, тута алмайман өзимди.

Ол—туўылған үлкеме, енди тиймес табаным,
Сүйгенимди бир ўақлар айтып берер мәканым,
Суўық демин алар ма, көрип басқан изимди?

ЧУФУТ ҚАЛАҒА БАРАТУҒЫН ШЫҢЫРАЎ УСТИНДЕГИ ЖОЛ

Мырза ҳәм Пилигрим

Мырза

Сыйын! Тасла дизгинди! Қара бултқа, тоғайға,
Тунғыйыққа ўңилме! Ат ақыллы бундайда,
Ол, тик жарын турткилеп, туяқ пенен барлайды,
Көзи менен өлшеп тур ғарғыўға жер қолайлы.

Ал ғарғыды! Қарама! Тартып кетер шыңыраў,
Әйиемги Эл-Кайрдай, шыңыраў түби дым терең.
Колларыңды жайма сен-қанат емес қол деген!
Ойға алып түнекти, болмасын ҳеш албыраў.

Ойың мисли көшкидей кетер төмен зымырап,
Түбине ол жетпейди, бирден жағдай өзгерип
Жутып кетер көшкинди, бирге кетер қайығың.

Пилигрим:

Мен карадым, Мырза! Тек табытыма сыбырлап,
Жарығынан әлемнің өтип, сизди нәзерим,
Тирилер ҳеш айта алмас сөздиң бундай анығын.

КИКИНЕИЗ ТАҰЫ

Аспан жатыр шыныраўда, көз сал анық көрип бер,
Ол теңизгой. Ўңил сен, қыясында жартастың
Қырғый соғып түсирген қус па жатқан жармасып?
Айкулақтай реңбе-рең қанатларын көрип пе?

Я суў асты тасы ма, қалқып шыққан ҳасыл дүр?
Ол тас емес, булт екен. Түнерген бир қара түн
Жарты әлемди сая етип, жайғанда кең қанатын,
Шақмақ шақты - көрдиң бе, жарқ еткени жасыл нур?

Тепсинип тур атың, өт, тикжардан, тек зорламан,
Мениң арғымағымдай ғарғысын бир салғаннан,
Ал ғарғыдым! Қарап тур, дәслеп ғайып боларман;

Сәллем көзге шалынса, ур камшыны, зарланбаң,
Тебингинди бас та, уш, мәдет сорап аллаңнан!
Шалынбаса көзиңе қайт, бул жерге жоламаң!

БАЛАКЛАВА САРАЙЫНЫҢ ҚАРАБАҚАНАСЫ

Бир ўақ зәўлим сарайдан қалған гөне дийўаллар,
Сақлап сениң уйқыңды, тур,кәдири кем Қырым.
Хәрийип дәў сүйектей, көзге түсер күн бурын,
Хәзир жасар жылан ҳәм оннан бетер адамлар.

Өрмеледим текшеден, мине қатар сүтинлер,
Жазыў көрдим, мәгар бир қойылғанды қахарман.

Аты, елге гәзебин тиккен жанның, оралған-
Жапырағына жүзимниң, көринбейди пүтинлей.

Семсерлерден монголға соққы берген қай жерде,
Өз гәплерин греклер қайсы дийўалға жазды,
Мәккеге жол қай жерде, қайда оқыды намазды.

Шаўқым шыққан жақында, енди өли шәхәрде,
Тутқан қара жалаўдай жатқан жерде қулазып,
Нышанындай қайғының қарақус отыр қәбирде.

АЙЫЎТАЎ

Қара тасқын тәризли төмен қарай басыңнан,
Бир-бирине соклығып, жумаласқан желиге,
Жылтылдаған гүмисгей отлы таллар селине.
Қарай берсем Айыўтаў, минип турып тасыңа.

Тас толқыны пәтленер балықлардың үйириндей,
Бир тас келип дүгиссе, екиншисин уныратқан.
Ғасыл тасын қалдырып, тийип қалып кумлаққа,
Иркилмейди тасқыны таў етекте ийрилмей.

Солай емеспе жас бард,* өткиншидей муҳаббат,
Көкирегіңе енеди, көкти турар булт қаплап.
Лекин алмаң лиранды - ашылады аспаның.

Гирбин салмай дуньяңа, гүлдирмама гүрсилдеп,
Дүбелейден тек бизге қосық қалар, турсын деп—
Атың мәңги, ол сениң-басыңдағы гүл тажың.



Балладалар



ДОСЛАРҒА

«Мен сүйемен!» деген балладаны жиберердегі қосық.

Нәли-изинен соққы, тыным билмейди,
Ярым ақшам тунжырап тұр айнала.
Ески дийуал беттен самал гүлдейди.
Хәм де ийтлер улып қояр жай ғана.

Жанып, жанып қурығандай диңкеси,
Мыс хәстеде шам қалыпты жукарып.
Қас қағымға бир жалт етип пилтеси,
Зорға ғана жақты шығар ағарып.

Қорқынышлы! Түн әкелмес тынышлық,
Бурынғыдай сүйкімлі емес жанына.
Ядқа түсип өтмиш, бузар шырышты,
Жоғал! Ширип жоқ болдын, хеш дарыма!

Идтан шыкса деймен, кітаптың бетін—
Тинтип, я кітапты таслап ойлайман.
Хәм көремен сүйікли яр келбетін,
Тағы сергекленип оқып, тоймайман.

Ікі көз алдымда елеслер бирден,
Нигарым я онын туұысканлары.
Көйлеңкенди көрдім орнымнан түргеп,
Маған қушақ ашып, созар қолларын.

Як, парлап турғаны жақсы жалыннын,
Еситилсин косық жаңғырып бетер.
Досларға кенесип, айтсам зарымды—
Баслауын басларман, таусылмай кетер.

Қысқы, түнги, мунлы косықларымды,
Бәлким ысытарман бәхәр заўқына,
Жазсам деймен сизге ышқы зарымды,
Хәм Марыля ҳаққында, жетип парқына.

Ким кист пенен даңқын жайғысы келсе,
Марылянын сүўретин салсын, қайырмай.
Марыля исми егер қосыққа енсе,
Мәңги жасартқаны оны шайырлар.

Бәлким мойынларман салып ақылға,
Қосық жазбайманғой даңқ ушын арнап.
Ләмгершилик еди,кеште Марыляға
Қосық оқып бердим, отырды тыңлап.

Марыля муҳаббатқа еди қытымыр,
Аўыр гүрсинсең де қарар бийпәрўа,
Ләби „сүйемен“ деп айтпас бул өмир,
Жүз рет айтса да гейпара адам.

Мине сол Рутада, түнги салқында,
Бағда сейил етип бирге жүргенмен.
Нешше рет Марыляға уйқы алдында,
Мына балладаны оқып бергенмен.

Ковно, 27-январь 1819-жыл.

МЕН СҮЙЕМЕН!

Марыля қарап көр жан-жақ жыс тоғай,
Оң тәрәп тур жасыл шөптен көркейип.

Шеп жақ—далаң, буркасынлап атыр сай,
Аспа көпир көринеди бүкирейип.

Әне аспа көпир хәм қоңыраўхана,
Үки отыр түсип қапашылыққа.
Қалың малиналық өскен шақалап,
Оның арасында қойымшылық бар.

Ғарғыс атқан жақларма ол жатырған,
Бәлеге шатылған я бийғамлықтан.
Гәпке қулақ түрсең бурын айтылған,
Тусыннан өтпеди ҳешким, ҳаўлықпай.

Түн сәл бүркенгеннен қара липасын,
Бирден ашылады храм сықырлап,
Самал шерте баслар матам липасын,
Шөплер түскен нурдан турар жылтырап.

Бирден жасың яңлы жалтылдап отлар,
Жер астынан шығар гүңиренген сеслер.
Қыймылдар қәбирде жатқан табытлар,
Хәм қараған көзге әрўақ елеслер.

Гә басы жоқ геўде жолда жылысып,
Гә домалап жүрер қуўбастың өзи.
Жақлары қыйсайып, тери тырысқан,
Бақырайып қарайды үнирейген көзи.

Биресе қасқырдай үрпейтер жүнин,
Биреўлер аласлап қуўғысы келер.
„Ширип жоқ бол!“ десен, шығарып үнин,
Бирден албаслыдай шақақлап күлер.

Ким жақынлап өтсе келип қәҳәри,
Ғарғыс тийген жолдан болар зым-ғайып,

Арбасын сындырып яки аўдарып,
Аттан кулап қалар тобығы тайып.

Бул кийели жерди айтысып бирге,
Ғарры Анджей менен отырдық талай,
Туұры өте бердим, айланып жүрмей,
Сыйқырлы дегенге күлдим, инанбай.

Бир сапары кеттим түнде Рутаға,
Жаңа келген уақта қыйсық көпирге,
Атлар бирден үрикти, дизгин тартыўға—
Үлгермей арбакеш: „тур!“ деп жекирди.

Атлар патрақлап күш бермей хәргиз,
Кетти, мықлы арыс омырылып қалды.
„Түнде, қуў далада қалдым ба жалғыз—
Дедим:—мен сүйемен усындай қалды!“

Дегеним сол, жылт-жылт өткен көк суўдан,
Кыздың әрұағындай шықты бир сүлдер.
Үсти-басы аппак, мисли ақ куўдай,
Нурлар жарқырасып, дөнгендей гүллер.

Қорыққанымнан келди алқымға жаным,
Болды мен күтпеген кәрамат, нағыз!
Деп бақырдым: „Сүйдим даңқын Ийсаның!“,
„Мәңги, өмир-бақы!“ деди бир даўыс.

„Әй жолаўшы бахыт дарысын саған,
Мени қыйынлықтан сен қалдың сақлап.
Жаса тынышлықта, бос болсын жаған,
Жүрсин бала-шағаң, ақлығың ядлап!

Гүналы руўхымды көрдің азапта,
Енди азат болған руўхқа ийемен.

Мени кутқардың сен оглы дозактан,
Деген сөзиң менен: сени сүйемен!

Еле шатнасып тур көкте жулдызлар,
Еле саз даўысқа салған жоқ қораз.
Бир нәсият болып қалсын ул, қызға,
Гүнам ҳаққында гәп айтайын бираз:

Марыля дер еди мени бир заман,
Бийғам жасап өстим жакты дүнъяда.
Әкемиз ақ сүйек, дәулетли адам,
Бай чиновник еди көптен зыяда.

Тойымды бережақ болды, узатып,
Хәммеге бахытқой, маған үйлениў.
Келди көп жигитлер, барғой қыз атым,
Майлы тиллерине әсте үйрендим.

Бәри қызыққан соң кетиппен пансып,
Балл музыкасы шығыўдан төзбей:
Изимнен шубырды, болдым мен таңсық,
Лекин ҳешбирин де илмедим көзге.

Жигирма жастағы келди Юзекте.
Киши пейил, өзи, пәк кеўил, ҳақ гәп.
Тартыншақлық пенен гүрсинди текте,
Талап етпеди хәм күтпеди жуўап.

Бийкар гүрсинди-аў ол өз-өзин қыйнап,
Мени ҳайран етти куўаныш кейпи,
Кеўилимди көтерди дәрт шеккен бийбақ!
Ал мен жуўап бердим күлип, кекетип.

„Кегемен!“ деди ол, „Кег, Сен алысырақ!“,
Дедим, уўхлеў менен кетти ол пақыр.

Хәсирет шегип өлди усы жағыста,
Мына көкзарлықтың астында жатыр.

Соннан бери Марыляға бул өмир,
Жеркениш, өкиндим, кеш еди бирак.
Алып кеткен жанды сол сууық қәбир,
Тириликте алмаспан жалынып, жылап.

Үйде отыр едим бир күни жекке,
Қорқынышлы гүрсил шықты бир ұақта.
Сол шайқымға араласа Юзек те,
Кирип келди, жалынлаған әрұақтай.

Хәм услап әкетти мени, тынламай,
Әкелип таслады дозаққа дәрхал.
Ыңырсып жатқанлар қасында былай;
Маған еситтирди хұкимин қатал:

Еркек қууанышта жасасын удай,
Азапқа дус болса жеңиллетсин, деп—
Хаялды еркектен жасаған қудай,
Солай жаралғаны аян көксинде.

Ал сениң жүрегің муз екен сууық,
Аяғына сонша бас урып хешким—
Жыллы сөз еситпей, қасына жууық—
Бара алмай, зар әйлеп, үмити өшти.

Тирилер дүньясынан нағайбыл еркек,
Тилге алмағанша деп: „мен сүйемен!“
Болғаның ушын сен тас бауыр, ерке,
Дозақта жатасаң жанып сүйегің.

Көзинен жас төгіп Юзек бийшара,
Айтқан усы сөзин сүйикли ярға,

Азап-ақырет шеккен, болып әшкара,
Әруағың тәкирарлап, сыйынсын бәрха!“

Дегеннен-ақ мени алды қысқыға,
Соннан бери жүз жыл, отқа қаландым.
Күндиз не азапқа мени дус қылған,
Түнде жалғыз гездим батпақ, даланды.

Ширкеудин қасында жатырған Юзек,
Қәбирин хәр ақшам зыяратлайман.
Өткен жолаушыны қорқыттым, тезирек—
Кетсин бул жерден деп, өзим жатқайман.

Куудым батпақлыққа яки көк көлге,
Арбасын сындырып, атқа тийемен.
Бәри нәлет айтып, мени жек көрген,
Тек сен биринши рет дедиң: „сүйемен!“

Жүр едим мен ғәплет кепинин кийип,
Сыпырып таслайман енди ол ләтте!
Марыляны көрип, каласаң сүйип...“—
Деген де кораз да шақырды, әттен.

Мисли тирилгендей турды жанымда,
Басын бир ийзеди өзи кууанған.
Кем-кем тасаланып алтын сағымдай,
Араласып кетти таңғы думанға.

Қарасам: дүзелип туыпты арба,
Жоқ түнги қорқыныш хәм жатқан батпақ.
Өтиниш хәммеден: „Кәсийетли Мария!“
Деп руұхы алдында үш рет айтпақ.

СВИТЕЗЬ

Михаил Верещака

Плужин орманын сен кесип өгип,
Бағдар алып шықсан Новогрудокқа,
Эжайып Свитезь көлине жетип,
Дем бер астыңдағы аргымақ, атқа.

Свитезьди көріп, шийшедей көгис
Көз алдыңда жатар сырлы дүнья.
Ғыр дөгерек тоғай дийұалдай тегис,
Муз айдындай мөлдір мисли бадыя.

Сол соқпақтан өтсең егер ақшамы,
Көлди аспан дерсең, аспанды суұдай.
Көкте де, пәсте де жұлдызлар шамы,
Жарқылдар, хәм пайда болады жуп Ай.

Түсинбей ақылың лал! Көкке өрмелеп—
Кеткен айдыны ма тып-тынық көлдің?..
Яки аспан жатыр төменде көлбеп,
Айнасы түсирген тәбият көркін.

Билиў мүшкіл: тереңлик пе, бәлент пе?
Жағасы түнекте кеткен жоғалып.
Жүзгендейсең бир биймәлим тәрепке,
Пүткіл әлем менен бирге қозғалып.

Хаўа мөлдір, таза, ап-ашық аспан,
Бул—алдамшы көринис абайлап сал из.
Егер туұылмасаң мәрт болып жастан,
Түнде бул қатардан өтпеңіз хәргиз!

Сени айландырар шайтан—мәмелек,
Көз алдыңа келер түрли елеслер.

Келер қорқынышлар дүбеп, бийдәрек,
Уақың қашар түрли аңызды еслең.

Ғә кәўип-қатерден қорқыныш бийлеп,
Түпсиз туңғыйықтан шығар шаўқым, сес
Түтин түйдекленіп, даңғырлы жийлеп,
Қурал жаңғыр-жуңғыр, датлар жәбиркеш!

Мисли бир мархұмды жерлейжақ болып,
Матам тутып жылағандай үн салып.
Қапелимде түтин, шаўқым сап болып,
Текте өлпең сыбырласар шыршалар.

Бул не хәдіс? Бере алар ким жуўап?
Суў түбинде сирә жоқ ғой адамлар.
Тарап кеткен мыш-мыш сөзлер, былшыл гәп,
Хақыйқатлық бар ма онда? Гүман ба?

Ийелеп атырған Свитезь көлин,
Ата-бабасынан плужинли пан.
Ойланар бир иләж табыўдың жолын,
Нәсиятын тутар қалған бабадан.

Шәхәрге жумсады адам күн бурын,
Сатып әкелісти түрли керек зат.
Тоқытты шеберлеп жүз баслы жылым,
Желқомлы қайық та соқты хәб-замат.

Дедим сонда: „Сизге яр болсын аллам,
Шынтлап сыйыныңлар, басыңлар тилге.“
Ис пенен Циринге барып қайтты пан,
Свитезьге келди ксендз бирге.

Кийимлерин кийип шықты жағысқа,
Қақшыйысып турып хәмме сыйынды.

Пан айтты, ескеклер қанат қағысты,
Самбырлатып суўға салды жылымды.

Көлдің түби жоктай, жылым жымбырлап,
Батып баратыр хәм қалқысы бирге.
Жиплери керилди, турыппыз карап,
Япырмай, шығар ма, деймиз, дым илмей!

Лекин жылым суўдан тартылды зилдей,
Мисли илингендей бир гиддиман тас.
Усыдан бир балық илинсе пилдей,
Дедим, — көрмеген соң халық инанбас..

Яқ ол балық емес, айтпайман өсек,
Толқынлар ишинен шықты бир гөззал.
Ләблери гәўхардай, жүзи гүл шешек.
Толқындай буйра шаш, өзи биҳазар..

Хәмме шоршып кетти, биреулер қашты,
Жүзлери қуўарып, көзи алақлап.
Гөззал минайымсып сөйлеп сыр ашты,
Суўға сүнгип кетпей сабырлық сақлап:

„Әй жас өспиримлер! Халыққа мәлим:
Күшине исенип, қарап бийпәрә,
Бул суўға ескегин тийгизсе сәл, ким,
Ғарқ болар өзи хәм кемеси, бәрха!

Өжетсең, сондай-ақ сениң сүйегин
Ширип жатар еди толқын астында.
Лекин, ата-бабаң еткен ийелик,
Биз бенен қаның бир сениң, қаслында..

Билип қой, қызығып тийсең де гүнаң,
Бирақ қудай исмин тилге алдыңыз.

Қудай: айт деп — салды тилиме зибан,
Усы көл хәққында әпсана — аңыз.

Қамыслар сылдырлап тепкен қайырға,
Көк шөп шығып жатқан усы кәрада,
Өмир қайнаұытлап, даңқы жайылған,
Жүрди қурылыс, бийик болды қала да.

Көп еди нәзалим қызлар шәхәрде,
Хәм де шебер қоллы күйеулер болған.
Свитезь хожасы сол бир мәхәлде —
Бәлент мәртебели баҳадыр Туган.

Ол ўақлары жоқ хеш этирапта орман,
Атызлық буўдайға малынар еди.
Новогрудок Литва пайтахты болған,
Алыстан тек көзге шалынар еди.

Бирақ рус патшасы бизге топылды,
Мендега шәхәрин алды қамаўға,
Үлкен қәуип дөнди, қалды ғапылда,
Жуўап бериў ушын Литва, жаўға —

Жиберди хат жазып князь шабарман,
Былай депти хатта әкем — Туганға:
„Талай бизди қорған, болдың қахарман,
Асық, соққы бериў ушын душпанға“.

Туган оқып көрип, етипти пәрман,
Әскерге жыйнапты азаматларды.
Сонда жыйналыпты бес мың мәрт — палўан,
Алып қурал-жарақ, минип атларды.

Нағара тартылды, шаңлар бурқырап,
Князьдың изинен бәри жолланды.

Ол бирден иркилди хэм кейин карап —
Қайтты, атлы емес, жаяў, қорғанға.

„Жәрдем беремен деп, — деди — князьға,
Қалай өз елимди таслайман жаўға.
Свитезь қорғанын қоймаппыз сазлап.
Басымызға түсти бир ауыр саўда.

Бәримиз кетпесек саўашқа егер,
Толық қала алмаймыз досларды қорғап.
Ал, бәримиз кетсек үйге кәуип дөнер,
Қайда ҳаял-қызлар, қалмайық сорлап!“

„Әке — дедим — тыңла қызынның сөзин,
Жолдан қалмаң, кудай яр болар бизге.
Түсімде, от периштесиниң өзи,
Түни менен ушты тас төбемизде.

Сизиң Свитезьге семсерин шанышты,
Алтын қанатларын қомлап, таранып.
Деди: „әкелериң жүрсе саўашта,
Қорықпаң шырақгем, Сизге панаман!“

Туган ләшкериниң кетти изинен,
Мине ярым ақшам, тосаттан аўхал —
Болды, көтерилди шаўқым хэм сүрен,
„Урра“ лап шабысты, жаңғырлап металл.

Қорған дийўалларын дүкти хәржақтан,
Гүмбез, беркиниске атылды топлар.
Бала-шаға, кемпир-ғарры жан сақлап,
Шықты жуўырысып, мәртлерин жоқлап.

„Жабың дәрўазаны!“ деп салды шаўқым,
Рус бизди шапты, бериңлер жәрдем!

Өзли өзимиз-ақ қырылып бәлким, —
Өлемиз, тек басты иймеймиз бир дем!“

Қорқыўдың орнына ғәзеби қайнап,
Жанған шамлар менен әкелди сабан.
Ғәзийне, — дүньяны өртеди сайлап,
Бул өрттен үй, мекән қалмайжақ аман.

„Қашқанларға нәлет!“ Кирдим хәўлиге,
Тынышытайын дедим, болмас нияетим.
Мойнын усынып тур, турмай хәўлығып,
Балта көтергенге айтар рахметин.

Қайсысы жынаят, намыс, өмиринди,
Пида етип, өзиң батыў ма қанға,
Яки жан бериўме қайғы жәбиринде?
Сол ўақта қышқырдым деп яратқанға:

„Көрип турсаң ийем, душпанды жеңиў,
Қолдан келмес, саған жалбарынамыз.
Жасын түсир, жоқ ет топыраққа көмип,
Тасла, жер қойнына хәзир барамыз!

Бирден шақмақ шақты, болды жан-жақты,
Ақ нур басып кетти пүткил әлемди.
Хайран қалып турмән қарап жан-жаққа,
Басқа көриниске дөнди жер енди.

Шөпзарлыққа қараң бөленген жағыс,
Жазадан сақлады нашар жанларды.
Гүнасыз хаяллар болды көк қамыс,
Гүлге айландырып пәк жананларды.

Мисли ақ гүбелек қанатын қаққан,
Көлдиң бетиндеги ашылған гүллер.

Бизге еслеткендей жасыл жапырақтың—
Дөнип турғанлығы рәңбе-рәң түрге.

Демек, пәк, азада нышаны ақ түр,
Мәңги сақланады гөнермес, солмас.
Оған хешбир накас түсирмес дақ, кир,
Хәттеки қолын да тийгизе алмас.

Болды бир сапары душпанға сабақ,
Бизди женгенлигин жүрди байрамлап.
Бири гүл қыстырып, кийежақ қалпақ—
Бири—шөптен сипсе ислеяжақ байлап.

Болды, сол ўақлары хайран қаларлық,
Ўақыя жүз берди гезлеспеген хеш.
Биреўиниң қалды ишлери бурып,
Бири жан тапсырды, алынды кек, өш!

Бәрин алып кетер ўақыт ағысы,
Лекин халық аңызы шықпайды ядтан.
Косық айтар гүллер еске алысып,
Патша—шөпзарлық, деп аталды мекән.

Деп гәпин таўысып қыз кетти бәдар,
Кемелер ғарқ болды, батты аўлар да.
Жағысқа соғып тур пәтли толқынлар,
Тереклер гүңиренер, дүт тоғайларда.

Көзден ғайып болды қыз, суў толқынлап,
Кеткендей қаранғы түнекке батты.
Ол гөззал хәққында көрдим, билдим гәп—
Усы күнге шекем шықпады қайтып.

1820-жс.

АҚ ГҮЛ

Болды бир ис журт билмеген,
Пан-хәял өлтирди байын,
Жағысқа апарып көмген,
Шөпзарлықтан таўып жайын.
Ақ гүлдиң бир нәлин тапты,
Отырғызды, қосық айтты:
„Гүлим, жайна, ашыл көккөп,
Пан кәбирде жатыр терең,
Пан қаншама жатса терең,
Сен соншама өс бәлентлеп“.

Байын өлтирген пан-хәял,
Кийими былғанып қанға,
Басына түсти қыйын хәл,
Түнде шықты ол далаңға.
Қойыў думан ағараңлар,
Лық-лық атты байыўлылар.
Елпип ести жел, ғарғалар—
Ғарқ-ғарқ етип, ушып-қонар.

Шыршалардың арасынан
Жуўырады, әне қақыра,
Келди де ол қапысына—
Қақты, биреў жақты шыра,
Дәрўиш шықты дәлиз бетке,
Соқыр шыра жылтырайды,
Хәял болса зирилдеп тур,
Әрўақтай сур шырайы.

Жақынлады, еринлери—
Муздай болып тоңлап қалған.
Былжырақлап: „еримди—деди—
Пышақладым, болды жаман“.
„Саған пана болсын куда,

Неғып жүрсең сен бул манда?
Адастың ба қараңғыда,
Жалғыз өзің көк думанда?:
Жайым емен-тоғайлықтың—
Аржағында, байым болса—
Қарауында Болеславтың,
Кетти Киевке урысқа...
Жыл артынан өтті жыллар,
Үйіме қайтпады байым,
Қоңсыларым—қырылғырлар—
Жаслар еди, сол гүнайым.
Ләззет көріп, таттым зәхәр,
Түсіп қалды жаман күйге.
Қорықтым, дөңди әжел, кәхәр,
Келип қалды байым үйге...

Лекин түсти ол қәбирге,
Өлди, маған өшпес тамға,
Өткір қанжар оған кирген,
Мине, батты қызыл қанға!
Әдисин айт, жан сақлайын,
Қутылыуға гүналардан.
Өзимди отқа таплайын,
Аман қалсам қуғанарман...
Бир тилегім: мени тазарт,
Хорлықтан болайын азат!“

“Демек,—деди ғарры—билдим,
Қорықпайсаң ба бул гүнадан?
Жер жазасынан айбындың,
Екенсең ғой өзің ладан...
Ондай болса қорықпа ханым,
Қыянат ис жабылыпты.
Қудай жепти оның ғамын,
Бир илажы табылыпты.

Байың жоқ салар жәбирге,
Ол болса жатыр кәбирде“.

Кеуили толып бул жазаға,
Дым үндемей, ишке түйген.
Гүзги тоғайдан, тасадан—
Асығып киятыр үйге.
Үйі алдында балалары,
„Ағам қайда?“—дести шуұлап.
Сорау жанын жаралады,
„Қандай аға?!“,—зордан жууап
Берди,—иркилди тоғайда,
Көп кешікпей оралғай-тә“.

Түни менен күтті олар,
Еки, үш күн жолға қарар,
Әкесін бир хәпте күтті,
Ұақыт өтти хәм умытты.

Тынышлық жоқ пан—хаялға,
Гүнасы жүрегін тырнар,
Таппады жер—жан қоярға,
Айралықтан басты мун, зар.

Күлкі, ұйқы қашты буннан,
Елеследі кеш, түнлерде—
Сықырлайды қапы, турған,
Гә бир нәпес еситілгендей,
Гә шығады сесті деп:—Мен—
Келдим сизге балаларым,
Сизлер күткен мен ғой—әкең!“...

Тынышлық жоқ пан—хаялға,
Гүнасы жүрегін тырнар,
Таппады жер—жан қоярға,
Айралықтан басты мун, зар.

“Ат дүрсили шықты Анка!
Хәулиге шық тез, иркилме.
Атын шауып патырақлап—
Жүрген кимлер таң азаннан?
Шығып кара дәрүазадан,
Емеспе екен мийман адам?”.

Киятырған атлы адамлар,
Екеу екен, кустай ушар.
Астында бар әреби атлар,
Қылышлары жалтылдасар.
Өлип кеткен қостарының,
Аға-инили дослары—бул.

Секирисип түсти аттан,
“Сау барсыз ба келин—айым?
Әмекимиз қайда?”, “Қашшан—
Бул дүньядан өтті байым!”
“Қашан?”, “Бир жыл өтті арадан—
Урысып жүрип болды курбан!”
“Жалған, ол туұысқан бизге,
Хәтте болған жоқ жарадар.
Кеткен әскер қайтты изге,
Көрисесен, бол хабардар”.

Қуп-куұ болды пан-хаялы,
Еси кетип, шықты лалы.
Қарап қалды бежирейип,
Жасыра алмай хәулыққанын.
“Өлди” дейди иштен, айтпас,
Кем-кемнен ол есин жыйып,
“Канекей ол тезирек қайтса,
Деди,—қайним, болды-ау күйик.
Канекей ол тезирек келсе,
Бетлеринен алсам сүйип!”

Оның менен қайттық бирге,
Сени кушып, қанаман, деп,
Озып кетти,— жетип үйге—
Бизди күтип аламан, деп.
Көп узамай келип қалар,
Я соқпағың шатасқан ба,
Айналамыз калың дарақ,
Бәлким жолдан адасқанды.
Келип қалар, жолға қарап,
Биз күтейик туұысқанды.”.

Бир-еки күн күтип көрди,
Жиберди излеуге малай,
Ақыры қайтқысы келди,
Күте бериуге шыдамай.
Пан-хаял шықты алдынан:
“Ағайинлер, алдың думан,
Гүздің айы, жүриу ауыр,
Тоғайда уйтқып тур дауыл,
Азмаз сабыр ете турын,
Ағаңызды күте турын!”

Қысты күтти. Күнлер зымырар,
Туұысқаннан жоқ хеш хабар,
Күтти тек бир дәме менен:
“Бәхәр шықса келер” деген.
Туұысқаны жер астында,
Ақ гүл өсип тур басында.
Қаншама ол жатса терен,
Ақ гүл өсти сонша бәлент.
Аға-иниси күтип жатқан
Қайтыұды шығарды ядтан.

Үй ийеси келиншек жас,
Жигитлерге кет, деп айтпас,
Қайтамыз деп айтсадағы,

Күте берди қайта тағы.
Жаз бойы күтті сарайда,
Туұйсқан да шықты оидан.

Үйде ис көп карап жатпас,
Үй ийеси—келиншек жас,
Екеуі де болды қонақ,
Келиншек қалды бірдей унап.
Жигитлерден кетті маза,
Қызғанысып, болды талас.
Жасамаса бирге—азап,
Екеулеп сүйіп, жасай алмас,
Екеуі бір хәсирет шеккен,
Келди бирге келиншекке:

“Келиншек,—дести тил қатып,—
Ашыұланба гәпимизге.
Туұйсқан келмейди қайтып,
Тек бийкарға күтті біз де.
Еле жассаң, қалдың унап,
Жыллар өтіп кетті зымырап.
Қыймасаң да өлген панды,
Таңла енди биримизди,
Туұйсқанға—туұйсқанды!

Екеуі де қалды үнсіз,
Дау питпеди ыңсыз-жыңсыз,
Бири-катал нәзер таслар,
Екиншиси гәпин баслар.
Қылышларын тур қолайлап,
Ишлеринде ыза қайнап.

Екеуін ким жарастырар,
Не қыларын билмей хайран.
Жигитлерди адастырып,
Сол уақ сыртқа шықты жайдан.

Хәм жуұырды қақыра-жайға,
Ол қақырада жасар дәруиш,
Есик қақты: Ата, бар ис—

Түссін маған бир рехимин,
Деди дәруишке өтинип,
—Екеуінде сүйемен тең,
Қәйтип жарастырсам екен?
Қайсысына кешир деймен?
Қайсысына басты косып,
“Мени етпе жесир—деймен?
Үй-жайым, бар балаларым,
Жақсы-жаман хәрне халым,
Байым бардағыдан төмен—
Болсадағы күнелтермен.

Уақ! Бул отты өзим жақтым,
Ашыларма енди бахтым,
Қорқаман мен қудайдан да,
Бул азапқа шыдайман ба?
Кеште қапы илингенде,
Зорға көз илермен мен де.
Оянсам—қасымда гезер,
Алған демин жаным сезер.
Сүлдеринен өлген жанның
Қорқып, қалмас жан-ийманым!
Жақынлайды узақтан ол,
Қанға батқан пышаққа ол.
Ләбинен от-ушқын шашқан,
Өлик дене азаплайды.
Жүрек түсер қорқынышқа,
Жүре алмайман шығып тысқа.
Уақ! Бул отты өзим жақтым,
Ашылар ма мениң бахтым!
Катал жууап берди дәруиш;
“Қудайдан сен алдың ғарғыс!

Тәўбе ет, бил кудайынды,
Кеширеди гүнайынды.
Яратканның ҳамиринен,
Қутыларсаң жәбириннен
Өлген сол байынды бүгин —
Тирилтемен, ҳаққа жүгин!

“Яқ, яқ!—деди, қалш-қалш етип,
—Тирилтпе сен ҳәзир, зинҳар.
Мәңгиликке қоспас етип,
Айра салған бизди қанжар!
Катал жазаға арзыйман!
Өтеу ушын сол гүнамды
Дәртте жаныўға тайынман!
Көзге түспей онайлықта,
Жоқ боламан тоғайлықта.
Яқ!Яқ!—деди қалш-қалш етип,
Тирилтпе сен ҳәзир, зинҳар!
Мәңгиликке қоспас етип,
Айра салған бизди—қанжар!”

Ғарры қыйланды байғуска,
Көз жасы жүзин айғушлап,
Бетин бүркеп уғайымға,
Деди— “қәлесен, тайынба.
Тапсан егер сәўгиликти,
Ғамлана бер, некеңди қый!
Тирилтпеймен мен өликти,
Жерде жатар мәңги—бақый
Өзин атын айтып егер—
Шақырсаң тек қайтып келер”.

“Қайсысына кешир, дейин,
Қайсысына басты қосып,
“Мени етпе жесир” дейин?”

“Бәринде қудаға исен,
Жол силтейди рәббим десен,
Таң саз берип сарғайғаннан,
Оларды жибер орманға,
Саған гүллер терип келсин,
Бир гүлдәсте өрип келсин.
Хәрким өз гүл бууатына,
Жасырсын белги артына,
Таң азанда, ўәде болсын,
Гүллерин алтарьға¹ қойсын
Кимнің гүлдәстесин алсан,
Саған сол бай болып қалсын”.

Кеўилленди пан-хаялы,
Тартты мазалы қыялы,
Орынланды тилегени,
Қорқытпайды өлген енди:
Кел деп оған дауысламас,
Ол да қасына жоламас.
Бул ҳүкимге кеўили бәржай,
Жалғыз өзи ойды торлап—
Асығады үйге қарай,
Этирапы қалың орман.
Жуўырады соқпақлардан,
Ойлы-бәлент, батпақлардан,
Болды кулағы шалғандай;
Биреу изинен қуўғандай,
Бүркеп алды қараңғылық;
Еситилди сес алаң қылып:
“Қасындаман, мен ғой—байың!..”
Шоршынады оннан сайын.

¹ Алтарь—Ширкеўдің қасиетли орны.

Мине биреу жетти изден,
Кашыуғада қалмады күш.
Диңкеси де кетти дизден,
Артқа қарауда—қорқыныш!
Шоршынады оннан сайын:

“Қасыңдаман, мен ғой—байың!..”

Цәршемби күн, кең хәўлиде,
Тойға тайын тур бәри де,
Таң шамалы ағарғаннан,
Еки туұысқан орманнан—
Гүлге кетип, қайтты демде,
Неке қыйыу керек енди.
Пан-хаял келди алтарьға,
Бир буұатын алды зорға,
Услап гүлди қолларына,
Сорады ол досларынан:
“Ақ гүлден жасалған буұат,
Ким байым, ким достым, соны айт!”
Әжағасы келди шаққан,
Еки бети гүл-гүл жанып,
Қол шаппатлайды куұанып;
“Бул гүлдерди мен ғой тапқан!
Меникисен, анау—белгим,
Лентаны да байлағанман.
Меники ол, ақ гүл тердим,
Саған арнап сайлағанман!”

“Алдайсан!”—деди иниси,—
Ақ гүл буұатын мен усы—
Байлағанман ақ гүллерден,
Терип алдым жақын жерден.
Ол меники, бир кәбирден—
Алдым жыйып, бар хәзир де.

Әне дүмпек, әне салма,
Бизге тийис, хәлек болма!”

Ағайинлер жәнжеллести,
Бир-биринен баспалатып.
“Қыз сүйгени—мен! мен!—дести,
Қылышларын жалаңлатып.
Жәнжел соны болды урыс,
Шатаққа айланды бул ис!

Кәпелимде қатты самал—
Қапыны ашты, шам да өшти.
Ақ кийимли биреу дәрхал—
Кирип келди, дауды шешти:
Қарап шықты ол әстелеп,
Ескертти ол хәр бирине:
„Меники—қыз, гүлдәсте де,
Гүлди үздиниз кәбиримнен.
Неке антымызды бузбаң,
Гүнаңнан қорқ сен де, хаял!
Сизиң туұысқаныңызбан,
Есапласыу келди мәхәл.
Хаялыма таластыңыз,
Көп гүнаға жол аштыңыз,
Айыплы емес хаял жалғыз,
Сизлерге де тийди ғарғыс!
Қан төгиспек қой дауынды,
Алып кетемен бәринди!”

Қақ бөлинди үлкен сарай,
Өрелери жатты сулап,
Гүмбезлери қалды кулап,
Жер менен жексен болды жай.
Ол жер енди өзге түрге,
Мәкан болды аппақ гүлге.

Пан қаншама жатса терен,
Ақ гүл өсти сонша бәлент.

1820-жыл.

ШАБАҚ

Жүзинен қан қашқан Крестя,
Шықты ауылдан, ғам жанын езген.
Самалдан шаш попырап тум-тусқа,
Баданадай жас тамар көзден.

Ол жуырып келді айдынға,
Сай сарқырап аққан көлшикке.
Дәртин айтты турып қайғыда:
Көкирегі толып өксикке:

Сууда жасап өткерген күнди,
Свитезьли апа-сиңлилер!
Еситинлер қуылған күнди,
Жүрегінде жатқан муңлы-шер!

Сүйемен деп, алып кушаққа,
Пан алдады, аламан, деп те.
Кеткен яңлы мени пышақлап,
Княжняға ол ауып кетти.

Жәбир көрсин сатқын, ярынан
Қәлегенше жасасын, мейли.
Күлиұ ушын мениң зарыма,
Тек бул жаққа етпесин сейил!

Мен ғариптің қыйын халлары,
Ким жазғырып, оны ким жоқлар?
Балам бар ғой перий-жанларым,
Қалай оны таслайман отқа?!.—

Пыған шегіп, көз жасын селлеп,
Көзин жумды хәм жардан қулап—
Кетти пақыр, туңғыйық суўға,
Түскен жери турды жымбырлап.

Былайракта,—хәўли-хәремде
Жанып турды жарқырап шамлар.
Гүжип кетти той, қызық демде,
Келип атты мийман адамлар.

Саз хәм сәўбет ишинен анық,
Еситилди баланың сести.
Малай шықты баланы алып,
Бөбек шырлап, өкпеси өшти.

Қалың бүклер бүркенип турған,
Кесип өтти сай хәм жылғасын.
Ол киятыр туңғыйық суўға,
Жол бойынша төгіп көз жасын.

Буған кеўил аудармас хәмме,
Жапырақларда гүбрилер әсте:
Ким береді бөбекке мәмме,
Қайжақларда жүрсең Криста?!

“Суў түбинде жатырман, мында,—
Деген дыбыс шығады зорға—
Көзлеріме толыпты кум да,
Қалшылдайман суўықтан, тоңлап.

Аяқ асты тас хәм қыйыршақ,
Баратырман алыслап кем-кем.
Жеп-ишерім: шаян, бақаншақ,
Сыйыспадым болса да жер кең!”

Суў бойында турыпты малай,
Толқынлардан күткендей жууап:

“Қай жердесең Криста? Балан—
Қалды, оған ким қарар аяп?”

Тып-тынық суў ийрим тартты да,
Суў айдыны шайпалып сол ўақ,
Дәслепп дәрья сәл ылайтты да,
Самбыр етип секирди шабақ.

Суў бойында отырған бала
Ойнап кесек ылақтырған яңлы,
Шабақ шомп-шомп секирип, қарап,
Ғауа жутып, мийири қанды.

Алтын қалаш көзге жалтырап,
Реңли пәрден дизилген сағак.
Моншақ киби көзи жаўдырап,
Суудан шықты сол алтын шабақ.

Қабыршағы бирден сыйырылып,
Ойнақшыған көзи ашылды.
Қоныр шашы суўдай жыйылып,—
Түсип, аппак мойнын жасырды.

Жүзи қызыл гүл болып дөнди,
Еки әнар қонды көкирекке.
Қабыршағы бөксесин көмди,
Толқын менен шықты шегірекке.

Қолға алды баласын. Ол да—
Бүлкілдетип мәммесин тартты.
Емиздирди. Бөкеси қолда—
Ана сонда ҳәйиуин айтты.

Уйықлаған соң бала, кундағын,
Шөп үстине қойды да әсте,

Балық кебин кийди суўдағы,
Шабақ болып қалды бир пәсте.

Үсти-басы алтын қабыршақ,
Сағағы да қызыл, көрикли,
Сүңгип кетти суўға самбырлап,
Суў бетине шықты көбиклер.

Кешқурын хәм алағеўгимде,
Малай келер суў жағасына.
Суў периси шығды күнде,
Ынтық болып өз баласына.

Бүгинги кеш жан жоқ, бул қалай?
Қыз шықпады дәрья жарына
Суў перисин күтип тур малай,
Сәти түссин деп, ол жалынар.

Малай отыр күтип тасада,
Бир жағынан хүрейи ушып.
Пан дәрьяға сейил жасаған,
Ғаялының белинен қушып.

Қорққанынан малай қалтырар,
Күтип отыр, келгени қашшан!
Дәме етип сығалап қарар,
Суў тәрәптен көринбес хеш жан.

Алақанын етип дөңгелек,
Қарады ол, дәл көремен, деп.
Хүким сүре баслады түнек,
Булт үйрилди қап-қара түндей.

Жолдан көзин алмады малай,
Жулдызлар да семе баслады.

Жақынлады жағысқа қарай,
Қараңғыға нәзер таслады.

Тилсим бе я бул карамат па?
Көрди еки жағыс арасын.
Кешеги суў жоқ толқып жатқан,
Тас, кум, шуңқыр жатыр қаңырасып.

Кум үстинде, түнги думанда,
Текте жатыр көйлеклер, жалғыз.
Жоқ пан-хаял, көринбес Пан да,
Көзден ғайып еткендей ғарғыс!

Қурғап қалған сай арнасында,
Көринеди таслар дингеги.
Жансыз жуп тас дене расында,
Турғандай қол созып, муң шегип.

Малай қарап бул караматқа,
Тәўбе етип турды кудайға.
Лалы шығып бираз заматқа,
Тағы зибан енди. Бул, сайға—

Қарап: “Кристя!” деп бақырды,
Тек жаңғырық деди: “Кристя!”
Жан жоқ—түн, жалғызғой ақыры,
Хәтте жапырақ сылт етпес хасла!

Сыпырды ол маңлайдан терин,
Нәзер салды тағы дингекке,
Ойланды да: “түсиндим бәрин!”—
Деп ол басын ийзеди гекте.

Турған жерде екиленбестен,
Ол баланы басып бауырына,

Әжептәуир күлди де әстен,
Қайтып кетти үйге—ауылына.

1820-1821-ж.

СВИТЕЗЛИ ҚЫЗ

Ким анаў сулыўшық мұлайым бойдақ?
Қасындағы жүрген бул қайсы дилбар?
Киятыр Свитезь жағасын бойлап,
Айдың сәулесинен жүзлери нурлар.

Қыз малина терип берер жигитке,
Жигит оған үзип гүл усынады.
Мәлим, қыз кеўилинде сыры бар күткен,
Гүрсинип сыр айтпай бул қысынады.

Ұәделескен пайыт хәр күни түнде,
Ушыраттым оларды емен астында.
Жигит—мерген, тоғай гезеди күнде,
Билмедим кимлигин қыздың хаслында.

Қайда жасырынды, қыз келди қайдан?
Буны хешким билмес, қайда үй-жайы?
Шығады гүл яңлы өскен тоғайда,
Түн пердеси менен болады ғайып.

“Достым таба алмадым сырыңды жоқлап,
Не керек купыя, бүкпей айт маған?
Сен жүрген хәм таныс ол қандай соқпақ,
Қайда шырақгемем сениң баспанаң?

Жаз да өтти, жаўын-шашын көбейди,
Бәлентлерде сарғыш тартты жапырақ.
Күтсембе екен сени, тағы келгей деп,
Көк бүркенген жағыс, дөнген әтирап.

Тау ешкиси янлы гейде жалт етип,
Қәпелімде ғайып болдың, күйик дым.
Сүйген жанға, жүрегінди бәнт етип,
Оннан да сен изиме ер, сүйиклим!

Алыс емес үйім, жақын, кеңшилик,
Үй қасында ольха ағашы сығасар.
Сүтиміз хәм жемисиміз молшылық,
Хәр қыйлы аң гөши де бар, унаса.

“Токта, Токта! Өр көкирек еркекке
Қайтарайын! Әкем айтқан хақ гәпти.
Дауысын тур бүлбил сестин ермеклеп,
Жүрегінди түлки ойы қаплапты.

Қорқынышлы! Мұхаббатқа инанбайын,
Сырғаяшылықта жәбир, жапа бар.
Бәлким сенлик боларман мен, танбайын,
Тек сен болармысаң маған опадар?..

Жигит тартып мұхаббаттың азабын,
Ант ишеди: жасын түссин төбеме—
Сөзди жутсам, мен болайын дозақый—
Дер кулласы, берк боламан үедеме.

“Ант-суу иштиң жаным, кеулиңди таза—
Тут, үеде бузғанлар кара жамылар.
Еки дүньяда хәм көрери азап,
Қайғы түсер оның сумырай жанына.”

Деп қыз кийип алып басқа гүл-тажын,
Қолын былғап турды, болмай шарасы.
Хәм мергенге қарап етти ол гәжим,
Соң соқпаққа түсип, батты қарасы.

Ол изинен жүрди, көрмеді айын,
Қанша урынса да мерген, бийпайда.

Самал нәпесиндей қыз болды ғайып,
Жигит жалғыз қалды, батты бул қайғы.

Жигит тыншымады, түсти соқпаққа,
Ұймалық солқылдар, қәуіп—бул сапар.
Айнала тым-тырыс, зорға батпақлап—
Киятыр, шырғ етер гейде қуу шақа.

Мине жақынлады сууға, хәулығып,
Нәзерин биймақсет таслайды текте.
Самал хууилдейди сағалдай улып,
Толқын қайнаұытлап, шапшыйды көкке.

Сарқырап, жалтылдар көк суу айдында,
Бул алдамшы елес, жоқ ғой қайыры.
Хайран қаларлық, қыз жүзди айбынбай,
Тынық Свитезьдің сууын айырып.

Қар үстинде жатқан қызыл гүл яңлы,
Оның ақ дийдары нур төгер сууға.
Серпип таслағандай танды думанлы,
Бенденики емес, периште тулға.

“Жас өспирим, нәзик, сүйкімлі жансаң”,—
Деп қыз гүрсинеди хәм етип налыш.
Свитезь бойында турыппан сам-саз,
Ярым ақшам болды, бул не толғаныс?!

Жалынлы жас жүрек шәукилдеп турған,
Сыйқырлы әрманға қалдың ба мүлгип?
Бир жабайы қыздың сөз бенен курған
Дузағына түсип болдың ба күлки!

Айралық зарпынан қутылсаң, инан—
Умытылар саған дәрт салған әрұақ!

Жанланып, қушәкка алып қайтадан,
Мөлдир суўда жүзип турамыз хәрүак.

Боласан қанаты қыя қарлығаш,
Кете алмайтуғын алыслап суўдан.
Қәлесен, балықтай қағасаң қалаш,
Мениң менен бирге ойнайсаң мудам.

Түнде гүмис гүмбез түбине батып,
Көрип тәбияттың жанлы айнасын.
Хәз етесең мамық төсекте жатып,
Бирге татысасаң рәхәт дүньясын“.

Гә суўға табаны тиймей қалықлап,
Нурлы айқулақтай рәңбе-рең дөнер.
Гә сүңгип, толқынды услап балықтай,
Гүмис көбиклерге дийдарын көмер.

Жас жигит жантасар тағы ойланып,
Гәһи секиргиси келер, гә келмес.
Толқын жылжып келип, әсте таўланып,
Аяғын қытықлар, тынышын бермес.

Ләззетли наз етип, ойнап-қытықлап,
Биригип кеткендей рухына жаны.
Жасарынып келип буны қутлықлап,
Қолын қысқандай-ақ сүйген жананы.

Тоғай мәликесиниң антына берген—
Ақыл-хуўшы кетип, өзін умытқан,
Набыт болыўына асығар мерген,
Сулыўлық бәнг етип, жанын уйытқан.

Қәуипли елестің изинен куўып,
Қарап-қарап алып, шыбындай ушар.

Қалт-қалт, шыр айналар көгис туңғыйық,
Көзден таса болып, жағыс алыслар.

Қардай аппақ қолын тутқысы келер,
Көзин ойнақшыған көзине қадар.
Ләбин сорып, палын жутқысы келер,
Толқын жалт-жулт етип, тынбастан шабар.

Қәпелимде самал есип, сур булттың,
Гүмис шымылдығын түрди, нур дийдар.
Көринди жас жигит, көкирегін тутты,
Тоғай мәлийкеси әжайып дилбар!

“Қайда қәсийетли антын, жангенем?
Шын кеўилден берген сөзин ким бузар?
Ол хәзир дәрт шексе, өлсе ғам жеген,
Қайсар жүрек бәрха тартады қазар.

Шаўып жүриў қайда суў айдынында,
Көгис дүнья менен ойнаў—ақырет.
Денең жатар жердиң суўық қойнында,
Көзиңди басады қараңғы ғаплет.

Сениң залым руўхын таныс елиңнің—
Қасында тентиреп жүрер азапта.
Тәғдирде жазылған, мың жыл ол енди,
Қыйналып, сүйеги жанар дозақта.“

Мерген бул гәплерди тыңлар хәўлығып,
Нәзерин биймақсет жоллайды текте.
Самал хуўилдейди сағалдай улып,
Толқын қайнаўытлап, шапшыйды көкке.

Толқынлар жүйткисер турғандай үргин,
Қәхәрли шуўылдап, ыңыранып жатыр.

Аўзын ашып тартар тунғыйық-курдым,
Қыз хәм жас өспирим батып баратыр.

Толқынлар хәзир де көбик шашырап—
Қайнаўытлар, толы ашыў-ызаға.
Таныс жуп көлеңке суўда жалтырап,
Көринер жас мерген, гөззал қыз бала!

Плужины, 12-август 1821-жыл.

РОМАНТИКА

*Мениңше, көрип турғандайман..
қайда?
Әжағамның көз алдында.
Шекспир.*

Жангенем кулақ сал!
— Жуўап жоқ—
Күпә-күндиз! Бул не аўхал.
Қасында я бир де жан жоқ.
Не услап, не туттын хәзир,
Бас шайқадың, бул не тәсил?
— Жуўап жоқ.—
Тастай мелшийип тур,
Кирпик қақпай бежирейип тур.
Биресе басар ғалмағал.
Биресе көзден жас парлар.
Услай жақтай қол сермейди,
Хәм күледі, хәм еңирейди.

“Түнде? Сен бе? Көрдим Яся!
Болғың келер өлсең де яр.
Абайлап кир, өлген жансан,
Өгей анам билип қояр!

Мейли! Қашшан түстин гөрге,
Жерледик-ғой сени, ярым?
Өз Ясямнан, жақсы көрген,
Қорқып қашсам, келер арым.
Сол! Ысық көз тур ғой сөйлеп,
Үстиндеги сол ақ көйлек.

Көринеди бетер аппак,
Қолларың муз, қойныма сал.
Ысытайын, гийне тақпа!
Сорысайық тилимиз пал.

Тонладың ба жер астында?
Өлдин, үш жыл өтті демде.
Жатажақпан мен қасында,
Жасаў мүшкил бул әлемде!

Тийер хәрким зейиниме,
Жыласам күлкіге алар.
Дақ салады хәк кеўилиме,
Сөзиме түсинбес олар.

Көрисермиз күндиз бәлким,
Қайдасан Яся, мәлим ет?
Сен болсаң жоқ басқа дәртим,
Кетпей турса, сәл сабыр ет!

Шақырып қораз, берди пәнг,
Терезеде ойнады нур.
Ясяжаным қайдасан, айт!
Жетим болып, қалдымғой тул!”

Яся менен тиллести де,
Шықты изинен, қалды қулап.
Бахытсыз, сорлы, дести де,
Жуўырды журт аяп, шуўлап.

“Шоқыныңлар!”—деди биреу,
Инаныңлар Карусяға.
Әжепленбен, Яся күйеу—
Келген қыздың яр—ашығы!”

Исенип, сыйындым дәрриу,
“Алла” дедим, көзди жаслап.
—Қызым,—деди турған ғарры,
Хәмме кулак түрди раслап—
—Көзге исен, я исенбен,
Көрмей турман хешкимди мен!

Руұхыма я сандырақ па?
Қорқыныш туұар бос гәптен,
Кыз жүр мәзи албырақлап,
Соған ақыл жетпес әттең!

Дедим әстен ғана: “Бәрин сезер қыз,
Хақ деп инанады дурысly инсан.
Ақсақал, көзине исенбе хәргиз,
Көрип хәм исенер шын түсинген жан.

Жулдыз хәм дүньяны көрдің жасырын,
Өлини билиўге ўәлийсен, сөз жоқ.
Тирини түсинбей әжайып сырын—
Билмейсең, сап жүрек болмаса көз жоқ!”

1821-жыл.

ПАН ТВАРДОВСКИЙ

Ишип, ойнап, шылым шегер,
Түтин, мәслик, топалаң.
Дүрс-дүрс ойнап, хәзиллесер,
Селк-селк, салып зобалаң.

Твардовский патша яңлы,
Отыр, бүйирин таянған.
Ғарк-ғарк күлип: шағла жаным—
Дейди—сондай адамман.

Жақынлап дәўкес солдатқа,
Көзин тикти, уялды.
Қылышын услаған ўақта,
Солдат болды қояндай.

Трибуналдағы судьяға,
Көрсеткенде бир шыруан.
Арын сатып пул-дүньяға,
Мәгдал ийтке айналған.

Етикшиниң төбесине
Шар-шар қойды, мәссаған!
Гданьск шарабы есесине,
Аўзынан ақты бочкаға.

Ыдыстан симирди арақ,
Түбинен шықты бир сес!
“Шайтан!”—деди ўңилип қарап,
Қайдан түскен. Не дерсең?”

Ыдыстағы сум, эзәзул,
Нағыз немец мәккар.
Тәжим берип, етип тәсил,
Столға минди мәтдал.

Секирип түсти еденге,
Тыным таппас тыпырлап.
Қус тырнақлы, турды демде,
Ағаш еденди тырнап.

“Твардовский достым, сәлем!
Қарыздарсаң бер, алайын.

Билмедің бе мени және,
Мефистофель—малайым?

Буға териге үйленді,
Ядта сақлар Такыр тау.
Қарызыңды төле енді,
Мүддет өтті ақыры!

Ант иштин, билди шайтанлар,
Кете алмассаң узаққа.
Римде сени әжел аңлыр,
Жаның барар дозаққа.

Тамам! Мәулет питти, саррас—
Өтті жети жыл демде.
Рим туұралы ойландың аз,
Бар әлемди гезсең де.

Саған мирәт етип тур Рим,
Бул емесқой жақсы ырым.
Сөйлесеміз жолда бәрін
Тутқындасыз тақсырым.

Еситип бул гәпти ессиз,
Пан Твардовский деп қашты, түр—
Қайда кетти берген лебиз?
Хәм асылды Әзезүл.

—Мейли, түстим самсамлықтан,
Менменликтің зауалы.
Буға терисін анықлап—
Қара, бар үш сауалым.

Шәрт бойынша онда айтқан:
Үш талап қой:—еле мен—

Айтқаным жок, егер шайтан
Орынласаң көнемен.

Есикте аттың сүүрети,
Жүуенле хәм тағала.
Минежақпан тулпар етип,
Шабажақпан сабалап.

Соның ушын өріп қумнан
Қамшы ислеуді сорайман.
Жай салып бер жайнап турған,
Дем алыуға, тоғайдан.

Дийуал—ғоза меженеси,
Өзи Карпаттай бийик—
Болсын, бастыр сен төбесін—
Көкнар дәнінен жыйып.

Жақсы болсын десең егер,
Көкнар дәнін аяма.
Хәр бир дәнге қақ бир шеге,
Гүлмыйықтан таярлап!

Орынлауға айтқан шәртти,
Шайтан турды ғарғып-ақ.
Бурқ етті от, жерди шертти,
Киснеп турды арғымақ.

Твардовский минди атқа,
Туяқтан шаң бурқырар.
Шауып жорға, қосаяққа,
Тапты кеуили қарар.

“Мейли,—деди—енди тыңла,
Көп исенбе күшіңе.

Алдында суў толы кырма,
Көрдин бе? Түс ишине!

Шайтан азап көрген талай,
Терге шомылды бираз.
Пан қатал, бағынды малай,
Суўға түсти нәийләж.

Хәм атлығып шықты қайта,
Кесегиндей сақпанның.
„Бул әжайып монша, шайтан,
Қулым болдың, бапландың!“

„Асықпа шайтан! (шайтанға—
Қыйын, аўхалы жаман).
Твардовская панды,
Танып қой сен жақыннан.

Нешше жыллар шайтан, жинге,
Хызмет еттим, қайыл бол.
Хызметинди көрсет сен де,
Хаялымның байы бол.

Сүйкимли сол пан хаялдың,
Айтқанларын еткейсең.
Егерде етсен хайярлық,
Тилегиңе жетпейсең.

Әзәзүл пайытты аңлды,
Терезеге көз салды.
Бирден есикке ғарғыды,
Хәм тутқаға кол салды.

Твардовский шарта услалды,
„Тоқта, кейин қайт, болды!“

Шайтан қолдан жылыслады,
Жалт берди де, хайт қойды!

1821-жыл.

ӘРҰАҚ

Қабағы жабылған, жағы қарысқан,
Жансыз, музлап қалған, жүрегі соқпас.
Хәм бар, хәм мәңгиге кеткен алысқа,
Ол ким? Ол—жатырған өликсе—лаш.

Үмити оянды, лашқа жан енди,
Жулдыздай жарқылдап нур шашты гәўхар.
Әне, жас халына қайтадан келди,
Көз алдында турды қымбатлы дийдар.

Көзінде тиришилик ушқыны жайнар,
Қыймылдайды ерин, жыбырлап қабақ.
Мәңги жоқ болса да, лекин тағы бар,
Бул қандай хәдийсе? Ол не? Ол—әрұақ!

Тәртип: әулийеде жасаўшыларға,
Садақа берген күн қайта ояныў.
Гөристан шириндисинен тикейиў халға,
Жеткен әрұақтың бар уўайым—ғамы.

Лекин, екшембинің атты деп, таңы,
Қоңыраў қағылғанда думаннан жанырап.
Шил-пәрше болғандай көкирегі тағы,
Қайта қәбирине кулайды әрұақ!

Оны жерлегенлер тири... Көргенлер,—
Түңги гезендени айтысар хәрұақ
Бул бахытсыз жас ким, қашан жерленген?
Ол—өзин өлтирген әрманлы әрұақ!

Қатал жаза тартып жатқанды, мәгар,
Сағыныш дәртінде гә жанып, өшти.
Ғарры киятырып түнде бир сапар,
Әруақтың еситипти гүмилжи сестин.

Таң алды жулдызлар турғанда шатнап,
Әруақ сыртқа шықты таслап қәбирин.
Колларын көтерип, дәрт шегип, датлап,
Арыз етип сөйленди нала, жәбирин:

„Әй нәлетий руўх, неге жақтың сен—
Тиришилик отын, жатырған тасқа.
Ол усы шуқырда қашшан-ақ өшкен,
Не дәркар, жан беріу өликсе—лашқа?!

Ах, берилген жаза қатал, хақықат,
Тағы да танысып, тағы айрылып,
Тек соның дәртинен өлиўге қайта,
Жатыўға ма соны еслеп, қайғырып?

Гезип, тенселиўди тағы баслайман,
Изиңнен куўаман барып тум-тусқа.
Лекин ҳешким менен есапласпайман,
Талай бәлени мен көрдим турмыста.

Сен көз салсаң түсти нәзерим төмен,
„Бәрин де еситтим“,—десен, мен бирдей—
Жынаятшы янлы қалшылдап денем,
Ҳасла үн қатпадым үнсиз қәбирдей.

Бул ҳалымды қалды досларым аңлап,
Жаслар деди: таңланарлық қәсийет.
Үлкенлер—дурыслы айта алмай жуўап
Биреўлери берди пәндиў-нәсият.

Биреў ақыл айтты, биреў мысқыллап,
Өзим де бул йске қарамай сергек,

Оны алар едим күлки, қысқыға,
Таслар едим қатал жазғырып, тергеп.

Хәрекетим жақпай әллекимлерге
Депти, ҳасылымызға келтирди нуксан.
Лекин, жаны ашымай сырттан сын берген,
Билмегенсип өткен алдынан шықсам.

Мениң де кеўилим бәлентте, мәлим,
Үнсиз жуўап берип, урдым көкирекке.
Яки мениң айтқан болды жуўабым:
Дым түсинбей, бағыў ҳәсиретке.

Ал, ол кеширмеди гүнамды, хорлап,
Әпшерин тыржыйтар ар-намыс пенен.
Масқара болдым деп нәйилаж, зорға,
Кеширер жүзеки аяныш пенен.

Бундай аянышты ҳасла кеширмей,
Күлдим, аяғына ҳеш бас урмадым.
Ол жек көриў менен кеўили кеншимей,
Терис қарап, маған жүзин бурмады.

Қәбирден дүньяға шығып, даўрығып,
Тағы жолығаман барлық сынаққа.
Олар меннен қашар қорқып ҳаўлығып,
Бул—ибилистей көниў ғарғыс—таяққа.

Күлкимди келтирер мениң—самсамлық,
Кенедей жабысса, бири—бәдаўыз.
Текте тасланаман биреўин таңлап,
Бул не, ҳәммеге мен болдым ба аңыз?

Ким мени аяса етпеймен хұрмет,
Тисин ақшыйтқанға аяныш туўар.

Текте сен—сәудигим тайсалып жүрме,
Көлеңкеме гезлес, берип итибар.

Маған қарада бир тил қат сөйлесип,
Онша тергей берме ғарип жанымды.
Бир саатқа келдим—өтмиш елеси,
Бүлдирип алмайын соңғы ығбалыңды.

Мәгар, күншууаққа бейим көзинди,
Шоршытып жүреме түнерген мийман.
Әўлийешиликтен шыққан сөзимди,
Ақырына шекем тыңларсаң бийғам.

Ески, тозып қалған жай төбесиниң,
Жарығынан шыққан жабайы шөпке,
Ядыңа түсирип өтмиш елесин—
Ойың атлығар ма, мәйли бир сәтке“.

АЛЬПУХАР БАЛЛАДАСЫ

Мавр лашкерлери қашты соққыдан,
Халқы қамаўда тур, көп жәбир шекги,
Гренада тырнағы мықлы, жоқ гүман,
Лекин кеселликтен қырады шөптей.

Альпухарда күш бар. турардай қорғап,
Альманзор қасына жыйналды халық,
Испанлылар алған қаланы қоршап,
Тезара кирежақ қорғанды жарып.

Таңынан еситилди топлардан сеслер,
Қарымларға түсти дийўаллар кулап,
Минар төбесине қонды крестлер,
Испанлылар алды қорғанды жаўлап.

Жаўдың тырнағынан қутылып қашқан,
Жағдайдың жаманын билди Альманзор.
Туттырмады изден куўса да душпан,
Барлық саўашта да болды душпан зор.

Қорған арасында жатырған жайрап—
Әне испанлылар тойлап, мәсирер.
Өликлер жент болды, суў болды шарап,
Бөлисилди түскен мал хәм жесирлер.

Ойламаған жерден сырттан сол ўақта,
Сәрдар алдына бир сақшы—атшабар—
Келе—бир баҳадыр өтти аржақтан—
Деди,—айтажақ бир жаңалық хабар.

Ол Альманзор еди, мусылман шахы,
Бас ийип келипти буларды жақлап,
Сыр жоқ испанлыдан күтип тур рәхим.
Мәгар, шыбын жанын қалажақ сақлап.

„Испанлы!“—деп тилден майын тамызды,
Сыйынып жалынды:—қабыл аламыз,
Құдайым деп билдим, құдайыңызды,
Пайғамбарым болсын пайғамбарыңыз.

Испанлылар болды арабқа хәким,
Деп ҳаўазым шықсын бүгин жаңғырып,
Бизди ининиздей көриңлер жақын,
Жеңис қолыңызда тұрсын мәңгилик.

Мәртликти испанлы билер баҳалап,
Альманзор гәпине қалды уйысып.
Бас ийип келиўин булар қабыллап,
Болды кушақласыў, болды сүйисиў.

Альманзор кушақлар гезекпе-гезек,
Хәрбир испанлының атына қарап.

Кушағына кысып, жақыны сезер,
Тийди көкирекке—көкирек, ләбке—ләбі

Бирден халдан кетти, бүкти дизесин,
Қолы дир-дир етип, бууыны босап.
Шарта басындағы алып сәллесин,
Испан хұкимдарлығын таслады тусап.

Хәмме хайран, ал ол хәммеге қарар,
Өли шырай енди, қан жоқ жүзінде.
Жан түршигер мысқыл езиуінде бар,
Көзи қанталаған. Деди изінде:

„Кәпирлер, қараңлар сур келбетиме,
Жаксылық күтпеңдер, етиңлер тоба.
Гириптар боласыз дәртке, шетиңнен,
Сизге Гренададан әкелдим оба!

Алтынға қаптанған зәхәрли гәпим,
Аузыңыздан сүйип, салдым өшпес дақ.
Қараң әжел алды қалыма, бәлким,
Мендей азап шегип өлесиз, бул—хақ.

Салтанатлы түрде күлип, шакақлап,
Бакырып, жулқынып, тислерин қайрап,
Испанлының бәрін әжел қушаққа—
Алыу тилеги бар, ызасы қайнап.

Өлди, келген еді күлип өлгиси,
Кирпиги, ерини сылт етпес, жоқ жан.
Мәңги қатып қалған ғәзеп күлкисин,
Билдирип тур еді жүздеги нышан.

Қаланы қалдырып, жүреги суулап,
Қайтты испанлылар, болмай сапары.

Қалмаса да жолда барлығы кулап,
Обадан сийрексип қалды қатары.

МАРЫЛЯНЫҢ КӘБИРИ

Литва қосығы бойынша

Жат адам, қыз, Ясь, ана, досты.

Жат адам:

Неман тармакланып салаға—
Ағып өткен жасыл далада,
Турған ол не әжайып дүмpek?
Үстине шөп өскен көк-көмбек?
Гүлдәстедей жағыста жатқан,
Түрли гүлден әшөкей таққан,
Танда ашылған черемухадан,
Аппақ болар төбеси мудам.
Дүмpekтен бир жол саға алып,
Тиреледи бир үйге барып.
Екинши жол бурылар онға,
Үшиншиси кетипти солға,
Баркас пенен өтемен күнде,
Түсиндирип бер маған әй қыз,
Турған ол не әжайып дүмpek?

Қыз:

Аға оны ауылдан сора,
Хәмме билер оны хәзир де.
Мына үйде жасап Марыля,
Қойылған сол сулыу кәбирге.
Хәр тәрәпке кеткен соқпақлар,
Биреуинен келер анасы.
Анаұсынан бир шопан қатнар,

Мына жолдан келер құрдасы.
Шығып турған ұақта күншууақ.
Келе баслар хэмме дүмpekке.
Бир тасадан қара, тур шыдап,
Мәлим болар барлық сыр, бүккен,
Өз көзіңнен көресең бәрін,
Қайғы, муңын, көз жасын, зарын,
Сүйиклиси киятыр әне,
Анасы да қызын қайғырып,
Құрдасы да киятыр және,
Қолында гүл, жылап, қамығып!

Ясь:

Марыля! Күн кетти жадырап,
Ушыраспадық бизлер ямаса.
Алыспадық ләблерден поса,
Марыля! Мен жылайман зарлап.
Мен сениң бир ғәрип достыңман,
Күнің менен уйқылай жақсаң ба?
Қапамысаң меннен, қаштың ба,
Қайда кеттиң бар я жоқсаң ба?

Яқ сен, уйқылап жатырған жоқсаң,
Ашыуланғаның жоқ Ясяға.
Бәдар кеттиң, батылсаң, жоқсаң,
Кеттиң, сол дүмpekте жасауға.
Тирилтиуге жоқ мениң шамам,
Айралықтан шектим қайғы-ғам.

Көзим кетсе уйқыға—алдастырды бир әрман,
Оянғаннан азаниан Марыляға барарман,
Сонда уйқым татлы болар хәм.
Бұнда келсем жырақлап хәм уйқыласам

жекке мен,

Көз алдыма келесең көзди жумсам текте мен,

Көз ашпастан мәңги кеткеймен!
Мийнет етсем бахытлы болдым,
Қоңсыларым мени хұрметлер.
Ғарры әкемнің кеуили толды,
Хәзир оны басар хәсиретлер.
Адамға да, қудайға да мен—
Қәдирим жоқ, неге керек дән?
Жұда болсын атыз гүдиден,
Мейли, малым пада қасқырдан
Тоз-тоз болсын, бәрибир маған!
Жоқ ғой, жоқ ғой мениң Марылям!
Әкем маған жай алып берди,
Дүнья дәске зат алып берди,
Алыу керек енди ийесин,
Қудалар да келди, жоқ есим...

Лекин жоқ ғой мениң Марылям!

Көндире алмай, бийнесип қалған,
Үйлениуге менде жоқ дәрман,
Үйленип, той бергеннен әкем,
Қашайын мен алыс жақларға,
Кетейин ол дүньяға шекем
Көзден солай болайын таса,
Таба алмастай басқан изимди,
Сорсын сүлик, маған жоқ жасау.
Мен ғариппен ярдан айрылған,
Жоқ ғой мениң, жоқ ғой Марылям!

Ана:

Тағы уйқылап қалыппан әттен,
Жақсы адамлар келипти қашшан.
Жоқсаң қызым, күл болдым дәрттен,
Ким оятсын, сен оятпасаң?
Түни менен жыладым еңиреп,

Таң атканда көзим илинди.
Ал Шимоным қайғырып мен деп,
Ерте кеткен, көріп түримди,
Оятпаған, дәртти қозғамай,
Нәр татпастан орып жур шалғы,
Күшин барда ора бер талмай,
Келди мениң қәбирге барғым.
Не бар сонша асығып үйге.
Карайтуғын үйге адам жок.
Дәстурханның басында бирге
Отыруға мениң шамам жок.

Сениң үйде болған гезинде,
Шатпамыздан хешкем безинбей,
Бейиш көріп келисти жайға,
Қыз-жигитлер тарқамай таңға,
Өгти небир кеуилли кеше,
Үй әтирапы шауқымлы көше,
Болды, енди бул үй шөлистан,
Хешким кирмес өтсе де тустан.
Илдиргишлер тат басты, шөплер—
Жарықлардан көринер көклек.
Хәмме умытты, басты қайғы-ғам,
Жок ғой мениң, жок ғой Марылям!

Досты:

Талай бизлер усы жағыста,
Ушырасқанбыз кетпей алысқа,
Сыбырластық гәпти улғайтып,
Сүйген жигитлеримизди айтып.
Сыбырластық, гәплестик мудам,
Жок ғой мениң, жок ғой Марылям!
Тыңлайман мен кимнің дәстанын,
Сыр айтаман кимге, жасқанып?
Қууаныш хәм қайғыны, түскен,

Ортақласып бирге, бөлиу жок.
Қапалықты қууыға күш кем,
Қууанышты қайта көриу жок!

Жат адам:

Буның бәрін көріп жат адам,
Турды тыңлап, көзге алды жас.
Бир гүрсинип кетти қайтадан,
Бул жағысқа тезде жоламас.

1820-ж.

СЭРДАР

Болғанда кеш, ярым акшам,
Сэрдар қайтты атланыстан,
Малайына: үндеме деп,
Төсегине келди шаққан.
Пердени ашты: үндеме, деп,
Хешким де жок кәтте жатқан.

Түннен де бетер түнерди,
Қәхәрден жүзи көгерди,
Шыйратты да узын муртын,
Шалғайын артқа қайырып,
—Хәй, ким бар?— деди шақырып.
Жаздырды қапының зулпын, .
Хәулиниң қашыпты сыйқы.
Қайда илдиргиши, ийти?
Хәй самсамлар берің мылтық,
Таяр болсын қап хәм арқан,
Мылтықты алыңлар дәрхал,
Қайтажақпан оны куртып!

Пан хәм малай пақса бөйлап,
Тырс егтirmeй аңлып, жайлап,

Бағқа кирди, қалың терек,
Қапталында бир фонтанның,
Көринди хаялы панның.
Қасында отыр бир еркек.

Дейди еркек: „болды ұайран—
Эрманларым, татлы ойлар,
Деп ойладым: шерим тарқар,
Ийскелеп ақ тамағынды,
Қыссам нәзик бармағынды...
Бәрин сатып алды сәрдар.

Сени ізлеп жүрдим мудар,
Сен деп жыллар шөктим пыған,
Жүрегінди еритпедін,
Ол ізлеп я шекпей дәртің,
Теңгелерін сыңғырлатты,
Хәм изине ерип кеттің.

Болып ақ хусниңе бенде,
Сен деп жортып келдим түнде.
Қолларыңнан қысажақпан,
Жаңа шаңараққа әдеп,
Узақ өмир, бахыт тилеп,
Мәңгі айра түсежақпан.

Хаял жылап, иши күйер,
Жигит дизелерін сүйер,
Булар шақа астынан қарар,
Жерге тиреп кундақларын,
Ғамластырар мылтық, дәри,
Атыу ушын етип таяр.

Сақлықта етті хәрекет:
—Ата алмайман пан, рәхим ет—
Сыбырланып, деди малай—

—Самалдан ба, көзимнен жас—
Ағып, денем етер қалш-қалш.
Турман мылтық оқлай алмай.

„Лаўлама гайдуктың төли!
Пурсат бар, жыларсаң еле!
Дәри сал сүмбеге, оқла...
Маңлайын ал нышанаға.
Панын өзим уқшатаман,
Дәслеппен мен атайын, тоқта“.

Пан малайы күтпей гезек.
Атты, гүңиренди дөгерек,
Бақырып жиберди сәрдар,
Сәрдар турды тентиреклеп,
Малай мулт жиберди, текте—
Оқ сәрдарға тийипти дәлі

—1827-жылдың соңы.

БУДРЫС ХӘМ ОНЫҢ БАЛАЛАРЫ

Үш ағайын—Будрыста—үш ул болды ғырыстай,
Балаларын шақырып берди бир күн мәсләхәт:
„Қылышларды қайраңлар, мылтықларды майлаңлар,
Ер-турманды таярлап, атларыңды тағалат.

Бул ҳақыйкат айтар гәп, үшеуиңиз үш сапарға—
Шығасызлар, ойласық, болмаңызлар бийхабар,
Паз кетеди полякқа, ал Ольгерд прусакқа,
Орысларға атлансын генжетай Кестут—сәрдар.

Жас жигитсиз хайбағлы, күшлери мол ғайрағлы,
Өзлериңе яр болсын Литваның қудайы.

Атланбайман бул ретте, жеңип кайтың әлбетте,
Үшеуиңиз үш жолға түсиң, шекпей уғайым.

Лекин шықпасын ядтан, бириң Новеградтан,
Рус қызына үйлениң, болсын саўға-олжаңыз,
Қызы парша жамылар, ҳинжи маржан тағынар,
Дәстүрге, бай, үйлері толы дүнья, алсаңыз.

Екиншиңиз прусактан, сол нәлетий крыжактан,
Үйлениңиз, ҳасыл зат көп болады қолында.
Пуллары қалта-қалта, таўарлары көз тартар,
Гәўҳар тасы есапсыз, көп, теңиздің кумындай.

Паз барып бул сапарға, сокқы берсин ляхларға,
Жалғырағы шамалы хәм байлық аз Польшада.
Жаман емес қылышы, ол жақтан ен дурысы—
Маған келин әкелсин, санап үлкен олжаға.

Малийкедей сызылған, сулыў поляк қызынан
Өтер қыз жоқ, сүйкимли баласындай пышықтың,
Жүзин гүлдей жайнатқан, аппаклығы қаймақтай,
Жанып турған қос шамдай, көрген көзге ысық дым.

Менде сиздей жас едим, Польшаға барып келдим,
Алып келдим бир қызды, болды мениң ҳаялым.
Күтип жүрмен әсирлер, еске алсам ҳәзир мен,
Кеўилим хош сол тәрәпке қарап, кетсе қыялым.

Хошласып мәрт балалар, жолға болды рәўана,
Үйде қалған ғарры шал күтип, азап көргенди.
Күн артынан күн өтті, олар бийдәрек кетти,
Будрыс шегер уғайым, балаларды өлген,—деп.

Қар жамылды даласы, киятыр бир баласы,
Постынына орапты, алып келген олжа бар.

„Пайын ба ол үлестен? Оҳо! Ақша емес пе?!“,
„Як, әкежан, ишинде поляк қызы—жас дилбар!“

Қар жамылды даласы, Киятыр тағы баласы,
Қур қол емес, орапты қара постынға, ким бар?
„Постынына ораған, жүн таўар ма ол балам?“
„Як, әкежан ишинде поляк қызы, жас дилбар!“

Қар жамылды даласы, келди үшінши баласы,
Ол да қара постынға биреўди орап қойған
Кеўилин көтерди бул ис, сорап турмады Будрыс,
Қонақларды шақырды қабатына үш тойға.

1827-жылдың соңы.

Айрым сөзлердин мәнилери

Уланлар—(польш.) жеңил атлы әскерлер.

Редут—(фр.) әскерий беркинис.

Пилигрим—(ески нем.) саяхатшы, дәруиш, зыяратлаушы.

Капитолий—(лат) Римдеги сарайлар, музейлер хәм басқа да тарийхый имаратлар орнасқан бәлентлик. (К. М.)
Тартюф—Мольердің „Тартюф“ комедиясындағы персонаж—еки жүзли.

Диана—(лат.)—ески Рим мифологиясындағы аңшылық, қудайы.

Алтарь—(лат)—қурбанлық, садақа әкелип қоятуғын ширкеўдеги кәсийетли орын.

Мадригал—(фр.) муҳаббат туўралы қысқа қосық.

Паша—(түрк.)—жоқары әскерий титул—атақ.

Гидра—(грек.)—ески грек мифологиясындағы көп баслы әйдәрха.

Кентавра—(грек.)ески грек мифологиясындағы ярым адам, ярым ағ.

Тартар—(грек)—ески грек мифологиясындағы өлилердин жер асты патшалығы, дозақ.

Анахронизм—(грек.)—хронологияға қарсы келегуғын кәтешилик.

Шляхт—(польш) майда дворянин.

Мавр—(лат.)—қара тәнли, Арқа-Батыс африкада жасаушы халық.

Ксендэ—(польш.)—католик священиги, диндары.

Лафет—(нем.)—артиллерия куралының сүмбеси орнатылатуғын арнаулы станок.

КИТАП БОЙЫНША ЕСЛЕТПЕЛЕР

ҚОСЫҚЛАР:

Жаслык шақтың тәрийпи

Бул қосық 1820-жылы декабрь айында Ковнода жазылған. Цензураға байланысly бул қосық Мицкевичтің қосықларының I томына киргизилмеген. Ол биринши рет 1827-жылы жәрияланады. Уақтында бул қосық кең түрде тарала баслайды. 1830-31-жылларғы көтерилис күнлеринде листовка формасында бөлек басылып таралған.

„Ким жаслықта буўындырса гидраны“—деп Мицкевич бул жерде грек әпсаналарындағы Гераклдің қаҳарманлығын ядқа салып өтеди.

Филаретлер қосығы.

„Қосық“ студентлердің филаретлер шөлкемине киретуғын, уақты-уақты илимге байланысly дүзилетуғын Виленсия жаслары кружоғының жыйналысларында тез-тез айтылып турған. „Фели буркер нәзеримизди“—деген қатардағы Фелидің ағы филومات—шайырлардың қосықларында ушырасып қалады, соған қарағанда, оларға таныс қызлардың бири болса керек.

К. М.

Марыля Путткамерге бағышланған

Матрос.

Бул қосық 1824-жылы Мицкевич Вильнодан кетер алдында половкаялы Людвике Костровицкаяның альбомына жазылған.

Қосық

„Конрад Валенрод“ поэмасынан. Вилия—Неманның бир саласы. „Қыз минарда отыр зарығып, күйип“—эпигиме поэманың бас қаҳарманы Альдоне туўралы болып отыр.

Фарис.

Бул қасыйданы Мицкевич Петербуртта болған уақытларында, бир сапары түнлетип үйине күймели арбада киятырып гүлдирамалы сел жаўынға дус келип, соннан тәсирленип жазған.

Хәмир Тадж-Уль-Фехр,—деп бағышлау бөлиминде айтылған адам белгили поляк саяхагшысы хәм шайыры бирнешше жыл Арабстанда көшпели қәўимлер арасында жасаған Вацлав Жевуский. Иван Иванович Козлов (1779—1840) рус романтик—шайыры. Оның менен Россияда танысқан. Ол Мицкевичти аса хұрметлеген хәм шығармаларын аударған.

Жыл куслары қайтқанда...

Қосық профессор-медиктің қызы, соңғылығында белгили рус шайрасы Каролине Янишке (күйеўге шыққаннан кейин Павлова) бағышланған. Мицкевичтің

оның менен таныслығы өз-ара кеүйл татыўласыў дәрежесине шекем көтерилген (хәтте ерли-зайыплы да болыўы итимал). Бул қосық шайырдың Россиядан кетер алдында Каролинаның альбомына жазылған.

Целине Ш. альбомына

Бул қосық Мария Шимановскаяның қызы, соңғылығында Мицкевичтиң ҳаялы болған Целинеге бағышланған. Ол ўақытлары қыз 17 жасында екен.

Бул қосық Мицкевичтиң Марыля Путкамерге (Вере-шакка) бағышлап жазған ең соңғы қосықларының бири. Сплуген—Швейцария менен Италия шеғарасындағы таў асырымы. Қосық саяхатта жүрип жазылған.

Мениң чичероне

Чичероне (баслап, алып жүриўши) яғный Мицкевичти Рим менен таныстырыўшы поляк помещигинин қызы Генриэтта Эве Анквичке бағышланған. Оның менен шайыр Римде 1829-жылы танысқан.

Поляк анаға

„Үш реңли байраққа ерип жүрген солдаттай“—яғный 1789-жылғы француз революциясының солдаты деген мәнис.

Ордон редуты

Мицкевичтиң досты, шайыр („адъютант“) 1830-жылғы көтерілистің қатнасыўшысы Стефан Гарчинскийдің әңгимесинен тәсирленип Мицкевичтиң бул жазған ўақыясы кеңнен мәлим болған легендаға тийкарланған. Юлиан Константин Ордон хақыйқатында да генерал Бемин қараўындағы № 54 Редутты Варшавада турып

корғаған. Редуттың партлатып жиберилгени де дурыс, лекин бийкарланған бир жери, партлатыўды капитан Новосельский әмелге асырған. Ордон жарадар болып, соң шет елге кеткен.

„Турктиң жаны қалмайды“—бул жерде 1828—1829-жылларғы рус—турк урысы нәзерде тутылған.

„Франция елшиси...“—1830-жылғы революциядан кейин францияның жана королі Луи-Филипп, басқа монархлардың буны мойынлаўын қәлеп Петербургке өз елшисин жоллаған.

„Казимирдің әулады кийип елди басқарған... Басындағы тажыңды...“—Польшаның бирнеше королинің исми Казимир болған. „Сен—Василий баласы, —бул жерде Москва князларының бирқаншасының исми Василий болғанлығы еске түсириледі. „Келди алып армия Кавказ беттен генерал“—Ол Кавказдағы армияны басқарған, соң Польша көтерілисін туншықтырып басқан армияның басында турған И. Ф. Паскевич.

Уллы Петрге естелик

Бул қосық „Дзядлар“ дың III бөлиминен үзинди (1832) деген патша Россиясының келбети суўретленген эпикалық шығармаға кирген. Ондағы әңгимелесип турған шайырлар: Мицкевич пенен Пушкин. „Марк Аврелийде бундай жоқ саўлат“—бул жерде Римдеги император Марк Аврелийдің атлы турған статуясы нәзерде тутылады. Пактоль—Киши Азиядағы дарья.

Рус досларыма

Бестужев А. А. Бестужев—Марлинский, декабрист, белгили рус жазыўшы, бул қосық жазылған ўақытта ол Сибирьден Кавказға қатардағы солдат болып көширилген еди.

Еске алыу

Мицкевич бул сонетти 1819-жылы, 19-майда филوماتлар жәмийетинин мәжилисинде оқыган. Сонет Мицкевичтин 1822-жылы шыккан поэзиялық шығармаларының 1 томына киреди.

1823-жылы бул сонетти рус тилине биринши мәрте шайыр В. Туманский аударарды, сол жылы К. Рылеев усы сонетке еликлеп өзинин „Еске түсириу“ деген қосығын жазады.

Людвике Мицкевичтин альбомына

Усы қосықтың автографына шайырдың мынандай жазыулары болған: „Бул қосық Людвике—келешектеги Ходзькоға Польшадан шығып кетиу туұралы буйрық қағазын алғаннан соң 1 сааттан кейин жазылды. Адам Мицкевич. 1824 жыл, 22 октябрь“.

Қосық Мицкевичтин университеттеги жақын танысы, Людвике Мацкевичтин сүйген жигити—Александр Ходзьконың өтинини бойынша жазылған.

С. Б. ның альбомына

С. Б.—Соломея Бекю, шайыр Юлиуш Словецкийдің анасы. Оның Вилиодағы үйине Мицкевич ұақты-ұақты барып турған. Автографында „1824-ж. 22-октябрь, Литвадан шығып кетиу туұралы буйрық алғаннан бир нешише саат кейин“ деп жазылған.

Жүзиуши (3 ның альбомына)

Ионна Залеская—украин помещигинин ҳаялына бағышланған. Оның менен Мицкевич 1825 жылы сүргинде жүргенинде танысқан...

Жүз жыл өтти...

Бул „Конрад Валленрод“ поэмасының кирис бөлими, оның жәрияланған жылы Пушкин аударып, 1829 жылы басылып шығады.

„Жүз жыл өтти...“ Тевтон ордени 1283 жылы литвалылар менен туұысқан болған балтық бойы халқы—прусслар үстинен ҳәкимшилик етеди. (Пушкиннин „прусок“ деп жүргени усы қәуимге тийимли), ал 1331—жылдан Мицкевичтин поэмасының ұақыясы басланады. Немен—Неман, „Палемона ұалаяты“—Литва. Ески мийрасларда Палеиона туұралы олар шығысы жағынан римлилер—миш, литвалы князлардың арғы бабасы—мыш деген гәплер ушырасады.

Лаураға

Сонеттин эпиграфындағы. „Енди адам болғаныңнан өзгелигин абзалырак“—деген қатарлар Петрарканың биринши сонетинен алынған.

Неманға

Бул сонет 1819—1820-жыллары жазылған. Лекин Мицкевич оны бир қатар өзгертиулер менен 1826-жылы Москвада шыккан „Сонетлер“ китабына киргизген.

Данаидлар

Данаидлар—әпсанауый грек королі Даностын қызлары. Олар неке тойы күни өз күйеулерин өлтирген.

Потоцкаяның қәбири

Ханлар сарайына жақын жерде шығыс хөнерінде салынған гүмбезли бир қәбир орнаскан. Қырымда халық аўзында мынандай бир рәуият бар; бул қәбир басындағы ескерткиш Керимгирей тәрәпйнен өзиниң жан-тәни менен сүйген шорысына салынған дейди. Бул шоры Потоцкая аўладынан шыққан поляк қызы екен деген де гәп бар (Мицкевичтиң ескертиўи).

Гарем қәбристаны—Саханада сәлле тур...

„Мусылманлар қәбириниң басына хәр түрли формадағы тас сәлелер орнатады“ (Мицкевичтиң ескертиўи).

Шатыртаў

Яйла—Қырым таўларын курап турған үш шыңның ең бийигиниң атамасы.

Чуфут калаға баратуғын шыныраў үстиндеги жол. „Әйемги—Әл—Каир“—Мысыр султаны Саладдинниң /XII әсир/ буйрығы менен көмин тасланған ең терең қудық.

Балаклава сарайының карабақанасы

Балаклава—Севастопольдан онша қашық емес Қырым жағалаўындағы қала. IX—XIII әсирлерде бул жерде греклер жасаған, XIV—XV әсирлерде генуялы италия саўдагерлериниң тийкаргы орайы болған. XV—XVII әсирлерде Балаклава турк қоластында болған.

Айыў таў

Жас бард—Густав Олизар, ол бизге Пушкинниң арнаў („Граф“) қосығынан мәлим. Мицкевичтиң еске

түсириўлеринде бул „Айыў таў“ сонети Густав Олизарға бағышланған хәм соған қаратыла айтылған сөз.

Досларға

Рута—Новогрудокқа жақын жердеги фольварк.

Свитезь

Свитезь—Новогрудокқа жақын жердеги көл. Михаил Веращак шайырдың сүйгилиги Марыляның ағасы. Плужина—Верещаклар семьясына қараслы хәўли-хәрем. Цирин—Новогрудокқа жақын жердеги бир жердиң аты. Цари—шөптин халық атамасы („патша—шөп“ патша—көкзарлық)—Князь—Туган—Верещактың атадан мийрас жер меканының атамасы. Верещаклар—Тугановичлер деген сөзден алынған. Мендог /Миндовг/—Литваның ең биринши болып қолына жарлық алған князы (XIII әсирдин 30-жылларынан 1863-жылға шекем басқарған) пайтахты Новогрудок болған. Бала—клавадағы рус патшасы менен урыс ҳаққындағы еслеў—қалай болса солай анахронизм.

Ақ гүл

Бул баллада К. Ф. Рылеевтиң дыққатын аўдарған хәм 1822-жылы оны аўдарыўға кирискен, лекин тамамлай алмаған.

Свитезьли қыз

Свитезьли қыз Свитезь көлиндеги суў периси.

Пан Твардовский

Твардовский—пайдасы ушын өз жанын шайтанға сатқан поляк әпсанасындағы кара тәнли—шляхтич. „Нағыз

немец"—поляк фольклорында шайтанлар көбинесе немец кийиминде сүүреглениди. Кунтуш—ески шляхт кийими.

Эрүак

Мицкевич бул балладасын „Дзядлар“ деген драмалық поэмасының 11 хэм IV бөлімлери менен бирге басып шығарған, (1823) Ол Мицкевичтің Марыяға деген бахытсыз мухаббаты хэм сүйгилиги тәрәпинен бийкарланған поэманың бас қахарманы Густавтың образы менен байланысly.

„Әллеким депти“—шамасы гәп ата-анасының зорлығы менен Марыяның тийген күйеуи граф Вавжице Путткамер туұралы болса керек.

Альпухар балладасы

„Конрад Валленрод“ (1828) поэмасынан. Гренада—маврлардың ең соңғы Испаниядағы тирегі, қорғаны. 1492-жылы испанлылар тәрәпинен басып алынған. Альпухара—Гренада ұалаятының Кубла тәрәпиндегі таұлы мөкан, маврлар усы жерде испанлыларға узақ ўақыт қарсылық жасаған. Альманзор—Автор тәрәпинен ойлап табылған адам.

Сәрдар

А. С. Пушкин 1834-жылы бул аўдармасын басты-рарда Мицкевичтің аты қадаған егилгенликтен балладаны: „Букқы таслаў“ деп жиберген.

Будрыс хэм оның балалары

Қахарманның аты /поэманың түп нұсқасында „Үш будрыс“/ шайырдың университеттегі досларының би-

риниң дослық лақабынан алынған. Паз (дурысырағы Пац)—литва магнатларының фамилиясы. Пушкин оны аўдарарда өзгертип жиберген. Скиргелла (Скиргайле) Ольгердтің баласы. Ольгерд хэм Кейстут—XIV әсирде Литваны бирге басқарған князьлар. Крыжаклар—кре-стлилер, Тевтон орденінің рыцарлары, олар Балтика бойы хэм славян халықларына қарсы басып алыұшы-лық урысларын жүргізген.

МАЗМУНЫ

Косықлар

Жаслық шактың тәрийпи	7
Филаретлер қосығы	9
Тұңғыш гүл	11
Жүзіуші	13
К. М.	15
Мария Путткамерге	16
Матрос	17
Людвик Мицкевичтің альбомына	18
С. Б. ның альбомына	19
Еки сөз	19
Қыз айттырыу	20
Гүман	21
К. Д. Д.	22
Д. Д.	24
Жүзгіш	24
Уйқы	25
Саат	25
Гүрлиндесіу	27
Кетер күнги ой толғанысы	28
„Жүз жыл өтти Тевтонның мине“	30
Қосық	31
Фарис	32
„Жыл қуслары көкке дизип тиркесин“	38
Целине Ш. альбомына	38
К. —	38
Меняң чичеронеме	39
Поляк--анаға	40
Гүлледі тағы ағашлар	42
Ордон редуты	43
Уллы Петрге естелик	47
Рус досларыма	49
Шалқар айдың үстinen	50
Алдында отырсам	51
Көз жас төктим қайталап	52

Сонетлер	53
--------------------	----

Еске алыу	55
Лаураға	55

„Гүбирленип, ой тербеп, мәзи жалғыз геземен“	56
„Не деген сен пәк жансаң! Көз қарас я гәпинде“	56
Тоғайдағы ушырасыу	57
„Бизди Тартюф гиналап, бизге күледі Ловлас“	58
„Азан хәм кеш“	58
Неманға	59
Аңшы	59
Тәндирге мойынсыныу	60
К	60
„Ант ишемен ең дәслеп кул болдым хәм қуғандым“	61
„Сүйиклим мен қаламан! Өтмишинди жат көріп“	61
Сәтлі күн	62
Қайырлы түн	63
Қайырлы кеш	63
Хүзиринизге барғанда	64
Қонаққа барғанда	64
Хошласыу	66
Данаидлар	66
Кеширим сорау	66
Жеккелікке	67
Қырым сонетлері	67
Аккерман саҳрасы	67
Тымық	68
Жүзіу	69
Дауыл	69
Козлов саҳрасынан таудың көриниси	70
Бахшасарай	71
Бахшасарай ақшамы	71
Нотонкаяның қәбири	72
Гарем қәбиристаны	73
Байдар далаңлығы	73
Күндизги Алушта	74
Түнгі Алушта	74
Шатыртау	75
Пилигрим	75
Чуфут қалаға баратуғын шыңырау үстіндегі жол	76
Кикинеиз тауы	77
Балаклава сарайының қарабақанасы	77
Айыу тау	78

Балладалар	79
----------------------	----

Досларға	81
Мен сүйемен	82
Свитезь	88

Ақ гүл	95
Шабак	106
Свитезли қыз	111
Романтика	116
Пан Твардовский	118
Әрұак	123
Альпухар балладасы	126
Марыяның кәбири	129
Сәрдар	133
Будрыс хәм оның балалары	135
Ескертиулер	137
Айрым сөзлердин мәнилери	138
Китап бойынша еслетпелер	

На каракалпакском языке

Адам Мицкевич

ОДА К МОЛОДОСТИ

Стихи, сонеты, баллады

Перевод М. Карабаева

Издательство „Каракалпакстан“

Нукус—1986

ИБ 2359

Редакторы *К. Каримов*
Художник *К. Нажимов*
Худ. редакторы *К. Реипназаров*
Тех. редакторы *М. Алламбергенова*
Корректоры *Т. Махсудова*

Териўге берилген ўақыты 12/VI—1986 ж. Басыўға руксат
етилген ўақыты 18/IX—1986 Қағаз форматы 70x108^{1/32} Қағаздың
№ 2 Көлеми 4,75 баспа табақ 6,65 шәртли баспа табақ 5,57 есап
баспа табақ. Заказы 151 Тиражы 2000 Баҳасы 65. т.

„Каракалпакстан“ баспасы 742000 Нөкис қаласы, К Маркс көшеси, 9

ҚКАССР Баспа полиграфия хәм китап саўдасы ислери бойынша
Мәмлекетлик Комитетинин „Правда“ ның 50 жыллығы атындағы
Нөкис полиграфкомбинаты
742000 Нөкис қаласы К. Маркс көшеси, 9

13393/34